stefan zweig

Evadare în nemurire • Cucerirea Bizanţului • Geniul unei nopţi • Minutul lumii la Waterloo • Elegia de la Marienbad • Lupta pentru Polul Sud

Editura muzicală

STEFAN ZWEIG

ORELE ASTRALE ALE OMENIRII

Traducerea şi postfaţa de

I.M. Ştefan[1]

Editura Muzicală

Bucureşti, 1978

Coperta: *George Leolea*

Stefan Zweig

STERNSTUNDEN DER MENSCHHEIT

Fischer Bücherei KG, 1964

Frankfurt am Main und Hamburg

Versiune ebook: [1.0] hunyade

CUPRINS

PREFAŢĂ 5

EVADARE ÎN NEMURIRE 7

CUCERIREA BIZANŢULUI 32

REÎNVIEREA LUI GEORG FRIEDRICH HÄNDEL 58

GENIUL UNEI NOPŢI 80

MINUTUL LUMII LA WATERLOO 96

ELEGIA DE LA MARIENBAD 112

DESCOPERIREA ELDORADOULUI 122

MOMENT EROIC 132

PRIMUL CUVÂNT PESTE OCEAN 140

LUPTA PENTRU POLUL SUD 162

POSTFAŢĂ 182

PREFAŢĂ

Nici un artist nu este artist tot timpul, pe întreg parcursul celor douăzeci şi patru de ore ale existenţei sale zilnice; tot ceea ce este esenţial, tot ceea ce este durabil în reuşitele sale, se înfăptuieşte în numai puţinele şi rarele momente de inspiraţie. La fel şi istoria, pe care o admirăm ca pe cea mai mare poetă, cea mai mare artistă a tuturor timpurilor; nici ea nu este în permanenţă creatoare. Şi în acest "tainic atelier al lui Dumnezeu", cum o numeşte Goethe cu veneraţie, se petrec nespus de multe lucruri oarecare, banale, cotidiene. Şi aici, ca pretutindeni în artă şi în viaţă, momentele sublime, de neuitat, sunt rare. De obicei, istoria nu face decât să adauge, ca o cronicară nepăsătoare şi perseverentă, verigă după verigă, la acel lanţ imens care străbate mileniile, înşiruind fapt după fapt, căci orice moment de încordare are nevoie de timp pentru pregătirea sa, fiecare eveniment adevărat trebuie să se poată desfăşura. Întotdeauna sunt necesari, în sânul unui popor, milioane de oameni, pentru ca să apară un geniu, întotdeauna trebuie să se scurgă milioane de ore nefolositoare ale timpului lumii, până ce se arată o oră cu adevărat istorică, o oră astrală a omenirii.

Dacă în artă apare un geniu, el supravieţuieşte vremurilor; dacă apare o astfel de oră a lumii, atunci ea se dovedeşte hotărâtoare pentru decenii şi veacuri întregi. Aşa cum în vârful paratrăsnetului se concentrează electricitatea întregii atmosfere, aşa se adună, în cel mai restrâns interval de timp, o neînchipuită bogăţie de întâmplări. Ceea ce în vremi obişnuite se desfăşoară în voie, succesiv sau concomitent, se concentrează într-un singur moment, de care depinde şi care hotărăşte totul: un singur Da, *un singur* Nu, *un* Prea devreme *sau un* Prea târziu *fac ceasul acesta ireversibil pentru o sută de generaţii şi decid asupra vieţii unui individ, a unui popor şi chiar a drumului pe care o apucă destinul omenirii întregi.*

Astfel de ore dramatice condensate, alese de soartă, în care o hotărâre ce va înfrunta timpul este comprimată într-o singură zi din calendar, o singură oră şi adesea doar într-o singură clipă, sunt rare în viaţa fiecărui om şi rare în decursul istoriei. Câteva asemenea ore astrale, din toate vremurile şi din toate locurile - le-am numit astfel deoarece, luminoase şi statornice ca aştrii, depăşesc în strălucire noaptea efemeră - încerc să le evoc aici. Nicăieri nu am încercat să schimb, prin vreo născocire proprie, nuanţele sau să accentuez cumva adevărurile sufleteşti ale întâmplărilor exterioare sau interioare. Căci în acele momente sublime când creează în mod desăvârşit, istoria nu are nevoie de o mână care să o ajute. Acolo unde cârmuieşte cu adevărat ca poetă, ca dramaturgă, nici un poet nu trebuie să încerce să o depăşească.

EVADARE ÎN NEMURIRE

Descoperirea Oceanului Pacific

25 septembrie 1513

Se echipează o corabie

La prima sa întoarcere din America, pe care o descoperise, în marşul său triumfal pe străzile înguste ale Barcelonei şi Sevillei, Columb arătase tot felul de lucruri de preţ şi curiozităţi, oameni cu pielea roşie, de o rasă necunoscută, animale nemaivăzute, papagali multicolori ţipând fără încetare, tapiri greoi, apoi plante şi fructe ciudate, aclimatizate mai târziu în Europa, ca porumbul indian, tutunul şi nuca de cocos. Toate acestea provoacă uimirea mulţimii entuziasmate, dar ceea ce tulbură cel mai mult pe rege şi pe regină, ca şi pe sfetnicii lor, sunt cele câteva lădiţe şi coşuleţe cu aur. Aurul pe care Columb l-a adus din Noua Indie nu e prea mult: câteva obiecte de podoabă, obţinute prin schimb sau prin jaf de la indigeni, câteva bare mici de aur şi câteva grămăjoare de grăunţe aurii - mai mult praf de aur decât aur - abia dacă din toată prada se pot face câteva sute de ducaţi. Dar genialul fantast Columb, care crede cu fanatism numai ceea ce vrea să creadă şi care, prin noul drum spre Indii, dovedise atât de temeinic că avusese dreptate, se laudă, cu toată sinceritatea, că ceea ce a adus e doar o primă şi măruntă dovadă din ceea ce se găseşte acolo. Dispune de informaţii demne de încredere că pe aceste noi insule sunt uriaşe mine de aur. Preţiosul metal se găseşte, în unele locuri, sub un strat subţire de pământ. Sunt suficiente câteva lovituri de cazma pentru a-l dezgropa. Mai departe, spre sud, există ţări, unde regii beau din cupe de aur, iar aurul valorează mai puţin decât plumbul în Spania. Regele, veşnic în lipsă de bani, ascultă cu încântare crescândă relatările despre acest nou Ofir, care îi aparţine. Deocamdată, Columb e prea puţin cunoscut în ce priveşte nesăbuita-i exaltare, pentru ca făgăduielile sale să trezească îndoieli. Se echipează în grabă o mare flotă, pentru cea de a doua călătorie; şi acum nu mai e nevoie nici de toboşari, nici de recrutori, pentru strângerea echipajelor. Vestea despre noul Ofir, unde aurul poate fi adunat cu mâinile goale, înnebuneşte întreaga Spanie. Cu sutele, cu miile se îmbulzesc cei ce vor să plece spre noul El Dorado, spre ţara aurului.

Dar ce talaz tulbure al lăcomiei năvăleşte acum dinspre oraşe, sate,

cătune! Spre Palos şi Cádiz nu se grăbesc să vină numai gentilomi onorabili, care vor să-şi aurească blazonul, nu numai aventurieri temerari sau soldaţi viteji, ci toate lepădăturile, toată drojdia Spaniei. Hoţi însemnaţi cu fierul roşu, tâlhari, borfaşi, care caută în ţara aurului afaceri mai mănoase, datornici care fug de creditorii lor, soţi care vor să scape de soţiile lor cicălitoare, tot soiul de *desperados,* oameni cu existenţele ratate sau căutaţi de poliţie, toţi se oferă pentru noua flotă. E o bandă pestriţă de naufragiaţi ai vieţii, hotărâţi să se îmbogăţească dintr-o singură lovitură şi în acest scop sunt dispuşi la orice mârşăvie, la orice crimă. Într-atâta i-au aprins pe toţi aceştia poveştile fanteziste ale lui Columb - cum că în ţările acelea trebuie doar să înfigi o sapă şi vezi strălucind bulgări de aur - încât cei înstăriţi îşi iau servitori şi catâri, ca să care cu ei cât mai mult din metalul preţios. Cei ce nu izbutesc să fie primiţi în expediţie caută cu orice preţ s-ajungă acolo pe o altă cale. Fără să aştepte o încuviinţare regală, aventurieri înrăiţi echipează corăbii pe propria lor cheltuială, numai să ajungă mai repede dincolo, să pună mâna pe cât mai mult aur. Dintr-o dată, Spania scapă de nenumărate elemente primejdioase, de toate scursorile societăţii.

Guvernatorul insulei Española (mai târziu San Domingo sau Haiti) constată cu groază cum aceşti oaspeţi nechemaţi inundă insula care i-a fost încredinţată. An de an, vasele aduc noi încărcături de indivizi tot mai recalcitranţi. Dar tot atât de dezamăgiţi sunt şi noii-veniţi, căci aurul este aici departe de a se găsi pe toate drumurile, iar de la nefericiţii băştinaşi, asupra cărora se năpustesc ca nişte bestii lacome, nu se mai poate scoate nici un grăunte. Hoardele prădalnice, cărora li se scurg ochii după metalul galben, cutreieră locurile în lung şi în lat, spre spaima bieţilor indieni şi spre spaima guvernatorului. În zadar încearcă acesta să-i prefacă în colonişti, dându-le pământ şi vite din belşug, ba chiar şi vite umane - anume şaizeci până la şaptezeci de indigeni drept sclavi fiecăruia. Dar nici preacinstiţii *hidalgos* [2], nici foştii tâlhari nu au de gând să devină fermieri. N-au străbătut doar oceanul ca să cultive cereale şi să păzească vitele. În loc să se îngrijească de semănat şi recoltat, îi torturează pe sărmanii indieni - în câţiva ani au izbutit să extermine toată populaţia băştinaşă - sau zac prin taverne. În scurt timp, cei mai mulţi s-au înglodat până peste cap în datorii faţă de negustori şi cămătari, astfel încât, în afara pământurilor, trebuie să-şi vândă până şi hainele, pălăria, ba chiar şi ultima cămaşă.

De aceea, toţi aceşti rataţi din Española primesc cu bucurie vestea că *bachiller* [3]-ul Martin Fernandez de Enciso, un om bine văzut de pe insulă, un jurist respectabil, echipează un vas - aceasta se întâmplă în anul 1510 - pentru a veni cu forţe noi în ajutorul coloniei sale de pe

terra firma [4]. Doi faimoşi aventurieri, Alonzo de Ojeda şi Diego de Nicuesa, obţinuseră în anul 1509, de la regele Ferdinand, privilegiul de-a întemeia o colonie în apropierea istmului de Panama şi a coastei Venezuelei, pe care o denumiseră, în mod pripit, Castilia del Oro - Castilia de Aur; fascinat de numele acesta răsunător şi înşelat de palavre, Enciso, omul cunoscător în ale legilor, dar necunoscător în ale vieţii, îşi investise întreaga avere în această întreprindere. Dar din colonia nou-întemeiată de la San Sebastian, în golful Uraba, nu vine nici un fel de aur, ci numai strigăte disperate de ajutor. Jumătate din colonişti a pierit în luptele cu băştinaşii, iar cealaltă jumătate este în primejdie de a muri de foame. Pentru a salva banii investiţi, Enciso riscă şi ce-i mai rămăsese din avere, spre a echipa o expediţie de salvare. Îndată ce află vestea că Enciso are nevoie de soldaţi, toţi *desperados,* toţi vagabonzii din Española vor să folosească acest prilej pentru a o şterge de acolo. Doar, doar să scape de creditori şi de supravegherea severului guvernator! Dar creditorii sunt vigilenţi; ei îşi dau seama că principalii lor datornici vor să fugă şi că odată plecaţi nu-i vor mai revedea nicicând. Cer deci cu insistenţă guvernatorului ca nimeni să nu poată pleca fără o aprobare specială. Guvernatorul încuviinţează pe deplin cererea lor. Se hotărăşte că portul să fie supravegheat cu străşnicie. Vasul lui Enciso trebuie să rămână în afara acestuia, în larg. Bărcile autorităţilor patrulează neîncetat, pentru ca nici un nechemat să nu se strecoare pe punte. Cu o amărăciune neînchipuită, toţi acei *desperados*, care se tem mai puţin de moarte decât de închisoarea pentru datornici sau de muncă cinstită, văd cum vasul lui Enciso porneşte, fără ei, cu pânzele umflate, către aventură.

Omul din ladă

Cu pânzele umflate se îndreaptă vasul lui Enciso, din Española, spre coasta continentului american; curând contururile insulei se pierd în zare. Călătoria e liniştită, nimic deosebit nu se întâmpla la început, în afară cel mult de faptul că un câine de vânătoare de o forţă neobişnuită - este fiul faimosului copoi Becericco, el însuşi cunoscut sub numele de Leoncico - aleargă de colo până colo, neliniştit, pe punte şi adulmecă prin toate colţurile. Nimeni nu ştie cui îi aparţine acest animal puternic şi cum a ajuns pe bord. Până la urmă, se mai observă că animalul nu poate fi îndepărtat din faţa unei lăzi foarte mari cu provizii, care fusese urcată la bord în ultima zi. Dar iată, pe neaşteptate, lada se deschide singură şi din ea apare un bărbat, cam de vreo treizeci şi cinci de ani, bine echipat, cu sabie, coif şi pavăză, asemenea lui Santiago, sfântul protector al Castiliei. Este Vasco Nuñez de Balboa, care dă astfel o primă dovadă a curajului şi ingeniozităţii sale ieşite din comun. Născut la Jerez de los Caballeres, dintr-o familie nobilă, plecase ca simplu soldat, împreună cu Rodrigo de Bastides,

spre Lumea Nouă şi, după multe pribegii, naufragiase în faţa Españolei. Zadarnic încercase guvernatorul să facă din Nuñez de Balboa un bun colonist. După numai câteva luni, părăseşte pământul ce-i fusese încredinţat şi ajunge într-o situaţie atât de falimentară, încât nu mai ştie cum să scape de creditori. Însă în timp ce datornicii ceilalţi stau pe ţărm şi privesc, cu pumnii strânşi, la bărcile de patrulare ale autorităţilor, care-i împiedică să se refugieze pe vasul lui Enciso, Nuñez de Balboa izbuteşte să ocolească cu îndrăzneală bariera lui Diego Columbus, strecurându-se într-o ladă goală de provizii. Aceasta e urcată la bord de complicii săi şi, în iureşul plecării, şiretlicul său temerar trece neobservat. Abia când vasul se află destul de departe ca să nu se mai pună problema întoarcerii din pricina lui, pasagerul clandestin se arată. Iată-l deci la bord.

Enciso, *bachiller*-ul, este un om al legii şi ca toţi cei de o seamă cu el, are prea puţină înţelegere pentru romantism. Ca *alcalde* [5], ca şef al poliţiei în noua colonie, nu vrea să tolereze acolo paraziţi şi indivizi cu existenţe dubioase. Aşadar îi spune răspicat lui Nuñez de Balboa că nici nu se gândeşte să-l ia cu el şi că-l va debarca pe ţărmul primei insule pe lângă care vor trece - fie ea locuită sau nu.

Dar lucrurile iau o altă întorsătură. În timp ce vasul se îndreaptă spre Castilia del Oro, întâlnesc o altă corabie - lucru neobişnuit pentru vremurile acelea, când doar câteva duzini de corăbii navigau pe acele mări necunoscute - încărcată cu oameni şi condusă de un bărbat al cărui nume va fi curând celebru în întreaga lume, Francisco Pizarro [6]. Ei vin din San Sebastian, colonia lui Enciso. La început se crede că sunt rebeli care şi-au părăsit fără vreo încuviinţare posturile. Dar, spre disperarea sa, Enciso află că San Sebastian nu mai există, că ei înşişi sunt ultimii supravieţuitori din fosta colonie; comandantul Ojeda s-a îmbarcat pe un vas şi a fugit. Ceilalţi nu dispuneau decât de două brigantine. Au trebuit să aştepte până ce n-au mai rămas vii decât şaptezeci de oameni, astfel încât să încapă în cele două ambarcaţiuni. Dintre acestea, una a naufragiat, iar cei treizeci şi patru de oameni ai lui Pizzaro sunt ultimii supravieţuitori ai Castiliei del Oro. Şi acum încotro? După ce ascultă relatările lui Pizarro, oamenii lui Enciso nu sunt deloc dornici să se expună climei de mlaştină a coloniei părăsite şi nici săgeţilor otrăvite ale băştinaşilor. Întoarcerea la Española li se pare singura soluţie. În aceste momente primejdioase, intervine pe neaşteptate Vasco Nuñez de Balboa. El cunoaşte bine, din prima sa călătorie, pe care a făcut-o cu Rodrigo de Bastidas, toată coasta Americii Centrale şi îşi aminteşte de un loc numit Darien, pe malul unui râu cu nisip aurifer, unde indigenii s-au arătat prietenoşi. Acolo şi nu în acel loc nenorocit, trebuie întemeiată noua colonie.

Imediat, întregul echipaj se alătură lui Nuñez de Balboa. După propunerea lui, corabia se îndreaptă spre Darien, pe istmul de Panama; are loc mai întâi obişnuitul masacru în rândurile băştinaşilor şi deoarece printre lucrurile jefuite se găseşte şi aur, aceşti *desperados* hotărăsc să întemeieze aici noua colonie, căreia, cu pioasă recunoştinţă, îi dau numele Santa Maria de la Antigua del Darien.

Ascensiune primejdioasă

Curând nefericitul finanţator al coloniei, juristul Enciso, se va căi amar de-a nu fi aruncat la timp peste bord lada cu cel ce se ascundea în ea, Nuñez de Balboa. Peste numai câteva săptămâni, acest bărbat îndrăzneţ are în mâinile sale întreaga putere. Juristul Enciso, educat în respectul disciplinei şi al ordinii, încearcă, în calitatea sa de *alcalde mayor* şi în lipsa guvernatorului, să administreze colonia în numele coroanei spaniole. În coliba jalnică a unui indian, el elaborează o serie de ordonanţe, cu aceeaşi severitate şi conştiinciozitate ca şi când s-ar afla în propriul lui birou juridic din Sevilla. În acest ţinut încă sălbatic, neexplorat, el interzice soldaţilor să cumpere aur de la indigeni, considerând că e un privilegia al coroanei. Încearcă să impună bandei nedisciplinate ordinea şi legea. Dar, din instinct, aventurierii se alătură omului spadei şi se răzvrătesc împotriva omului care mânuie condeiul. Curând Balboa devine adevăratul stăpân al coloniei. Enciso trebuie să fugă pentru a-şi salva viaţa, iar când, în sfârşit, soseşte Nicuesa, unul dintre guvernatorii numiţi de rege pentru *terra firma* ca să restabilească ordinea în colonie, Balboa nici nu-l lasă să debarce. Nefericitul Nicuesa, alungat din locurile care-i fuseseră încredinţate, trebuie să plece şi se îneacă pe drumul întoarcerii.

Nuñez de Balboa, omul din ladă, este acum stăpânul coloniei. Cu tot succesul reputat, Balboa nu prea se simte la largul său, căci faptele sale constituie un act de rebeliune deschisă faţă de rege. El nu poate să spere că va fi iertat, cu atât mai mult cu cât, din vina lui, guvernatorul trimis şi-a găsit moartea. Nuñez ştie că fugarul Enciso este în drum spre Spania, că îl acuză de rebeliune şi că, mai devreme sau mai târziu, va fi judecat pentru fapta sa. Dar, cu toate acestea, Spania este departe şi mai e multă vreme până ce un vas străbate de două ori oceanul. Balboa, tot atât de isteţ pe cât e de curajos, caută singură cale posibilă pentru a-şi prelungi cât mai mult exerciţiul puterii pe care a uzurpat-o. Ştie că-n vremea lui, succesul justifică orice fărădelege şi că furnizarea unei cantităţi mari de aur tezaurului regal potoleşte sau cel puţin amână orice acţiune penală; trebuie deci să găsească în primul rând aur, căci aurul înseamnă putere! Împreună cu Pizarro, supune şi pradă pe băştinaşii din apropiere şi în plin măcel are un succes decisiv. Unul dintre *cazici* [7], pe nume Careta, pe care-l

atacase în chip perfid, încălcând cele mai elementare legi ale ospitalităţii, îi propune, fiind în primejdie de moarte, un târg. În loc să-şi facă din indieni duşmani, să încheie cu tribul său o alianţă, iar drept chezăşie a credinţei ce i-o poartă îi oferă pe fiica sa. Nuñez de Balboa îşi dă de îndată seama cât de util îi este să aibă un prieten puternic şi demn de încredere printre băştinaşi. Primeşte oferta lui Careta şi ceea ce este de mirare, o iubeşte şi rămâne credincios fetei indiene până în cel din urmă ceas al său. Împreună cu Careta, Balboa subjugă pe toţi indienii din împrejurimi. Dobândeşte astfel o asemenea autoritate printre ei, încât şi cel mai puternic şef de trib, pe nume Comagre, îl invită plin de respect la el.

Această vizită la marele Comagre reprezintă momentul istoric decisiv din viaţa lui Vasco Nuñez de Balboa, care până acum nu fusese decât un *desperado* oarecare, un rebel înrăit împotriva coroanei, sortit condamnării la spânzurătoare sau la decapitare de către autorităţile din Castilia. Comagre îl primeşte într-o casă mare de piatră, a cărei bogăţie îl umple de uimire pe Vasco Nuñez. Cu acest prilej, gazda îi oferă, din proprie iniţiativă, oaspetelui, patru mii de uncii de aur. Apoi este însă rândul lui Comagre să fie uluit. Îndată ce aceşti fii ai soarelui, aceşti străini puternici ca zeii, primiţi cu atâta stimă, zăresc aurul, îşi pierd cu totul orice demnitate. Se năpustesc unii asupra altora ca dulăii scăpaţi din lanţ, săbiile ies din teacă, pumnii se strâng, încep să urle, se-nfurie la culme şi fiecare caută să smulgă cât mai mult aur. Cu uimire şi dispreţ asistă indianul la încăierare. Este veşnica mirare a fiilor naturii, din toate colţurile lumii, în faţa oamenilor civilizaţi, pentru care o mână de metal galben e mai de preţ decât toate cuceririle spirituale şi tehnice ale culturii lor.

În cele din urmă, Comagre le vorbeşte, iar spaniolii ascultă, înfioraţi de aviditate, cuvintele care li se traduc. Ce curios, spune Comagre, ca voi să vă certaţi pentru astfel de nimicuri, din pricina unui metal atât de comun, expunându-vă viaţa atâtor neplăceri şi primejdii. Dincolo de aceşti munţi înalţi, se află o mare uriaşă şi toate fluviile care se varsă în ea poartă în ele aur. Acolo trăieşte un popor care călătoreşte, ca şi voi, în vase cu pânze şi cu vâsle, iar regii săi mănâncă şi beau din vase de aur. Acolo puteţi găsi cât veţi pofti din acest metal galben. Drumul este primejdios, pentru că şefii de triburi vor încerca să vă împiedice trecerea. Dar, oricum, este un drum care durează doar câteva zile.

Cele auzite merg drept la inima lui Vasco Nuñez de Balboa. În sfârşit, au dat de urma legendarei ţări a aurului, la care visaseră ani de-a rândul. Predecesorii săi au căutat-o în toate locurile, la nord şi la sud şi acum ea se găseşte doar la câteva zile de drum - desigur dacă acest

Comagre le-a spus adevărul. În acelaşi timp, se adevereşte şi existenţa celuilalt ocean, pe care l-au căutat în zadar Columb, Cabot[8], Cortereal[9], toţi marii, toţi celebrii navigatori; cu aceasta a fost de fapt aflat şi drumul în jurul pământului. Numele celui care va descoperi primul acest nou ocean, luându-l în stăpânire pentru ţara sa, nu va fi niciodată dat uitării în lume. Şi Balboa ştie acum care e fapta prin care-şi va răscumpăra toate păcatele şi va dobândi o glorie eternă: să treacă cel dintâi peste istm până la Mar del Sur, până la Marea Sudului, care duce spre India şi să cucerească noul Ofir pentru coroana spaniolă. În acest ceas, în casa lui Comagre, destinul i-a fost hotărât. Din această clipă, viaţa unui aventurier oarecare a căpătat un sens înalt, depăşind cu mult vremea sa.

Evadare în nemurire

Nu există fericire mai mare pentru soarta unui om decât să-şi descopere, la mijlocul existenţei sale, în anii creatori ai maturităţii, scopul propriei vieţi. Nuñez de Balboa ştie ce este pentru el în joc: fie o moarte mizerabilă pe eşafod, fie nemurirea. În primul rând, trebuie să încheie pace cu coroana; să legitimeze şi să legalizeze în acelaşi timp detestabila-i faptă, uzurparea puterii! În acest scop, rebelul de ieri trimite astăzi, ca un prea zelos supus, lui Pasamonte, vistiernicul regal din Española, nu numai a cincea parte din darurile lui Comagre, care se cuvine de drept coroanei; dar, ca mai bun cunoscător în ale vieţii decât severul jurist Enciso, mai trimite în particular vistiernicului şi o sumă importantă de bani, cu rugămintea de-a fi confirmat în calitate de comandant al coloniei. De fapt, Pasamonte n-are dreptul să numească în funcţii, totuşi, în schimbul aurului primit, îi trimite lui Nuñez de Balboa un document provizoriu, în fond lipsit de valoare. Totodată, Balboa, care vrea să se asigure cât mai deplin, îmbarcă pe doi din oamenii săi de încredere spre Spania, ca aceştia să informeze Curtea în legătură cu meritele sale faţă de coroană şi de asemenea să dezvăluie preţioasele informaţii pe care le-a aflat cu dibăcie de la căpetenia indiană. El comunică Sevillei că îi trebuie doar un detaşament de o mie de soldaţi; dacă i se trimit, el se obligă să obţină ceea ce nici un spaniol înaintea sa n-a obţinut. Dă toate asigurările că va descoperi noul ocean, precum şi mult căutata ţară a aurului, pe care Columb a făgăduit-o în van şi pe care el, Balboa, o va cuceri.

Totul pare să ia acum o întorsătură prielnică pentru acest om până nu de mult pierdut, pentru acest rebel şi *desperado*. Dar vasul următor care soseşte din Spania aduce veşti rele. Unul dintre complicii care l-au ajutat în rebeliune, şi pe care îl trimisese mai demult la Curte ca să dezmintă acuzaţiile prădatului Enciso, îi dă de ştire că este în

primejdie, ba chiar în primejdie de moarte. Juristul înşelat a ajuns cu plângerea împotriva uzurpatorului autorităţii sale până în faţa instanţelor judecătoreşti, iar Balboa a fost condamnat să-i plătească despăgubiri. În schimb, vestea despre Marea Sudului aflată atât de aproape, veste care l-ar fi putut salva, nu sosise încă. În orice caz, cu vasul următor, trebuie să vină o persoană învestită cu o împuternicire judecătorească, ca să-l tragă la răspundere pe Balboa pentru răzvrătirea sa, şi fie să-l judece pe loc, fie să-l aducă, în lanţuri, în Spania.

Vasco Nuñez de Balboa înţelege că este pierdut. Sentinţa a fost pronunţată mai înainte ca să fi ajuns vestea privind Marea Sudului şi Coasta de Aur. Desigur că informaţiile sale vor fi până la urmă folosite, în timp ce capul lui se va rostogoli în nisip - un altul va fi acela care va duce la îndeplinire planul său, planul la care a visat atât de mult; în ce-l priveşte nu mai poate spera nimic de la Spania. Se ştie că el l-a trimis la moarte pe guvernatorul legal, că el l-a alungat din slujbă în mod arbitrar pe *alcalde*; dacă sentinţa va fi doar închisoarea, va trebui să o considere îngăduitoare, faţă de alternativa ispăşirii cutezanţei pe butucul de execuţie. Nu poate conta pe prieteni influenţi, căci el însuşi şi-a pierdut autoritatea, iar cel mai bun avocat al său - aurul - are deocamdată un glas prea slab pentru a-i obţine iertarea. Un singur lucru l-ar mai putea scăpa de pedeapsa cu care trebuie să-şi plătească îndrăzneala - şi anume o îndrăzneală şi mai mare. Dacă descoperă celălalt ocean şi noul Ofir înaintea sosirii trimisului justiţiei, înainte ca zbirii să-l înşface şi să-i pună cătuşele, atunci se mai poate salva. O singură cale de evadare i-a mai rămas aici, la capătul lumii, evadarea într-o faptă măreaţă, evadarea în nemurire.

Nuñez de Balboa hotărăşte de aceea să nu-i mai aştepte pe cei o mie de soldaţi ceruţi din Spania pentru cucerirea oceanului necunoscut şi bineînţeles nici pe trimisul justiţiei spaniole. Mai bine să încerce, cu oameni puţini, dar hotărâţi, fapta nemaipomenită! Mai bine să piară cu cinste într-una dintre cele mai cutezătoare aventuri ale tuturor timpurilor, decât să fie târât ruşinos pe eşafod, cu mâinile legate. Nuñez de Balboa strânge pe toţi coloniştii şi le face cunoscută intenţia sa de a trece istmul; fără să le ascundă greutăţile, îi întrebă cine vrea să-l urmeze. Curajul său dă şi celorlalţi curaj. O sută nouăzeci de soldaţi, aproape toţi oamenii apţi de luptă, sunt gata să i se alăture. De armament nu mai trebuie să se îngrijească în mod special, căci cu toţii trăiesc doar într-o permanentă stare de război. La 1 septembrie 1513, pentru a scăpa de spânzurătoare sau de temniţă, Nuñez de Balboa, erou şi bandit, aventurier şi rebel, îşi începe marşul,spre nemurire.

Clipa nepieritoare

Trecerea istmului de Panama începe în provincia Coyba, micul stat al căpeteniei Careta, a cărui fiică a devenit tovarăşa de viaţă a lui Balboa; Nuñez de Balboa n-a ales cel mai îngust loc de trecere şi din această pricină a prelungit, fără să ştie, cu câteva zile drumul cel primejdios. Dar pentru o astfel de încercare temerară, lucrul cel mai important era să-şi asigure prietenia unui trib de indieni, spre a obţine întăriri sau pentru o eventuală retragere. Membrii expediţiei se îmbarcă în zece luntre mari, care pornesc din Darien spre Coyba; sunt o sută nouăzeci de soldaţi, înarmaţi cu suliţe, săbii, archebuze şi arbalete, însoţiţi de o ceată mare de copoi sângeroşi. Careta, aliatul lor, le pune la dispoziţie pe indienii săi, drept călăuze şi cărăuşi; astfel, la 6 septembrie începe marşul glorios peste istm, care pune la grea încercare puterea de rezistenţă a acestor aventurieri temerari şi căliţi. Într-o arşiţă ecuatorială sufocantă şi moleşitoare, spaniolii trebuie să treacă mai întâi prin depresiunile mlăştinoase, aducătoare de friguri, care, chiar secole mai târziu, la săparea canalului Panama, vor secera multe mii de lucrători. Încă din primele ceasuri trebuia croit, cu toporul şi cu sabia, un drum prin locuri neumblate, prin jungla otrăvită a lianelor. Ca printr-o uriaşă mină verde, cei aflaţi în avangarda expediţiei deschid celorlalţi o cale îngustă prin hăţiş, pe care apoi păşesc, unul după altul, într-un şir fără sfârşit, oamenii din armata conchistadorului, cu armele mereu pregătite, zi şi noapte, cu simţurile veşnic treze, pentru a respinge orice atac neaşteptat al băştinaşilor. Căldura devine sufocantă, în întunericul umed şi apăsător de sub cupola ceţoasă a uriaşilor copaci, deasupra cărora soarele arde necruţător; plini de sudoare şi cu gâtlejurile uscate, oamenii, îngreunaţi de echipamentul lor, se târăsc milă după milă mai departe; apoi, din senin, ploaia năprasnică se abate ca un uragan asupră-le, mici pâraie se transformă repede în torente ameninţătoare, care trebuie să fie străbătute cu piciorul sau trecute peste poduri nesigure, improvizate de către indieni din împletituri de rafie. Drept hrană, spaniolii de-abia dacă au o mână de mălai; nedormiţi, flămânzi, însetaţi, înconjuraţi de miriade de insecte care îi înţeapă şi le sug sângele, îşi croiesc drumul înainte, cu hainele sfâşiate de spini, cu picioarele rănite, cu ochii strălucind de friguri, cu obrajii umflaţi de înţepăturile ţânţarilor, ziua fără odihnă, noaptea fără somn; curând sunt la capătul puterilor. Chiar după prima săptămână de marş, o bună parte din oameni nu mai rezistă eforturilor şi Nuñez de Balboa, care ştie că de-abia acum încep adevăratele primejdii, porunceşte ca toţi cei bolnavi de friguri şi cei istoviţi să rămână mai bine pe loc. Aventura hotărâtoare o va încerca numai cu elita oamenilor săi.

În sfârşit, drumul începe să urce. Jungla se răreşte, căci numai în

depresiunile mlăştinoase şi-a arătat întreaga exuberanţă. Dar acum, când umbra nu-i mai fereşte, soarele violent şi nemilos al ecuatorului străluceşte cu razele lui verticale, încingându-le grelele armuri. Încet, încet, cu nenumărate popasuri, soldaţii istoviţi urcă, metru cu metru, dealurile aflate în faţa lanţului muntos care, asemenea unei coloane verticale din piatră, trece prin mijlocul limbii de pământ înguste ce desparte cele două oceane. Treptat priveliştea se deschide, iar noaptea aerul se răcoreşte. După optsprezece zile de eforturi eroice, partea cea mai grea a drumului pare depăşită. În faţa lor apare acum cresta muntelui, de pe vârful căruia, după spusele călăuzelor indiene, se văd cele două oceane. Oceanul Atlantic şi oceanul încă necunoscut şi fără nume, Pacificul. Dar tocmai acum, când împotrivirea dârză şi perfidă a naturii pare să fi fost definitiv înfrântă, un nou duşman căruia trebuie să i se facă faţă apare, este căpetenia din acea regiune, însoţită de sute de luptători, care vrea să împiedice trecerea străinilor. În luptele cu indienii, Nuñez de Balboa are o bogată experienţă; ajunge o salvă trasă de archebuze, pentru ca fulgerul şi trăsnetul artificial să-şi arate iar puterea miraculoasă asupra băştinaşilor. Cu strigăte de spaimă, indienii o iau la fugă, urmăriţi de spanioli şi de copoii lor. Dar în loc să se bucure de această izbândă lesne dobândită, Balboa o dezonorează, ca toţi conchistadorii spanioli, printr-o jalnică faptă bestială. Un număr de prizonieri legaţi, fără apărare, sunt daţi de vii pradă copoilor flămânzi, care-i sfâşie şi-i rup în bucăţi - spectacol asemenea luptelor de gladiatori sau cu tauri. Un măcel dezgustător profanează astfel cea din urmă noapte dinaintea zilei nemuritoare a lui Nuñez de Balboa.

Ce ciudat este acest inexplicabil amestec în caracterul şi firea conchistadorilor spanioli! Pioşi şi credincioşi, aşa cum rareori au fost creştinii, ei îl invocă pe Dumnezeu din străfundul sufletului lor arzător şi în acelaşi timp, săvârşesc, în numele lui, cele mai ruşinoase orori cunoscute în istorie. În stare de cele mai strălucite şi eroice fapte de vitejie, capabili de sacrificii, suferinţe, se înşală şi se iau la harţă în chipul cel mai ruşinos şi chiar în decursul acestor comportări demne de dispreţ îşi păstrează un pronunţat simţ al onoarei şi o conştiinţă înaltă, demnă de admirat, pentru însemnătatea istorică a misiunii lor. Acelaşi Nuñez de Balboa, care în seara precedentă a aruncat câinilor nişte prizonieri nevinovaţi, ce nu se puteau apăra, şi poate că a şi mângâiat mulţumit boturile pline de sânge de om ale bestiilor, este pe deplin conştient de însemnătatea faptei sale pentru istoria omenirii şi săvârşeşte, în clipa decisivă, unul dintre acele gesturi măreţe, menit să rămână de neuitat de-a lungul vremurilor. El ştie că ziua de 25 septembrie va fi o zi de importanţă istorică mondială. Cu un minunat patos spaniol, acest aventurier, dur şi necruţător, arată cât de deplin a

înţeles sensul sublim al misiunii sale.

Măreţ e gestul lui Balboa: în aceeaşi seară, imediat după măcel, unul dintre indigeni îi arătase, foarte aproape, un pisc de munte, de pe a cărui înălţime se poate vedea marea necunoscută, Mar del Sur. Imediat, Balboa dă dispoziţiile necesare. Îi lasă pe răniţi şi pe cei istoviţi în satul jefuit şi porunceşte efectivului care mai e în stare să meargă - în total au mai rămas şaizeci şi şapte din cei o sută nouăzeci cu care a pornit în marş de la Darien - să-nceapă escaladarea muntelui. Pe la zece dimineaţa, sunt aproape de vârf. Încă o culme pleşuvă mai trebuie biruită şi ochii vor putea să contemple infinitul.

În acest moment, Balboa porunceşte oamenilor săi să se oprească. Nici unul să nu-l urmeze, căci această primă privire asupra oceanului necunoscut nu vrea să o împartă cu nimeni. Să fie şi să rămână, pentru eternitate, singurul şi unicul, primul spaniol, primul european, primul creştin care, după ce a străbătut oceanul cel mare, Atlanticul, zăreşte acum, pentru întâia oară şi oceanul încă necunoscut, Pacificul. Încet, cu inima bătându-i puternic, pătruns de importanţa clipei, urcă tot mai sus, cu steagul în mâna stângă, cu spada în dreapta, o siluetă singuratică ce se profilează pe orizontul imens. Urcă încet, fără a se grăbi, căci misiunea lui este acum împlinită. Mai sunt doar câţiva paşi, puţini, tot mai puţini şi iată, acum, că a ajuns în vârf, i se deschide în faţă o panoramă extraordinară. Dincolo de munţii care coboară, de dealurile cu păduri verzi ce se lasă spre ţărm, se întinde nesfârşită o uriaşă oglindă metalică, strălucitoare, marea, marea cea nouă, necunoscută, până acum doar visată, niciodată zărită, legendara mare căutată ani de-a rândul de Columb şi navigatorii ce l-au urmat şi ale cărei ape scaldă ţărmurile Americii, Indiei şi Chinei. Vasco Nuñez de Balboa nu se mai satură să o privească, mândru şi fericit, cu conştiinţa că este primul european în ochii căruia se reflectă imensitatea albastră a acestui ocean.

Îndelung şi extatic priveşte Vasco Nuñez de Balboa în depărtări. Abia după aceea îşi cheamă camarazii, pe prietenii săi, pentru a împărtăşi cu ei bucuria şi mândria sa. Neliniştiţi, surescitaţi, gâfâind şi urlând, se caţără, urcă, aleargă spre vârf, privesc cu ochii holbaţi, uluiţi, plini de entuziasm, arătându-şi unul altuia priveliştea. Deodată, *pater* Andres de Vara, care însoţeşte expediţia, intonează *Te Deum laudamus* şi pe dată zgomotele şi ţipetele se potolesc; toate vocile aspre şi răguşite ale soldaţilor, aventurierilor şi bandiţilor se unesc acum într-un pios coral. Cu uluire văd indienii că, la un semn al preotului, aceştia doboară un arbore pentru a înălţa o cruce, în lemnul căreia sapă iniţialele regelui Spaniei. Şi atunci când această cruce se ridică, braţele ei de lemn parcă ar face gestul îmbrăţişării celor două mări,

Oceanul Atlantic şi cel Pacific, cu depărtările lor de necuprins.

În mijlocul acestei tăceri pline de reculegere, Nuñez de Balboa înaintează câţiva paşi, pentru a ţine o cuvântare soldaţilor. S-ar cuveni ca ei să mulţumească lui Dumnezeu, pentru cinstea şi favoarea pe care le-a făcut-o, să-l roage ca şi de aci înainte să-i ajute să cucerească acest ocean şi toate ţările dimprejur. Iar de-l vor urma cu credinţă, ca şi până acum, atunci se vor întoarce din această nouă Indie ca spaniolii cei mai bogaţi. El înclină steagul în direcţia celor patru vânturi, gest ce simbolizează luarea în stăpânire către Spania a tuturor depărtărilor spre care bat aceste vânturi. Apoi cheamă un scrib, pe Andres de Valderrabano, să întocmească un document în care să se consemneze, pentru posteritate, momentul acesta solemn şi sărbătoresc. Andres de Valderrabano desfăşoară un pergament, târât de el prin pădurea virgină într-o cutie de lemn zăvorită, împreună cu călimara şi pană de scris, şi cheamă pe toţi nobilii, cavalerii şi soldaţii - *los Caballeros e Hidalgos y hombres de bien* [10] - "care au fost de faţă la descoperirea Mării Sudului, Mar del Sur, de către nobilul şi preacinstitul căpitan Vasco Nuñez de Balboa, guvernator al Măriei-Sale", să confirme că "acest domn Vasco Nuñez a fost cel dintâi care a zărit această mare şi a arătat-o pe urmă însoţitorilor săi".

Apoi, cei şaizeci şi şapte coboară de pe creastă şi ziua de 25 septembrie 1513 este data de la care omenirea ştie că ultimul ocean necunoscut a fost descoperit.

Aur şi perle

Acum au certitudinea. Au văzut marea. O pornesc, în jos, spre ţărm, ca să simtă talazurile umede, să-şi cufunde mâinile în apă, s-o încerce, s-o guste, să adune prada aflată pe ţărmurile ei! Două zile durează coborârea şi pentru ca în viitorul apropiat să cunoască drumul cel mai scurt între creasta muntelui şi ocean, Nuñez de Balboa îşi împarte oamenii în grupe separate. Cea de a treia dintre aceste grupe, condusă de Alonzo Martin, ajunge prima pe ţărm şi atât de pătrunşi de vanitatea gloriei şi de setea de nemurire sunt chiar soldaţii de rând ai cetei de aventurieri, încât însuşi Alonzo Martin, acest om simplu, cere scribului să consemneze negru pe alb că el este primul care şi-a udat mâinile şi picioarele în apele oceanului încă fără nume. Abia după ce a legat de eul său mărunt un fir de praf al nemuririi, Alonzo Martin raportează lui Balboa că a ajuns la mare şi că a atins cu propria sa mână valurile, încă o dată Balboa se pregăteşte pentru un gest patetic. A doua zi, când calendarul arată că e sfântul Mihail, el apare pe ţărm, însoţit doar de douăzeci şi doi dintre oamenii săi, echipat ca pentru luptă, pentru ca, în postura sfântului şi cu un ceremonial sărbătoresc,

să ia în stăpânire valurile. Balboa nu se grăbeşte să păşească în mare. Trufaş, aşteaptă sub un copac, ca domn şi stăpân al apei, ca fluxul în creştere să îşi arunce valurile până la el, de parcă i-ar linge picioarele, asemenea unui câine credincios. De abia atunci se ridică, îşi aruncă scutul jos, astfel ca să strălucească asemenea unei oglinzi în soare, apucă într-o mână spada şi-n cealaltă steagul Castiliei cu imaginea Maicii Domnului şi intră tot mai adânc în apă. Atunci când valurile i-au ajuns până la brâu, când a pătruns departe în această apă străină, Nuñez de Balboa, până atunci rebel şi *desperado*, acum cel mai fidel servitor al regelui său şi un triumfător, flutură steagul spre toate zările şi strigă cu glas puternic: "Trăiască marii şi puternicii monarhi Ferdinad şi Ioana de Castilia, Leon şi Aragon; în numele lor şi a coroanei regale a Castiliei, iau în stăpânire, de fapt, de drept şi pe vecie, toate aceste mări, pământuri, ţărmuri, porturi şi insule; şi jur că dacă vreun principe sau vreun căpitan, creştin sau păgân, oricare i-ar fi credinţa sau rangul, ar ridica vreo pretenţie asupra acestor tărâmuri şi mări, să le apăr în numele regelui Castiliei, căruia îi aparţin, acum şi-n vecii vecilor, cât va fi lumea şi până-n ziua Judecăţii-de-apoi".

Spaniolii repetă cu toţii jurământul şi cuvintele lor acoperă pentru o clipă zgomotul puternic al valurilor. Fiecare îşi moaie buzele în apa mării şi iarăşi Andres de Valderrabano consemnează luarea în posesiune şi redactează documentul pe care-l încheie cu cuvintele: "Aceşti douăzeci şi doi, împreună cu scribul Andres de Valderrabano, au fost cei dintâi creştini care au pus piciorul în Mar del Sur; cu toţii şi-au muiat mâinile în apă, ei au gustat-o pentru a se convinge că e sărată, ca şi cealaltă mare. Şi când au simţit că aşa era, i-au mulţumit lui Dumnezeu."

Marea faptă este împlinită. Acum trebuie culese roadele pământeşti, răsplată a acţiunii lor eroice. De la câţiva dintre băştinaşi, obţin, prin schimb sau jaf, ceva aur. Dar o nouă surpriză îi aşteaptă în plin triumf. Indienii vin cu mâinile pline de perle preţioase, care se găsesc din abundenţă pe insulele din preajmă. Printre acestea este chiar "Pellegrina", cântată de Cervantes şi Lope de Vega, fiindcă a împodobit, ca una din cele mai frumoase perle, coroanele regale ale Spaniei şi ale Angliei. Spaniolii îşi umplu toate buzunarele, toţi sacii, cu aceste lucruri de preţ, care aici nu valorează cu mult mai mult decât scoicile şi nisipul; când apoi întreabă lacomi de ceea ce li se pare mai de preţ pe pământ - aurul - una dintre căpetenii arată spre sud, dincolo de locul unde creasta munţilor se contopeşte lin cu orizontul. Acolo este - spune el - o ţară cu bogăţii neînchipuite. Regii mănâncă în vase de aur şi patrupede mari - căpetenia se referă la lama - cară poverile sclipitoare în tezaurul regelui. El rosteşte numele ţării care se află la sud, pe ţărmul mării, dincolo de munţi. Ce melodios şi

străin sună: "Birù".

Vasco Nuñez de Balboa priveşte ţintă dincolo de mâna întinsă a căpeteniei, până în depărtările unde munţii se pierd palizi în albastrul cerului. Cuvântul dulce, ispititor, "Birù", i-a pătruns de îndată în suflet. Inima-i tresaltă neliniştită. Pentru a doua oară în viaţa sa, o mare speranţă i s-a arătat pe neaşteptate. Primul mesaj, mesajul lui Comagre despre o mare apropiată, s-a adeverit. A găsit ţărmul perlelor şi Mar del Sur. Poate că va reuşi să ducă la capăt şi a doua misiune: descoperirea şi cucerirea regatului incaşilor, ţara aurului de pe acest pământ.

Arareori îngăduie zeii...

Privirea lui Nuñez de Balboa rămâne pironită, plină de dor, în depărtări. Ca un clopot de aur îi vibrează în suflet cuvântul "Birù" - "Peru". Dar nu poate să meargă mai departe şi această renunţare e dureroasă. Cu două-trei duzini de oameni obosiţi nu se poate cuceri o ţară. Trebuie aşadar să revină la Darien şi mai târziu, cu forţe proaspete, să se întoarcă, pe drumul descoperit acum, spre noul Ofir. Dar nici marşul întoarcerii nu se dovedeşte uşor. Încă o dată spaniolii trebuie să-şi deschidă drum prin junglă, încă o dată să respingă atacurile băştinaşilor. Nu mai sunt acum un detaşament de războinici, ci un grup mic de oameni scuturaţi de friguri, care, cu ultimele lor forţe, înaintează clătinându-se; chiar Nuñez de Balboa, bolnav de moarte, este purtat de indieni într-un hamac. La 19 ianuarie 1514, ajung la Darien, după patru luni de suferinţe cumplite. Una dintre cele mai măreţe fapte ale istoriei este însă îndeplinită. Balboa şi-a ţinut cuvântul: toţi cei care s-au încumetat alături de el în necunoscut, s-au întors bogaţi; soldaţii săi au adus de pe ţărmul Mării Sudului comori cum nici Columb, nici ceilalţi conchistadori n-au adus vreodată. Şi ceilalţi colonişti îşi primesc partea lor. O cincime din bogăţii este rezervată coroanei şi nimeni din colonie nu ia în nume de rău faptul că, la împărţire, marele biruitor oferă o parte din pradă câinelui său Leoncico, drept răsplată pentru bravura cu care a sfâşiat carnea nefericiţilor indieni. Acesta primeşte, la fel cu ceilalţi luptători, cinci sute de pesos în aur. Nimeni din colonie nu îi mai contestă lui Balboa - după asemenea realizări - calitatea de guvernator. Aventurierul şi rebelul este sărbătorit ca un zeu şi, cu mândrie, poate trimite în Spania vestea că, după Columb, el este cel care a realizat cea mai de seamă faptă pentru coroana Castiliei. Soarele norocului său s-a înălţat foarte sus, străpungând norii, care până atunci i-au întunecat viaţa. Iar acum, astrul se află la zenit.

Dar norocul lui Balboa nu durează mult. Doar câteva luni mai târziu,

într-o luminoasă zi de iunie, populaţia Darienului se îmbulzeşte uluită pe ţărm. La orizont a apărut catargul unui vas, ceea ce e o minune pentru acest colţ pierdut de lume. Iată însă că un al doilea răsare în apropiere, apoi un al treilea, un al patrulea, un al cincilea, curând sunt zece, ba cincisprezece, ba chiar douăzeci; o întreagă flotă se îndreaptă spre port. Curând ei află că toate acestea sunt urmarea scrisorii lui Nuñez de Balboa, dar nu a veştii triumfului său - care n-a sosit încă în Spania - ci a acelei ştiri mai timpurii, prin care anunţa pentru întâia oară despre relatarea căpeteniei indiene, despre apropierea Mării Sudului şi a ţării aurului şi în care cerea o armată de o mie de soldaţi pentru a cuceri acele tărâmuri. În scopul unei astfel de înfăptuiri, coroana Spaniei nu a şovăit să echipeze şi să trimită o flotă puternică. Dar desigur că nimeni nu s-a gândit să încredinţeze o misiune atât de importantă unui rebel şi aventurier atât de rău famat ca Vasco Nuñez de Balboa! Un guvernator numit de curte, un om bogat, de viţă nobilă, care se bucură de stimă, în vârstă de şaizeci de ani, Pedro Arias Davilla, cunoscut îndeobşte sub numele de Pedrarias, este trimis să restabilească, în sfârşit, ca reprezentant al regelui, ordinea în colonie, să aplice legile pedepsind toate încălcările săvârşite, să găsească Marea Sudului şi să cucerească făgăduita ţară a aurului.

Pedrarias însă este pus într-o situaţie dificilă. Pe de o parte, el are misiunea de-a trage la răspundere pe rebelul Nuñez de Balboa pentru izgonirea fostului guvernator, şi, dacă învinuirea se dovedeşte întemeiată, să-l pună în lanţuri sau să-l osândească. Pe de altă parte, are menirea de a descoperi Marea Sudului. Dar de îndată ce barca lui atinge ţărmul, Pedrarias află că tocmai acel Nuñez de Balboa, pe care ar trebui să-l judece, a săvârşit el însuşi acea faptă excepţională, că acest rebel a şi sărbătorit triumful ce-i era lui sortit şi a adus coroanei spaniole cel mai mare serviciu de la descoperirea Americii încoace. Bineînţeles că unui asemenea om nu-i poate pune capul pe butuc, ca unui criminal de rând. El trebuie să-l salute cu politeţe şi să-l felicite cu toată sinceritatea. Dar, din această clipă, Nuñez de Balboa este pierdut. Niciodată nu va ierta Pedrarias rivalului său că a săvârşit fapta pe care el fusese trimis s-o ducă la bun sfârşit şi care i-ar fi asigurat o glorie veşnică peste veacuri. Pentru a nu îndârji prea curând pe colonişti, noul-venit trebuie, e drept, să-şi ascundă ura faţă de eroul lor; ancheta este amânată şi se încheie chiar un fel de pace aparentă: Pedrarias o logodeşte pe fiica lui, care se mai află în Spania, cu Nuñez de Balboa. Dar ura şi invidia faţă de el nu se îmblânzesc câtuşi de puţin, ci devin şi mai amarnice când, din Spania - unde s-a aflat, în sfârşit, de izbânda lui Balboa - soseşte un decret, prin care i se atribuie fostului rebel titlul pe care îl merită. Balboa este numit *adelantado* [11], Pedrarias fiind sfătuit să se consulte cu acesta în toate

problemele importante. Dar pentru doi guvernatori ţara este prea mică; unul dintre ei va trebui să se dea la o parte, va trebui să piară. Vasco Nuñezde Balboa simte că sabia lui Damocles atârnă deasupra capului său, căci în mâinile lui Pedrarias stă atât forţa militară, cât şi justiţia. El încearcă de aceea, pentru a doua oară, evadarea, care prima dată i-a reuşit atât de bine, evadarea în nemurire. Îi cere lui Pedrarias să-i îngăduie organizarea unei expediţii, pentru a explora coasta Mării Sudului şi a cuceri ţinuturi mai întinse. Intenţia ascunsă a fostului rebel este însă de a-şi asigura, pe celălalt ţărm al Oceanului, independenţa, să-şi construiască o flotă proprie, să devină stăpânul acelei provincii, care va fi a lui şi, dacă va fi cu putinţă, să cucerească şi legendarul Birù, acest Ofir al Lumii Noi. Pedrarias îşi dă, cu gânduri ascunse, consimţământul. Dacă Balboa va pieri în această expediţie, cu atât mai bine. Dacă fapta îi reuşeşte, o să mai găsească el prilejul să se descotorosească de acest ins peste măsură de ambiţios.

Aşa începe noua evadare în nemurire a lui Nuñez de Balboa. Cea de-a doua expediţie a sa este poate şi mai grandioasă decât prima, cu toate că nu se bucură de aceeaşi celebritate în istorie, care nu-i glorifică decât pe învingători. De data aceasta, Balboa nu trece doar cu oamenii săi istmul, ci este însoţit de mii de indigeni, care transportă peste munţi lemnul, scândurile, ancorele, pânzele, scripeţii, pentru construirea a patru brigantine. Căci dacă va avea acolo o flotă care să-l poarte pe ocean, atunci va putea să ia în stăpânire toate ţinuturile de coastă, insulele perlelor şi Peru, legendarul Peru. Dar de astă dată soarta îi e potrivnică celui cutezător şi la tot pasul el întimpina noi dificultăţi. În marşul prin jungla umedă, viermii îi strică lemnăria. Scândurile ajung la destinaţie putrezite şi nu mai pot fi utilizate. Fără a se descuraja, Balboa porunceşte, în golful de Panama, să se taie alţi copaci, pentru a se face noi scânduri. Energia lui înfăptuieşte adevărate minuni. Totul pare că va fi dus la bun sfârşit. Brigantinele sunt acum construite, cele dintâi care vor pluti în Oceanul Pacific. Dar, pe neaşteptate, un tornado inundă apele unde vasele aşteaptă, gata pregătite. Corăbiile sunt smulse din locurile unde se află, şi zdrobite în largul mării. Totul trebuie luat de la început, pentru a treia oară. Şi acum, în sfârşit, izbuteşte să pună pe valuri două brigantine. Doar încă două, încă trei nave i-ar mai trebui lui Balboa, pentru a porni să cucerească acea ţară la care visează zi şi noapte, de când căpetenia indiană i-a arătat-o cu mâna întinsă spre sud, de când a auzit pentru prima oară cuvântul ispititor "Birù". Câţiva ofiţeri curajoşi care să-l urmeze, niscaiva întăriri în oameni pe care mai trebuie să le ceară, şi poate porni la întemeierea regatului său. Doar câteva luni încă, doar puţin noroc care să se adauge cutezanţei lăuntrice şi istoria lumii nu l-ar fi proslăvit pe Pizarro ca învingător al incaşilor, drept

cuceritor al Perului, ci pe el, pe Nuñez de Balboa.

Dar chiar şi faţă de aleşii ei, soarta nu se arată niciodată prea generoasă. Arareori îngăduie zeii unui muritor mai mult decât o singură faptă nemuritoare.

Sfârşitul

Cu energie de fier a pregătit Nuñez de Balboa marea sa expediţie. Dar tocmai datorită succesului său, îl pândeşte acum primejdia, căci ochii bănuitori ai lui Pedrarias urmăresc neliniştiţi intenţiile subalternului său. Poate că prin trădare au ajuns până la el veşti despre visurile ambiţioase de stăpânire ale lui Balboa, poate că doar invidia îl face să-i fie teamă de un al doilea succes al fostului rebel. În orice caz, îi trimite lui Balboa o scrisoare foarte prietenoasă, prin care-l pofteşte ca, înainte de a porni în noua expediţie de cucerire, să vină la Acla, un oraş în apropiere de Darien, pentru o ultimă întrevedere. Balboa, care nădăjduieşte să obţină din partea lui Pedrarias noi întăriri, dă urmare invitaţiei şi se-ntoarce de îndată înapoi. În faţa porţilor oraşului, îl întâmpină un mic detaşament de soldaţi, în aparenţă pentru a-l saluta; Balboa se îndreaptă bucuros spre ei, pentru a-l îmbrăţişa pe conducătorul lor, fratele său de arme de-a lungul multor ani, prietenul său de încredere, Francisco Pizarro.

Dar Francisco Pizarro îi pune o mână grea pe umăr, declarându-l arestat. Şi Pizarro râvneşte la nemurire, şi el vrea să cucerească ţara aurului, şi poate că nu-i este deloc indiferent să înlăture în acest scop din calea sa un pionier atât de îndrăzneţ. Guvernatorul Pedrarias îi intentează lui Balboa un proces pentru pretinsă rebeliune. Judecata se desfăşoară pripit şi nedrept. Doar câteva zile mai târziu, Vasco Nuñez de Balboa păşeşte spre eşafod, alături de cei mai credincioşi camarazi ai săi. Ca un fulger se abate sabia călăului şi, în aceeaşi clipă, odată cu capul care se rostogoleşte, lumina ochilor se stinge pentru totdeauna, a ochilor care, cei dintâi în istoria umanităţii, au văzut în acelaşi timp cele două oceane ce cuprind pământul nostru.

CUCERIREA BIZANŢULUI

29 mai 1453

În faţa primejdiei

La 5 februarie 1451, un mesager secret aduce în Asia Mică lui Mahomed, pe atunci un tânăr în vârstă de douăzeci şi unu de ani, fiul cel mai mare al sultanului Murad, vestea că tatăl său a murit. Fără să spună un cuvânt miniştrilor şi sfetnicilor, prinţul, pe cât de şiret pe atât de energic, se aruncă pe cel mai bun cal al său, un pursânge superb, şi biciuindu-l ca să-l grăbească, străbate fără oprire distanţa de o sută douăzeci de mile până la Bosfor, trece strâmtoarea şi debarcă la Galipoli, pe ţărmul european. Abia acolo dezvăluie credincioşilor lui vestea morţii tatălui şi, pentru a preîntâmpina şi zădărnici orice pretenţie la tron a altcuiva, adună o armată de elită şi în fruntea ei se duce la Adrianopol, unde, fără a întâmpina vreo împotrivire, este recunoscut ca suveran al Imperiului otoman. Chiar de la primul său act de guvernământ, Mahomed îşi arată teribila sa duritate, lipsită de scrupule. Pentru a îndepărta dinainte orice rudă de sânge care i-ar putea fi rivală, pune să fie înecat în baie fratele lui încă minor şi îndată după aceea - dovadă a perfidiei sale premeditate şi a cruzimii sale - pune să fie asasinat şi ucigaşul pe care îl tocmise pentru a-i omorî fratele.

Ştirea că în locul mai chibzuitului Murad a devenit sultan al turcilor Mahomed, acest tânăr plin de pasiuni şi avid de putere, umple de groază Bizanţul. Căci prin nenumărate iscoade s-a aflat că acest om ambiţios a jurat să pună stăpânire pe capitala de altădată a lumii şi că - în ciuda tinereţii lui - îşi petrece zilele şi nopţile studiind considerentele strategice care ar putea duce la împlinirea acestui plan al vieţii sale. De asemenea toate rapoartele sunt unanime în a recunoaşte excepţionala capacitate militară şi diplomatică a noului padişah. Mahomed este în acelaşi timp pios şi crud, pătimaş şi viclean, un om învăţat şi un iubitor de artă care citeşte pe Caesar şi biografiile romanilor în original, dar totodată un barbar, care varsă sângele cu aceeaşi uşurinţă ca şi apa. Acest bărbat cu privirea fină şi melancolică, cu un nas coroiat şi ascuţit de papagal, se dovedeşte a fi neobosit în muncă, un soldat neînfricat şi un diplomat fără scrupul. Toate aceste însuşiri primejdioase se concentrează asupra unei singure idei: să întreacă degrabă, cu mult, faptele bunicului său Baiazid şi pe ale tatălui său, Murad, care au dovedit pentru prima oară Europei

superioritatea militară a noii naţiuni turce. Dar primul lui asalt, asta se ştie şi se simte, va fi Bizanţul, acest ultim şi splendid giuvaer al împărăţiei lui Constantin şi Justinian.

Această piatră preţioasă se află aici, foarte aproape, de fapt fără apărare pentru un pumn gata să lovească. Imperiul bizantin, Imperiul roman de răsărit, care cuprindea altădată lumea din Persia până în Alpi, iar de acolo până în deşerturile Asiei, un imperiu mondial, pe care altădată îl străbăteai în luni şi luni de zile, acum poate fi parcurs în trei ore de mers agale pe jos; din păcate, din vechiul Imperiu bizantin n-a mai supravieţuit decât un cap fără trup, o capitală fără ţară; din Constantinopol, oraşul lui Constantin, vechiul Byzantium, a mai rămas împăratului, bazileului, numai o parte, actualul Stambul, în timp ce Galata aparţine genovezilor, iar tot teritoriul dinafara zidurilor oraşului a căzut în mâna turcilor; această împărăţie a ultimului împărat e o nimica toată, de fapt doar un zid enorm împrejmuind biserici, palate şi un labirint de case, care se cheamă acum Bizanţ. Jefuit mai întâi fără cruţare de cruciaţi, decimat de ciumă, slăbit de veşnica luptă de apărare împotriva popoarelor nomade, sfâşiat de conflicte naţionale şi religioase, oraşul a devenit incapabil să găsească resursele de luptători şi de bravură pentru ca, prin forţe proprii, să se apere contra duşmanului, ale cărui tentacule se strâng mereu mai ameninţătoare. Purpura ultimului împărat al Bizanţului, Constantin Dragases, este o mantie făcută din vânt, dar coroana lui un joc al destinului. Dar tocmai fiindcă este încercuit de turci, apărarea acestui oraş, sacru în ochii Occidentului printr-o cultură comună milenară, reprezintă pentru Europa un simbol al onoarei sale; numai dacă toată creştinătatea unită ar fi în stare să apere acest ultim bastion al Orientului, care se află pe punctul de-a se prăbuşi, ar mai putea dăinui Hagia [12] Sofia, cea din urmă şi totodată cea mai frumoasă catedrală a Imperiului roman de răsărit, ca bazilică a adevăratei credinţe.

Constantin îşi dă de îndată seama de primejdie. Cuprins de o îngrijorare lesne de înţeles, trimite, în ciuda tuturor discursurilor pacifice ale lui Mahomed, emisari după emisari în Italia, la Vatican, la Veneţia, la Genova, prin care cere să-i fie puse la dispoziţie galere şi soldaţi. Dar Roma şovăie, Veneţia procedează la fel, căci vechea prăpastie dintre credinţa Răsăritului şi credinţa Apusului dăinuie încă. Biserica greacă o urăşte pe cea romană, iar patriarhul ei refuză să recunoască şi acum că papa este cel mai înalt păstor. E adevărat că, în faţa ameninţării turcilor, conciliile de la Ferrara şi Florenţa hotărâseră de mult reunificarea celor două biserici, precum şi sprijinirea Bizanţului împotriva turcilor. Dar de îndată ce pericolul se îndepărtase de Bizanţ, sinoadele greceşti refuzaseră să traducă în fapt tratatul

încheiat; abia acum când Mahomed a devenit sultan, iminenţa primejdiei învinge îndărătnicia ortodoxă: solicitând un grabnic ajutor, Bizanţul face cunoscut Romei că e gata să cedeze. Roma pregăteşte mai multe galere, încărcate cu soldaţi şi muniţii; pe unul din vase se află însuşi trimisul papei, pentru a celebra cu toată solemnitatea împăcarea celor două biserici şi a proclama în faţa lumii că acel ce atacă Bizanţul sfidează prin aceasta întreaga creştinătate unită.

Slujba de împăcare

Într-o zi de decembrie are loc un spectacol grandios; marea sărbătoare a împăcării se desfăşoară în somptuoasa bazilică, a cărei splendoare de odinioară - marmură, mozaicuri, bogăţii strălucitoare - se poate cu greu bănui în moscheea de astăzi. Înconjurat de toţi înalţii demnitari ai împărăţiei sale, Constantin, bazileul, şi-a făcut apariţia, pentru ca prin augusta-i coroană să fie martor şi chezaş al trăiniciei acestei veşnice reuniri. Giganticul lăcaş, iluminat de nenumărate lumânări, este arhiplin. În faţa altarului, Isidorus, trimisul Sfântului Scaun şi patriarhul ortodox, Gregorius, oficiază frăţeşte liturghia. E pentru prima oară, după multă vreme, când numele papei reapare în rugăciuni; e pentru prima oară când pioase cântări în limba latină şi în limba greacă se înalţă spre cupolele catedralei nemuritoare, în timp ce, într-o procesiune solemnă, cei doi clerici împăcaţi poartă moaştele sfântului Spiridon. Răsăritul şi Apusul, cele două credinţe par unite pe veci şi după ani şi ani de cumplite neînţelegeri, ideea europeană, ţelul Occidentului, este în sfârşit din nou împlinită.

Dar scurte şi trecătoare sunt în istorie momentele de înţelepciune şi de bună înţelegere. Chiar în timp ce glasurile credincioşilor se unesc în biserică într-o rugăciune comună, în afara zidurilor ei, într-o chilie a mânăstirii, învăţatul călugăr Ghenadios tună şi fulgeră împotriva latinilor, împotriva trădării adevăratei credinţe. Abia reuşise raţiunea să înjghebe pacea şi fanatismul se şi grăbeşte s-o destrame; şi aşa cum clerul grecesc nu se gândeşte în mod sincer să se supună, tot astfel prietenii de la celălalt capăt al Mediteranei uită de ajutorul făgăduit. În fapt, se trimit câteva galere şi câteva sute de soldaţi, dar apoi oraşul este lăsat pradă propriului său destin.

Când despoţii pregătesc un război, ei vorbesc necontenit doar despre pace atâta timp cât nu au terminat să se înarmeze. La urcarea sa pe tron, Mahomed întâmpină pe ambasadorii împăratului Constantin cu cele mai liniştitoare şi cordiale cuvinte; el jură public şi solemn, de faţă cu martori, pe Allah şi pe profetul său, pe îngeri şi pe *Coran,* că va respecta cu scrupulozitate tratatele încheiate cu bazileul. Dar totodată încheie, în ascuns, un tratat de neutralitate reciprocă, pe timp de trei

ani, cu Ungaria şi Serbia, interval în care speră să cucerească nestingherit Bizanţul. Abia după aceea, considerând că promisese şi proclamase îndeajuns pacea, Mahomed provoacă războiul printr-o încălcare flagrantă de drepturi.

Până atunci, turcii nu stăpâniseră decât ţărmul asiatic al Bosforului, vasele puteau deci să treacă nestânjenite în Marea Neagră, spre grânarele lor. Fără a-şi da osteneală să găsească vreo justificare, Mahomed închide această trecere, ordonând construirea unei fortăreţe pe malul european, la Rumili Hissar, şi anume în locul cel mai strâmt, pe unde, în timpul perşilor, neînfricatul Xerxes traversase marea. Peste noapte, mii, zeci de mii de săpători debarcă pe ţărmul european, a cărui fortificare era interzisă prin tratatele în vigoare (dar ce preţ au tratatele pentru tirani?). Ei jefuiesc, pentru a-şi procura hrană, câmpurile învecinate, dărâmă nu numai locuinţe, dar şi vestita biserică Sfântul Mihail, pentru a-şi procura pietrele necesare la construcţia fortăreţei. Zi şi noapte, sultanul conduce personal lucrările, iar Bizanţul priveşte neputincios cum, în ciuda dreptului şi a tratatelor, accesul său liber spre Marea Neagră e sugrumat. Curând, primele vase bizantine care încearcă să pătrundă în marea până acum liberă sunt bombardate, deşi formal mai domneşte pacea; după reuşita acestei prime demonstraţii de forţă, orice altă disimulare devine inutilă. În august 1452, Mahomed îşi convoacă toate agalele şi toate paşalele şi le declară deschis că are intenţia de a ataca şi cuceri Bizanţul. El trece curând de la vorbe la fapte; trimite emisari în cele patru colţuri ale Imperiului turcesc să cheme sub arme pe toţi bărbaţii valizi, iar la 5 aprilie 1453 o armată otomană imensă inundă subit câmpia Bizanţului, ca un uriaş torent, care nu se opreşte decât sub zidurile oraşului.

Sultanul, îmbrăcat magnific, călăreşte în fruntea trupelor sale, iar cortul îi este ridicat în faţa porţii Lykas; înainte însă de-a înălţa steagul în faţa cartierului său general, el porunceşte să se desfăşoare covorul de rugăciune. Apoi, păşind pe acesta cu picioarele goale, cu faţa spre Mecca, îşi pleacă fruntea de trei ori la pământ; în spatele lui - ca un măreţ spectacol - întreaga sa armată se pleacă în aceeaşi direcţie şi în acelaşi ritm, intonând, odată cu el, rugăciunea adresată lui Allah, ca acesta să le dea puterea de a învinge. Apoi sultanul se ridică. Omul smerit e din nou plin de trufie; sluga lui Dumnezeu a redevenit stăpân şi soldat; şi iată că "telalii", crainicii săi, aleargă în întreaga tabără pentru a vesti, în sunetele tobelor şi trâmbiţelor, că asediul oraşului a început.

Ziduri şi tunuri

Puterea şi tăria Bizanţului stă acum doar în zidurile sale de apărare; din gloriosul trecut, când era o forţă mondială, numai acestea i-au mai rămas drept mărturie a unor vremi măreţe şi prospere. Un triplu sistem de apărare protejează cetatea în formă de triunghi. Zidurile de piatră ce o străjuiesc spre Marea de Marmara şi Cornul de Aur sunt puternice, deşi mai joase decât aşa-zisul zid al lui Teodosiu, ce-şi înalţă spre continent masa gigantică. Prevăzând viitoarele primejdii, Constantin ridicase în jurul Bizanţului o centură de apărare, pe care mai apoi Justinian a extins-o şi întărit-o; dar adevăratul bastion a fost cel construit de Teodosiu, un zid lung de şapte kilometri, ale cărui ruine acoperite de iederă stau mărturie şi astăzi ale imensei lor puteri în înfruntarea oricăror atacuri. Prevăzut cu creneluri şi deschideri, protejat cu şanţuri de apă, păzit de masive turnuri pătrate, ridicate în două şi trei rânduri paralele, completat şi restaurat timp de un mileniu de fiecare împărat bizantin, acest maiestuos zid circular întruchipează, pentru epoca aceea, simbolul cetăţii de necucerit. Aşa cum au rezistat odinioară asalturilor năprasnice ale hoardelor barbare şi ale cetelor războinice turceşti, aceste blocuri masive de piatră sfidează şi acum toate maşinile de război cunoscute; neputincioase rămân loviturile de berbece, proiectilele azvârlite de cele mai puternice mortiere şi culevrine ale vremii, în faţa acestor ziduri abrupte. Nici un oraş din Europa nu este mai bine şi mai puternic apărat ca Bizanţul, în spatele zidului lui Teodosiu.

Mahomed cunoaşte aceste ziduri şi forţa lor mai bine ca oricine. Un singur gând îl frământă, noaptea, când nu poate să doarmă, şi în vis, de luni şi de ani; cum să cucerească ceea ce este de necucerit, cum să sfărâme ceea ce nu poate fi sfărâmat? Planurile, măsurătorile şi schiţele fortificaţiilor duşmane se adună pe masa lui de lucru; el cunoaşte cele mai mici ridicături, cea mai neînsemnată depresiune a terenului, ştie cu precizie unde se găseşte cel mai mic curs de apă, de o parte şi de alta a zidului; geniştii săi şi el însuşi au studiat toate amănuntele. Dar, spre dezamăgirea lui, cu toţii au calculat că zidul lui Teodosiu nu poate fi distrus cu tunurile existente.

Trebuie aşadar construite tunuri mai puternice! Mai lungi, cu bătaie mai mare decât cele pe care arta militară le făurise până atunci! Sunt necesare proiectile dintr-o piatră mai dură, mai grele, cu o forţă mai distrugătoare, mai nimicitoare decât toate cele cunoscute până atunci, împotriva acestor ziduri de necucerit trebuie născocită o nouă artilerie. O altă cale nu există şi Mahomed se declară hotărât să-şi făurească cu orice preţ acest nou mijloc de atac.

Cu orice preţ - o astfel de declaraţie nu întârzie niciodată să stârnească o emulaţie creatoare. Curând după declararea războiului, sultanului i

se prezintă un om cu faima celui mai ingenios şi experimentat turnător de tunuri din lume, un ungur [13], pe nume Orbas sau Urbas; e drept, e vorba de un creştin, care nu demult îşi oferise serviciile lui Constantin; dar în speranţa întemeiată de-a obţine o răsplată mai mare şi o misiune mai temerară, demnă de arta să, el declară că este gata să toarne un tun cum nimeni pe lume nu a mai văzut, dacă i se vor pune la dispoziţie mijloace nelimitate. Ca tuturor celor posedaţi de o idee fixă, sultanului nu-i pare nimic prea scump. O armată de lucrători îi e pusă tunarului la dispoziţie, mii de care aduc minereu la Adrianopol. Vreme de trei luni, în neobosite strădanii, turnătorul izbuteşte să realizeze o formă din lut, prin procedee secrete de întărire, în care se toarnă apoi metalul incandescent. Operaţia reuşeşte. Gigantică ţeavă, cea mai mare din câte s-au văzut vreodată, e scoasă din formă şi apoi răcită; dar înaintea primei lovituri, sultanul trimite crainici în Adrianopol să avertizeze femeile gravide. Gura de foc a monstrului scuipă apoi, cu o bubuitură de trăsnet, un proiectil enorm din piatră, care dintr-o lovitură dărâma un zid; Mahomed ordonă pe dată construirea unei artilerii din astfel de uriaşi.

Prima mare "maşină de aruncat pietre", cum îi vor spune, înspăimântaţi, scriitorii greci, acestui tun, este realizată în chip fericit. Dar acum se ridică o problemă şi mai grea: cum să fie purtat acest monstru, acest, balaur de metal prin toată Tracia, până sub zidurile Bizanţului? Începe o odisee fără precedent. O întreagă armată, un întreg popor, târăşte timp de două luni acest monstru rigid, cu gâtul enorm. În frunte aleargă fără încetare, cetele de călăreţi, cu misiunea să apere preţioasa armă împotriva oricărui atac. În urma lor, sute, mii de lucrători de drumuri trudesc zi şi noapte pentru a înlătura orice denivelare a căii şi a o pregăti pentru acest transport supragreu, care în urma lui va lăsa drumurile distruse pentru mute alte luni de zile. Cincizeci de perechi de boi sunt înjugaţi înaintea şirului de care, pe ale căror osii se sprijină, egal repartizată, greutatea enormei ţevi de metal - aşa cum odinioară călătorise obeliscul din Egipt la Roma. Două sute de oameni sprijină de o parte şi de altă ţeava, în veşnic balans datorită enormei sale greutăţi, în timp ce cincizeci de rotari şi dulgheri sunt tot timpul ocupaţi să repare şi să ungă osiile, să întărească stâlpii de sprijin, să construiască poduri. Se-nţelege că doar pas cu pas, în lenta mişcare a boilor, poate înainta uriaşa caravană prin munţi şi stepă. Ţăranii uluiţi se adună prin sate şi se închină în faţa monstrului de metal, pe care, ca pe un zeu al războiului, îl poartă din loc în loc preoţii şi servitorii săi. Dar curând, pe acelaşi drum, vor fi târâţi fraţii din metal ai monstrului, turnaţi aidoma, în acelaşi lut al formei generatoare; încă o dată voinţa umană a făcut posibil imposibilul. Douăzeci-treizeci de coloşi îşi îndreaptă acum gura neagră spre Bizanţ;

artileria grea şi-a făcut intrarea în istoria războiului şi duelul dintre zidul milenar al împăratului bizantin şi noile tunuri ale noului sultan a început.

Încă o speranţă

Lent, tenace, irezistibil, rup şi pulverizează tunurile mamut, cu muşcături năprasnice, zidurile Bizanţului. Doar şase sau şapte lovituri pe zi poate trage la început fiecare; dar Mahomed aduce zi de zi altele noi. Cu fiece proiectil se deschide o nouă spărtură în zidăria de piatră, care se prăbuşeşte în nori de praf şi moloz. Asediaţii trebuie să cârpească, peste noapte, aceste găuri cu palisade de lemn şi baloturi de pânză mereu mai puţin trainice. Vechile ziduri, odinioară invulnerabile, şi-au pierdut faima, iar cei opt mii de apărători din spatele lor se gândesc cu spaimă la ora fatală când cei o sută cincizeci de mii de oameni ai lui Mahomed vor ataca năvalnic fortificaţiile ciuruite. Este timpul ca Europa, lumea creştină să-şi aducă aminte de făgăduielile ei. În biserici o mulţime de femei, însoţite de copiii lor, rămân îngenuncheate zile întregi în faţa sfintelor moaşte; iar din vârful turnurilor de apărare, santinelele cată în zare, zi şi noapte, aşteptând să sosească în sfârşit în Marea de Marmara - împânzită de vase turceşti - multaşteptata flotă de sprijin a papei şi a Veneţiei.

În sfârşit, la 20 aprilie, la trei dimineaţa, apare un semnal luminos. În depărtare se zăresc pânze. Nu este, desigur, puternica escadră visată; totuşi, trei vase mari genoveze înaintează împinse încet de vânt, însoţite de unul mai mic, bizantin, încărcat cu grâu, pe care celelalte l-au luat în mijlocul lor, spre a-l proteja. Întreg Constantinopolul se adună imediat pe zidurile din faţa mării, ca să-i salute cu bucurie pe salvatori. Dar Mahomed se aruncă pe cal şi galopând ca un nebun de la cortul său de purpură până în port, unde se află ancorată flota turcească, porunceşte să fie împiedicată cu orice preţ intrarea vaselor în portul Bizanţ, în Cornul de Aur.

Forţa navală a sultanului numără o sută cincizeci de vase, ce-i drept, destul de mici. Pe dată, mii de rame lovesc apele mării. Înarmate cu aruncătoare de flăcări, de pietre şi cângi, aceste o sută cincizeci de caravele încearcă să se apropie de cele patru galere; dar, împinse de un vânt tot mai tare, cele patru vase puternice lovesc şi depăşesc şalupele turceşti, care le împroaşcă mereu cu proiectile şi de unde răsună necontenit urlete. Cu pânzele umflate de vânt - fără a lua în seamă pe atacatori - ele se îndreaptă maiestuos spre rada protectoare a Cornului de Aur. Acolo faimosul lanţ ce se întinde de la Stambul la Galata îi va ocroti împotriva atacurilor de orice fel. Cele patru galere şi-au atins aproape ţinta. De pe zidurile întărite miile, de oameni pot

acum zări chipurile celor de pe vase; bărbaţi şi femei se şi aruncă în genunchi să mulţumească lui Dumnezeu şi sfinţilor pentru miraculoasa salvare; lanţul portului începe să coboare, zornăind, pentru a deschide drumul liberatorilor.

Dar, deodată, se întâmpla ceva cumplit. Vântul se opreşte brusc. Cele patru corăbii încremenesc în mijlocul mării, ca sub puterea unui magnet, la numai câteva aruncături de praştie de portul salvator; cu strigăte de bucurie feroce, toată haita ambarcaţiunilor duşmane se aruncă asupra corăbiilor paralizate, care zac nemişcate pe mare, ca nişte adevărate turnuri imobile. Asemenea câinilor ce-şi înfig colţii într-un vânat, ocupanţii micilor nave se agaţă cu cângile de flancurile corăbiilor, împlântă adânc topoarele în şarpante, aruncă făclii şi torţe ca să aprindă pânzele, se suie în număr tot mai mare pe lanţurile de ancoră, doar, doar să le scufunde. Comandantul flotei turceşti îndreaptă, hotărât, vasul său amiral spre corabia cu grâu ca s-o dea la fund; cele două corăbii s-au şi încleştat în luptă. La început, marinarii genovezi, protejaţi de înaltele lor bastingaje, apăraţi de căşti, rezistă; resping pe agresori cu pietre, cu lovituri de topor şi aruncătoare de flăcări. Dar această luptă inegală nu poate dura. Sunt prea mulţi contra prea puţini. Corăbiile genoveze sunt pierdute!

Mulţimea de pe ziduri priveşte îngrozită. O bătălie navală, dramatică se desfăşoară aici, sub ochii ei, dureros de aproape, tot aşa de aproape ca luptele sângeroase de la hipodrom, care nu demult o mai distrau; pieirea salvatorilor pare inevitabilă, peste cel mult două ore, haita vrăjmaşă va fi înfrânt, pe arena mării, cele patru corăbii. Zadarnic au venit ajutoarele, zadarnic. Deznădăjduiţi, grecii de pe zidurile Constantinopolului, doar la câţiva paşi de fraţii lor, strâng pumnii şi scot strigăte de furie neputincioasă. Cu gesturi sălbatice, unii dintre ei încearcă să-şi încurajeze prietenii în greu impas. Alţii ridică braţele spre cer, implorând pe Christos, pe arhanghelul Mihail, pe toţi sfinţii bisericilor şi mânăstirilor lor, care atâtea secole au ocrotit Bizanţul, să facă o minune. Dar pe malul opus, pe ţărmul Galatei, turcii aşteaptă, strigă şi se roagă cu aceeaşi ardoare pentru victoria lor. Marea a devenit o scenă de spectacol, bătălia navală o luptă de gladiatori. Sultanul însuşi a sosit aci în galopul calului. Înconjurat de paşale, înaintează călare atât de adânc în mare încât haina i se udă şi cu mâinile făcute pâlnie strigă furios alor săi să cucerească vasele creştine cu orice preţ. Iar şi iar, când unul dintre vasele sale este respins, el ameninţă pe amiral cu iataganul ridicat: "Să învingi sau să mori!"

Cele patru corăbii creştine mai rezistă încă; dar lupta nu mai poate ţine mult. Pe terminate sunt şi proiectilele cu care au respins până acum vasele otomane. Această bătălie, care durează de multe ceasuri,

împotriva unei flote de cincizeci de ori mai puternice, a epuizat forţele marinarilor. Ziua e pe sfârşite, soarele va apune curând. În cel mult o oră, chiar dacă turcii nu le vor lua cu asalt, mareea va duce corăbiile pe malul Galatei, ocupat de duşmani. Sunt pierdute, pierdute, pierdute!

Dar deodată se produce un lucru care pentru mulţimea din Bizanţ, ce urlă şi se lamentează cu disperare, ia înfăţişarea unei adevărate minuni. Un murmur uşor se aude şi brusc vântul începe din nou să sufle. Imediat, velatura fără vlagă a corăbiilor se umflă, iar vântul cel multaşteptat şi implorat îşi arată din nou puterea. Cele patru corăbii îşi ridică triumfale prova, se avânta înainte şi dintr-o singură lovitură se desprind şi împrăştie pe asediatori, care roiesc în jur. Sunt libere, sunt salvate. Pătrund una câte una în portul sigur, însoţite de ovaţiile puternice ale miilor de oameni adunaţi pe ziduri; lanţul protector se ridică din nou, zornăind, iar în spatele lui, micile vase turceşti, risipite pe suprafaţa mării, rămân neputincioase. Încă o dată bucuria şi speranţa plutesc, ca un nor de purpură, deasupra oraşului, până nu demult cuprins de tristeţe, de deznădejde.

O flotă trece muntele

Bucuria nestăvilită a asediaţiilor n-a durat decât o noapte. Totdeauna noaptea stânjeneşte fantezia simţurilor şi dulcea otravă a viselor trezeşte speranţe amăgitoare. Timp de o noapte, asediaţii se cred puşi la adăpost; salvaţi. Căci, aşa cum aceste corăbii au adus soldaţi şi alimente, ei speră că, săptămână de săptămână, vor sosi altele. Acesta e visul lor. Europa nu i-a uitat! În nerăbdarea lor, ei văd inamicul descurajat şi învins, asediul ridicat.

Şi Mahomed este un visător, dar de o altă speţă, mult mai rară; el face parte dintre aceia care ştiu să prefacă visele în realitate. În timp ce corăbiile se cred în siguranţă în portul Cornului de Aur, născoceşte un plan de-o îndrăzneală atât de fantastică încât ar merita pe deplin să figureze în istoria războaielor, alături de cele mai curajoase fapte ale lui Hanibal şi Napoleon. Bizanţul îi apare ca un fruct de aur, pe care însă nu-l poate apuca; obstacolul principal în calea atacului său este Cornul de Aur, acest braţ de mare care pătrunde adânc în uscat, acest golf în formă de apedince care apără din flanc Constantinopolul. Să răzbată în această radă este practic imposibil, căci oraşul genovez Galata, a cărui neutralitate Mahomed trebuie să o respecte, stă de strajă la intrare, iar de acolo porneşte lanţul care barează portul. Flota sa nu poate pătrunde de aceea în golf printr-o lovitură frontală; vasele creştine ar putea fi atacate doar din bazinul interior, aflat dincolo de teritoriul genovez. Dar cum să aduci flota în acest ochi de apă

interior? Desigur, s-ar putea construi o flotă anume; dar ar dura luni şi luni de zile şi Mahomed nu are răbdare să aştepte atât de mult.

El concepe atunci planul genial de a transporta flota sa din marea exterioară, unde nu serveşte la nimic, în interiorul Cornului de Aur, traversând o limbă de pământ. Această idee, de-o uluitoare îndrăzneală, de a trece sute de vase peste pământul muntos, pare la prima vedere atât de absurdă, atât de irealizabilă, încât bizantinii şi genovezii din Galata nici n-au luat-o în considerare în planurile lor strategice, tot aşa cum odinioară romanii şi mai târziu austriecii nu prevăzuseră treceri atât de rapide ale Alpilor de către Hanibal şi Napoleon. Conform unei seculare experienţe umane, vasele sunt făcute pentru a călători pe apă, însă o flotă nu trece niciodată munţii. Dar ceea ce caracterizează cu adevărat o voinţă diabolică este tocmai faptul că preface imposibilul în realitate; un geniu militar poate fi recunoscut tocmai prin aceea că în război îşi bate joc de obişnuitele principii militare, iar la momentul potrivit recurge la improvizaţia creatoare, substituind-o metodelor consacrate. O acţiune nemaipomenită, aproape fără egal în analele istoriei, începe acum. Mahomed porunceşte, în cel mai mare secret, aducerea unei cantităţi imense de trunchiuri de copaci, din care dulgherii fac sănii. Pe ele se aşază acum vasele scoase din mare, ca pe nişte docuri mobile pe uscat. În acelaşi timp, mii de săpători lucrează să niveleze, pe cât posibil, calea îngustă care urcă şi coboară colina Perei. Pentru ca să ascundă duşmanului concentrarea atâtor lucrători, sultanul pune ca mortierele să tragă zi şi noapte proiectile care trec deasupra oraşului Galata, o canonadă absurdă în sine şi care n-are decât scopul de a abate atenţia şi de a camufla urcuşul şi coborâşul unei flote ce călătoreşte dintr-o mare într-alta. În timp ce duşmanul este ocupat în altă parte şi se aşteaptă doar la un atac dinspre uscat, miile de stâlpi de lemn, bine unşi şi gresaţi, se pun în mişcare; tras peste munte de nenumărate perechi de bivoli şi împins de marinari, aşezat fiecare pe talpa săniei sale, un vas după altul trece muntele pe acest gigantic tăvălug. Miraculosul transport începe odată cu lăsarea nopţii. În tăcere, ca tot ce e măreţ, cu prudenţă, ca tot ce e înţelept, minunea minunilor se înfăptuieşte; o întreagă flotă traversează muntele.

În toate marile acţiuni militare, elementul decisiv este factorul surpriză şi aici se adevereşte în mod strălucit geniul lui Mahomed. Nimeni nu-i bănuie intenţiile - "dacă un fir din barbă mi-ar cunoaşte gândurile, l-aş smulge", a spus cândva acest perfid genial - şi în cea mai deplină ordine, în timp ce tunurile lovesc spectaculos şi cu zgomot mare zidurile, porunca să se îndeplineşte fără greş. În noaptea de 22 aprilie, şaptezeci de vase sunt trecute dintr-o mare într-alta, peste munţi şi văi, prin vii, câmpii şi păduri. A doua zi, în zori,

populaţia Bizanţului crede că visează; o flotă inamică, parcă adusă de duhurile răului, echipată şi pavoazată, navighează în însuşi inima propriului lor golf, considerat inaccesibil; oamenii îşi freacă încă ochii şi nu înţeleg cum s-a petrecut minunea, în timp ce fanfarele, cu tobe şi trâmbiţe, răsună jubilând chiar sub zidurile cetăţii protejate până acum de port. Întregul Corn de Aur, cu excepţia îngustei zone neutre a Galatei, unde flota creştină e încercuită, se găseşte acum, datorită acestei manevre geniale, în stăpânirea sultanului şi a armatei sale. Mahomed poate să-şi aducă nestânjenit trupele pe podul de pontoane şi să atace acolo unde zidurile sunt mai şubrede: flancul mai slab este astfel ameninţat şi rândurile apărătorilor, şi până acum sărace, se răresc şi mai mult, căci trebuie să apere un perimetru mai mare. Tot mai tare şi mai tare se strânge pumnul de fier în jurul beregatei victimei.

Ajutor, Europa!

Asediaţii nu-şi mai fac iluzii. Ei ştiu că sunt opt mii contra o sută cincizeci de mii şi că acum, după ce flancul le-a fost străpuns, nu vor mai putea rezista multă vreme în spatele zidurilor măcinate de proiectile, dacă nu le sosesc în grabă ajutoare. Oare *signoria* din Veneţia nu promisese solemn să trimită corăbii? Iar papa ar putea el rămâne nepăsător atunci când Hagia Sofia, cea mai mândra biserică a Apusului, e în primejdie să devină o moschee a necredincioşilor? Oare Europa, aflată pradă unor mărunte discordii, dezmembrată de nenumărate ambiţii meschine, tot nu înţelege cât de primejduită este cultura occidentală? S-ar putea însă - aşa se încurajează reciproc asediaţii - ca flota salvatoare să fie de mult gata de pornire şi să ezite să ridice pânzele, doar fiindcă nu cunoaşte situaţia de fapt; ar fi de-ajuns să afle ce mare răspundere îşi asumă prin această întârziere, aducătoare de moarte, ca să se pună în mişcare.

Dar cum să se dea de ştire flotei veneţiene? Marea de Marmara e împânzită de vase turceşti. A ieşi cu întreaga flotă în larg ar însemna o pieire sigură şi pe lângă aceasta, dispozitivul de apărare, pentru care fiecare om e de mare preţ, ar pierde sute de soldaţi. Se ia deci hotărârea să se rişte doar o corabie mică, având un echipaj puţin numeros. Doisprezece oameni, nu mai mulţi, sunt gata pentru fapta această eroică - şi dacă istoria ar fi dreaptă, numele lor ar fi tot atât de vestit ca acela al argonauţilor - dar nici unul dintre ele nu a ajuns până la noi.

Pe mica brigantină se înalţă pavilionul inamic. Doisprezece bărbaţi îşi pun veşminte turceşti, turban sau fes, pentru a trece neobservaţi. La 3 mai, la miezul nopţii, lanţul protector e slăbit fără zgomot, iar

temerarul vas alunecă încet pe mare, protejat de întuneric. Şi, adevărată minune, mica ambarcaţiune se strecoară neobservată prin Dardanele până în Marea Egee. Întotdeauna tocmai actul de supremă îndrăzneală e cel care-l paralizează pe adversar. La orice s-ar fi gândit Mahomed, dar ca o singură corabie, cu doisprezece viteji, să se încumete să treacă prin mijlocul flotei sale - asemenea legendarilor argonauţi - i-ar fi apărut un lucru de neînchipuit.

Dar ce tragică dezamăgire! Nici un vas cu pavilion veneţian nu se află în Marea Egee. Nici o flotă nu e pregătită să intervină. Veneţia şi papa, ocupaţi cu jalnicele şi meschinele lor probleme politice, au abandonat Bizanţul, au uitat de onoare şi de legământul făcut. În istorie se repetă iar şi iar aceleaşi momente tragice: atunci când ar fi atât de necesar ca toţi să-şi unească forţele pentru a apăra cultura europeană, principii şi statele se dovedesc incapabili să renunţe, chiar pentru o singură clipă, la măruntele lor rivalităţi. Supremaţia asupra Genovei este mai importantă pentru Veneţia şi supremaţia asupra Veneţiei este mai importantă pentru Genova, decât să lupte unite, măcar pentru câteva ceasuri, împotriva duşmanului comun. Pustie e marea. Cu disperare vâslesc vitejii, în coaja lor de nucă, din insulă în insulă. Dar peste tot porturile sunt ocupate de duşmani şi nici un vas prieten nu se mai hazardează în zona de război.

Ce-i de făcut acum? Câţiva din cei doisprezece şi-au pierdut pe drept cuvânt curajul. De ce să se întoarcă la Constantinopol, străbătând încă o dată drumul plin de primejdii? Speranţe nu pot aduce. Poate că oraşul a şi căzut. Oricum, la întoarcere îi aşteaptă închisoarea sau moartea. Dar cei mai mulţi - ce minunaţi eroi, de nimeni cunoscuţi - hotărăsc totuşi să revină. Li s-a încredinţat o misiune şi trebuie s-o îndeplinească. Au fost trimişi în recunoaştere şi ei trebuie să aducă vestea, oricât ar fi de tristă. Şi astfel, micuţul vas cutează să străbată Dardanelele, Marea de Marmara, să treacă prin rândurile flotei inamice. La 23 mai, douăzeci de zile de la plecare, când mica ambarcaţiune este considerată de mult pierdută, când nimeni nu se mai gândeşte la misiunea şi la întoarcerea ei, câteva sentinele postate pe zidurile cetăţii semnalizează cu steaguri că un mic vas se apropie cu repeziciune de Cornul de Aur. Când turcii, avertizaţi de strigătele de bucurie ale asediaţilor, văd cu uimire că mica brigantină cu steag turcesc, care a avut obrăznicia să treacă printre ei, este de fapt o corabie a duşmanului, o înconjoară din toate părţile, ca s-o împiedice în ultimul moment să pătrundă în portul salvator. Pentru o clipă, Bizanţul, izbucnind în ovaţii nesfârşite, mai speră că Europa nu l-a uitat şi că vasele trimise iniţial au deschis doar calea ajutorului promis. De abia spre seară se răspândeşte vestea care aduce tristul adevăr. Lumea creştină a uitat Bizanţul. Asediaţii au rămas singuri. Ei

vor pieri dacă nu-şi vor găsi singuri scăparea.

Noaptea dinaintea asaltului

După şase săptămâni de lupte aproape zilnice, sultanul şi-a pierdut răbdarea. Tunurile sale au fărâmat în multe locuri zidurile. Dar toate atacurile pe care le-a poruncit până acum au fost respinse cu pierderi grele. Pentru un comandant de oşti nu mai rămân decât două posibilităţi: sau să renunţe la asediu, sau să treacă, după numeroasele atacuri izolate, la asaltul cel mare, la atacul hotărâtor. Mahomed convoacă paşalele la un sfat de război, iar voinţa lui pătimaşă biruie toate şovăielile. Asaltul cel mare, cel decisiv, e fixat pentru ziua de 29 mai. Cu obişnuita lui fermitate, sultanul începe pregătirile. Se stabileşte o zi de sărbătoare, cei o sută cincizeci de mii de oameni, de la primul până la ultimul, trebuie să îndeplinească toate ritualurile prescrise de Islam: spălatul de şapte ori pe zi şi rugăciunea cea mare de trei ori pe zi. Tot ce mai e disponibil ca pulbere şi proiectile este adus pentru atacul hotărâtor de artilerie astfel ca oraşul să fie slăbit în vederea asaltului, trupele sunt distribuite pe poziţii, în vederea atacului. Din zori până-n noapte, Mahomed nu-şi îngăduie nici o clipă de răgaz. De la Cornul de Aur şi până la Marea de Marmara, străbate călare toată tabăra uriaşă, pentru ca să-i îmbărbăteze personal pe comandanţi, să-i înflăcăreze pe soldaţi. Ca bun psiholog, el ştie cum poate să stârnească la maximum spiritul războinic al celor o sută cincizeci de mii de luptători: se leagă faţă de ei, printr-o cumplită făgăduială, pe care spre cinstea sau necinstea lui, a ţinut-o întocmai. În sunetul goarnelor şi trâmbitelor, acest legământ este purtat de trimişii săi în toate direcţiile: "Mahomed jură, în numele lui Allah, în numele lui Mahomed şi al celor patru mii de profeţi, jură pe sufletul tatălui său, sultanul Murad, pe capetele copiilor săi şi pe spada sa, că, după cucerirea oraşului, trupele sale vor putea jefui, timp de trei zile, după bunul lor plac. Tot ce se găseşte înăuntru acestor ziduri, obiecte casnice şi averi, podoabe şi giuvaeruri, monede şi comori, bărbaţi, femei, copii, totul aparţine soldaţilor biruitori. În ce-l priveşte pe el, renunţă la totul, în afară de cinstea de a fi cucerit acest ultim bastion al Imperiului roman de răsărit."

Cu strigăte sălbatice de bucurie primesc soldaţii această teribilă făgăduială. Ca o furtună creşte zgomotul puternic al aclamaţiilor şi urletul turbat *Allah-il-Allah* [14], izvorât din mii de piepturi, cutremură de groază oraşul asediat. *"Jagma", "Jagma" - "Jaf", "Jaf"*. Cuvântul acesta devine un strigăt de luptă, este purtat de ţambale, trâmbiţe de fanfare, iar noaptea tabăra se transformă într-o mare sărbătoare de lumină. Înspăimântaţi, asediaţii văd, de pe zidurile lor, cum miriade de lumini şi torţe se aprind pe coline şi în văi şi cum duşmanul

sărbătoreşte cu surle, trompete, tobe şi tamburine victoria încă înaintea victoriei; o ceremonie groaznică şi zgomotoasă, ca cea a preoţilor păgâni înainte de aducerea jertfei. Dar, la un semn al sultanului, la miezul nopţii toate luminile se sting dintr-o dată. În acelaşi timp, încetează brusc şi vuietul miilor de glasuri. Această tăcere subită şi acest întuneric apăsător îi sperie, ca semn al destinului implacabil, pe asediaţi, mai mult chiar decât vacarmul veseliei frenetice şi decât luminile sărbătoreşti.

Ultima liturghie din Hagia Sofia

Asediaţii nu mai au nevoie de iscoade sau de transfugi ca să ştie ce îi aşteaptă. Ei au aflat că ordinul de atac a fost hotărât şi presimţirea cumplitelor îndatoriri şi a cumplitelor primejdii coboară apăsător asupra oraşului, aidoma norilor de furtună. În aceste ultime ceasuri, populaţia, dezbinată până mai ieri de sciziuni şl certuri religioase, e adună laolaltă. Ca întotdeauna, numai în faţa celei mai mari primejdii, avem prilejul de a asista la un spectacol unic de solidaritate umană. Pentru ca toţi să înţeleagă ce au de apărat: credinţa, gloriosul trecut, cultura din care cu toţii s-au împărtăşit, bazileul hotărăşte o impresionantă ceremonie. La porunca sa se adună întregul popor, ortodocşi şi catolici, preoţi şi laici, copii şi moşnegi, într-o singură procesiune. Nimănui nu-i este îngăduit, nimeni nu vrea să rămână acasă; de la cel mai bogat la cel mai sărac, se încolonează cântând cu evlavie " *Kyrie eleison*"[15] într-un cortegiu solemn, care parcurge mai întâi centrul oraşului şi ajunge apoi până la zidurile cele mai îndepărtate. În faţa sa sunt purtate moaştele şi sfintele icoane scoase din biserici. Acolo unde în ziduri se află o breşă, se aşază una din aceste icoane, în credinţa că va putea să respingă, mai bine decât armele pământeşti, asaltul necredincioşilor. Totodată, împăratul Constantin adună în jurul său pe senatori, nobili şi comandanţi, pentru ca, într-o ultimă cuvântare, să-i îmbărbăteze. E drept că nu poate să le promită, ca Mahomed, vreo pradă bogată de război. Le înfăţişează gloria pe care ar dobândi-o, în numele creştinătăţii şi al întregului Occident, dacă ar respinge acest ultim atac şi totodată primejdia ce-i pândeşte dacă vor fi înfrânţi de aceşti incendiatori: Mahomed şi Constantin ştiu amândoi că ziua aceasta hotărăşte pentru secole şi secole de istorie.

Apoi începe actul final, unul dintre cele mai covârşitoare din istoria Europei, o apoteoză funebră, de neuitat. În Hagia Sofia, pe atunci încă cea mai strălucită catedrală a lumii, şi care din ziua înfrăţirii celor două biserici fusese părăsită atât de catolici cât şi de ortodocşi, se adună toţi cei sortiţi morţii. Împăratul este înconjurat acum de întreaga curte, nobilii, preoţii celor două credinţe, soldaţii şi marinarii

genovezi şi veneţieni, cu armuri şi arme de luptă. În spatele lor îngenunchează mute, cu veneraţie, mii şi mii de umbre care murmură - poporul încovoiat, frământat de teamă şi griji; iar lumânările, care se străduie cu greu să biruie întunericul cupolelor apăsătoare, luminează această mulţime, plecată în rugăciune ca o singură fiinţă. Sufletul Bizanţului se roagă aici lui Dumnezeu. Patriarhul îşi ridică acum puternic vocea, îmbărbătând, corul îi răspunde cântând. Încă o dată mai răsună glasul veşnic, glasul sfânt, răsună muzica Apusului în acest lăcaş. Apoi păşesc, unul după altul - întâi împăratul - spre altar, pentru a primi consolarea credinţei. Până sus, în înaltul cupolelor, răsună cutremurătoare rugăciunea fără sfârşit a imensei mulţimi adunate în biserică. A început ultima slujbă a Imperiului roman de răsărit, recviemul său, al morţii sale. În catedrala lui Justinian trăieşte pentru ultima oară credinţa creştină.

După această ceremonie zguduitoare, împăratul se întoarce încă o dată, pentru scurt timp, în palatul său, spre a le cere iertare tuturor supuşilor şi servitorilor, pentru toate nedreptăţile pe care le-a săvârşit faţă de ei în cursul vieţii sale. Se aruncă apoi în şa şi călăreşte - la fel că Mahomed, duşmanul său de moarte, în acelaşi ceas - de la un capăt la altul al zidurilor, pentru a-şi îmbărbăta soldaţii. Între timp, noaptea a coborât adâncă. Nu se mai aude nici un glas şi nici un zăngănit de arme. Dar, înăuntrul zidurilor, cu nelinişte în suflet, mii de oameni aşteaptă ziua de mâine, ziua aducătoare de moarte.

Kerkaporta, poarta uitată

La ora unu noaptea, sultanul dă semnalul de atac. Un steag uriaş este desfăşurat şi cu un strigăt unic *"Allah, Allah-il-Allah*", o sută de mii de luptători, cu arme, scări, frânghii şi cângi, pornesc la atacul zidurilor, în timp ce toate tobele bat, toate trâmbiţele sună, iar trompetele, surlele, fluierele se unesc cu urletele asediatorilor, cu bubuitul tunurilor, într-un uragan asurzitor. La început, sunt aruncate fără milă în luptă la escaladarea zidurilor trupele neexperimentate ale bazbuzucilor. Trupurile lor, pe jumătate goale, servesc, în planurile sultanului, doar ca un soi de berbece, destinate să obosească şi să slăbească inamicul înaintea aruncării în bătălie a trupelor de elită, pentru asaltul decisiv. Biciuiţi din urmă, cei ce deschid atacul aleargă pe întuneric, cu sute de scări, se caţără pe ziduri, sunt zvârliţi înapoi, se reped din nou la asalt, mereu, mereu căci nu au nici o cale de retragere: în spatele lor, al acestui material uman fără valoare, sortit doar jertfei, se şi găsesc trupele de elită, care îi împing mereu înainte, spre moartea aproape sigură. Asediaţii deţin însă superioritatea, zalele lor rezistă la săgeţi şi pietre; dar adevărata primejdie, pe care Mahomed se bizuie pe drept cuvânt, este treptata istovire a

adversarului. Luptând în armuri grele, împotriva presiunii mereu crescânde şi repetate a trupelor uşoare, fiind siliţi să alerge de la un loc primejduit la altul, îşi irosesc o bună parte din forţe în această apărare care le-a fost impusă. Şi când - după două ore de luptă, la ivirea zorilor - cel de al doilea grup de asalt, trupele din Anatolia, pornesc la atac, bătălia devine mai primejdioasă. Într-adevăr, aceste trupe sunt alcătuite din războinici disciplinaţi şi bine instruiţi, care au fost şi ei echipaţi cu zale. Aceştia îi întrec ca număr pe apărători şi sunt pe deplin odihniţi, în timp ce asediaţii trebuie să apere ba un loc ba altul împotriva pătrunderilor. Şi totuşi, pretutindeni atacurile mai sunt respinse şi sultanul este nevoit să arunce în luptă ultimele sale rezerve, pe ieniceri, nucleul şi garda de elită a armatei otomane. Mahomed însuşi preia comanda acestor douăsprezece mii de tineri soldaţi, aleşi cu grijă, cei mai bravi ostaşi ai Europei, care se năpustesc cu un singur strigăt asupra adversarului extenuat. Este acum momentul ca toate clopotele din oraş să dea alarma, pentru ca ultimele rezerve să fie chemate pe ziduri - e vorba de cei socotiţi până acum inapţi de luptă. Este timpul să fie aduşi şi marinarii de pe corăbii, căci a sosit ceasul bătăliei hotărâtoare. Spre nenorocul apărătorilor, comandantul trupelor genoveze, curajosul condotier Giustiniani, este lovit de o piatră; grav rănit, e dus pe vasul său. Această întâmplare pune pentru o clipă în cumpănă curajul asediaţilor. Dar însuşi împăratul, sosit în grabă, intervine pentru a împiedica pătrunderea ameninţătoare. Încă o dată izbutesc să arunce înapoi pe cei căţăraţi pe scări: hotărârea înfruntă hotărârea finală. Pentru o clipă încă, Bizanţul pare salvat. Suprema necesitate a învins iarăşi atacul sălbatic. Dar un tragic incident survine - una dintre acele secunde misterioase pe care istoria le creează în desfăşurările ei de neînţeles - şi hotărăşte, dintr-o singură lovitură, soarta Bizanţului.

S-a întâmplat ceva cu totul neaşteptat. Printr-una din nenumăratele spărturi ale zidului exterior, au pătruns câţiva turci, nu departe de locul atacului principal. Nu îndrăznesc încă să se apropie de zidul interior. Dar pe când rătăcesc, în curiozitatea şi nehotărârea lor, între primul şi al doilea zid al oraşului, descoperă că una dintre porţile mai mici ale zidului interior, aşa numita Kerkaporta, a rămas, printr-o neglijenţă de neînţeles, deschisă. Este de fapt doar o poartă neînsemnată, care în timp de pace era destinată drumeţilor, în orele când marile porţi rămâneau închise. Tocmai pentru că n-a fost considerată a avea vreo importanţă militară, a fost desigur cu totul dată uitării în iureşul nopţii trecute. Ienicerii găsesc, spre uimirea lor, că acest drum le este fără oprelişti deschis, chiar în inima bastionului întărit. Mai întâi cred că e vorba de o cursă a duşmanului, căci pare de neînchipuit, cu totul absurd, ca în timp ce în faţa fiecărei spărturi, a

oricărei găuri, a oricărei porţi a fortăreţei să zacă mii de cadavre, să se toarne ulei fierbinte şi să se azvârle zbârnâind suliţe, aici, într-o ambianţă paşnică, duminicală, Kerkaporta să stea deschisă spre inima cetăţii. Pentru orice eventualitate, ei cheamă ajutoare şi, fără să întâmpine vreo împotrivire, un întreg detaşament pătrunde în interiorul oraşului, căzând astfel pe neaşteptate în spatele apărătorilor aflaţi pe zidul exterior. Câţiva luptători îi zăresc pe turci înapoia propriilor lor rânduri şi în mod fatal răsună un strigăt care în oricare luptă este mai ucigător decât toate tunurile, strigătul unui zvon mincinos: "Oraşul a căzut!" Din ce în ce mai tare, strigătul e purtat mai departe de turci: "Oraşul a căzut!" Acest strigăt zdrobeşte orice rezistenţă. Armatele de mercenari, care se cred trădate, îşi părăsesc posturile, ca să se salveze în port şi pe corăbii. Zadarnic se aruncă Constantin cu câţiva oşteni credincioşi asupra năvălitorilor; el cade ucis, nu se ştie cum, în mijlocul învălmăşelii. Abia a doua zi trupul său este găsit într-o grămadă de cadavre şi recunoscut după încălţămintea împodobită cu un vultur de aur. Astfel, luptând cu vitejia unui adevărat roman, ultimul împărat al Romei de răsărit a pierit odată cu imperiul său. O întâmplare, măruntă ca un grăunte de praf, Kerkaporta, poarta uitată, a hotărât asupra istoriei omenirii.

Crucea se prăbuşeşte

Istoria se joacă uneori cu cifrele. Exact după o mie de ani de la jefuirea Romei de către vandali, începe jefuirea Bizanţului. Credincios legământului său, Mahomed Cuceritorul îşi ţine întru totul cumplita-i făgăduială. După primul masacru, el îşi lasă războinicii să prade case şi palate, biserici şi mânăstiri, să dispună în voie de bărbaţi, femei şi copii şi asemeni unor diavoli, mii de soldaţi aleargă pe uliţe, încercând să o ia unul înaintea altuia. Primul asalt este îndreptat împotriva bisericilor, acolo unde strălucesc vasele de aur şi giuvaerurile. Când năvălesc însă în case, împlântă întâi steagul lor, ca cei ce vin în urmă să ştie că prada le aparţine; dar prada aceasta nu e alcătuită doar din pietre preţioase, stofe, bani şi tot ce se poate căra; femeile sunt marfă pentru seraiuri, iar bărbaţii şi copii pentru piaţa de sclavi. Nenorociţii care s-au refugiat în biserici sunt scoşi de acolo cu biciul. Bătrânii, socotiţi fără preţ, ca o povară inutilă, sunt ucişi. Pe tineri, turcii îi leagă, asemeni vitelor, şi-i cară cu ei. Odată cu jaful, face ravagii tot mai înspăimântătoare distrugerea fără nici un sens. Ceea ce cruciaţii mai lăsaseră, în urma jafului lor, poate nu mai puţin teribil, din operele de artă şi din relicvele de preţ, este acum sfărâmat, zdrobit, sfâşiat de aceste hoarde turbate de biruitori; frescele de preţ sunt distruse, minunatele statui sunt sparte, cărţile, în care înţelepciunea seculară, nemuritoarea filozofie şi poezia greacă trebuiau să fie păstrate pentru veşnicie, sunt arse şi zvârlite cu dispreţ. Niciodată

omenirea nu va şti pe deplin ce dezastru a pătruns prin acea Kerkaporta, uitată deschisă într-o clipă funestă a destinului şi cât de mult a pierdut spiritualitatea umană prin jefuirea Romei, Alexandriei şi Bizanţului.

Abia în după-amiaza marii victorii, după ce masacrul s-a sfârşit, intră Mahomed în oraşul cucerit. Mândru şi grav, călăreşte pe superbul său armăsar, trecând, fără să-şi întoarcă privirea, pe lângă scenele sălbatice de jaf, fidel cuvântului dat soldaţilor care i-au adus victoria, hotărât să nu-i tulbure în faptele lor înfricoşătoare. Primul său drum nu-l duce spre bogăţii, căci a câştigat totul, ci se îndreaptă cu mândrie spre catedrală, fala strălucitoare a Bizanţului. Mai mult de cincizeci de zile a privit cu nesaţ, din corturile sale, spre preţioasele dar inaccesibilele cupole ale acestei biserici, spre Hagia Sofia; acum poate pătrunde ca învingător prin poarta ei de bronz. Dar încă o dată îşi stăpâneşte Mahomed nerăbdarea. Înainte de a-i închina pe vecie această biserică, vrea să mulţumească lui Allah. Plin de umilinţă, sultanul descalecă, îşi pleacă până la pământ capul pentru rugăciune. Apoi ia o mână de pământ şi o presară pe capul său, ca să nu uite că el însuşi e muritor şi să nu se umple de trufie de pe urma biruinţei. Şi abia după ce şi-a arătat smerenia în faţa lui Dumnezeu, sultanul se ridică şi păşeşte, ca prim slujitor al lui Allah, în catedrala lui Justinian, biserica sfintei înţelepciuni, biserica Hagia Sofia.

Plin de curiozitate şi impresionat totodată priveşte la mândrul edificiu, la cupolele înalte, îmbrăcate în marmură şi mozaicuri lucitoare, la arcadele graţioase care din umbră se ridică spre lumină; el simte că acest palat măreţ al rugăciunii nu i se cuvine lui, ci Dumnezeului său. Mahomed cheamă de îndată un imam, care se urcă în amvon şi de acolo vesteşte crezul mahomedan, în timp ce padişahul, cu faţa îndreptată spre Mecca, rosteşte în această catedrală creştină prima rugăciune adresată lui Allah, stăpânitorul lumii. Chiar a doua zi, lucrătorii primesc porunca să îndepărteze toate simbolurile vechii credinţe. Altarele sunt distruse, cucernicele mozaicuri, acoperite cu var, iar înalta cruce a Hagiei Sofia, care timp de o mie de ani şi-a întins braţele ca să cuprindă întreaga suferinţă umană, se prăbuşeşte cu zgomot la pământ.

În biserică şi mult dincolo de ea răsună zgomotul căderii. Căci de această prăbuşire se cutremură întreg Apusul. Vestea tragică îşi rostogoleşte ecoul la Roma, Genova şi Veneţia. Ca o cumplită ameninţare, pătrunde în Franţa şi în Germania. Înfiorată, Europa îşi dă seama că, datorită nepăsării ei vinovate - prin fatala poartă uitată, prin Kerkaporta - a pătruns o funestă forţă distrugătoare, care timp de secole va încătuşa şi va paraliza energiile ei creatoare. Dar în istorie,

ca şi în viaţa omenească, regretele nu pot îndrepta greşeala unei clipe. O mie de ani nu pot răscumpăra ceea ce s-a pierdut într-un singur ceas.

REÎNVIEREA LUI GEORG FRIEDRICH HÄNDEL

21 august 1741

În după-amiaza zilei de 13 aprilie 1737, valetul lui Georg Friedrich Händel [16] stătea la fereastra de la catul de jos al unei case din Brookstreet, ocupându-se cu ceva destul de curios. Observase cu ciudă că i se terminase tutunul şi ar fi vrut să alerge doar cale de două străzi până la tutungeria prietenei sale Dolly, ca să-şi cumpere altul proaspăt; dar nu îndrăznea să plece de acasă, de frica irascibilului său domn şi stăpân. Georg Friedrich Händel se întorsese, fierbând de mânie, de la repetiţie, cu faţa aprinsă de sângele în clocot şi cu vinele tâmplei gata să-i plesnească; trântise cu zgomot uşa de la intrare şi acum valetul său îl putea auzi cum se plimbă în lung şi-n lat într-o odaie de la catul de sus, cu paşi atât de apăsaţi, încât tavanul se cutremura. N-ar fi fost prudent să-şi neglijeze serviciul în zile atât de încărcate cu mânie.

Căutând o ocupaţie oarecare, menită să-i alunge plictisul, în loc să azvârle rotocoale elegante de fum, valetul îşi folosea pipa scurtă de lut ca să înalţe baloane de săpun. Îşi pregătise o farfurioară cu clăbuc şi se distra trimiţând în stradă, prin fereastra deschisă, baloane multicolore. Trecătorii se amuzau, oprindu-se puţin să spargă cu bastonul câte unul sau altul dintre baloanele colorate, râdeau şi făceau semn cu mâna, dar nu se arătau prea miraţi de spectacol. De la acea casă din Brookstreet se puteau aştepta la orice; în mijlocul nopţii răsunau uneori acolo puternice acorduri de clavecin şi tot de acolo străbăteau bocetele şi suspinele cântăreţelor, când furiosul german, cu glasul său de stentor, profera ameninţări pentru vreo notă luată ceva prea sus sau ceva prea jos. Pentru vecinii din Grosvenorsquare, casa din Brookstreet numărul 25 avea de mult faima unei case de nebuni.

Valetul îşi continuă, calm şi stăruitor, jocul său cu baloanele colorate. După un timp, dibăcia îi crescuse simţitor; sferele marmorate deveneau tot mai mari şi mai fine, zburau tot mai sus şi mai departe, una dintre ele trecuse chiar peste vârful acoperişului, nu prea înalt, al clădirii de peste drum. Deodată, tresări brusc; o lovitură surdă cutremură întreaga casă şi făcu să zbârnâie geamurile; perdelele se mişcară; ceva greu şi masiv căzuse năprasnic la etaj. Servitorul sări în sus, urcă în fugă scara şi pătrunse în odaia de lucru.

Scaunul de la masa de lucru a maestrului era gol, în încăpere nu se vedea nimeni; în clipa când vru să treacă în dormitor, valetul descoperi prăbuşit, nemişcat, corpul lui Händel, cu ochii larg deschişi; spaima îl ţintui locului şi atunci putu auzi un horcăit greu, înfundat. Uriaşul zăcea întins pe spate şi gemea sau, mai degrabă, din pieptul lui ieşeau scurte suspine, mereu mai stinse.

"Se prăpădeşte!" gândi valetul îngrozit şi îngenunche repede, ca să-şi ajute stăpânul aproape leşinat. Încercă să-l ridice pentru a-l duce la canapea şi a-l culca acolo, dar trupul imens era prea greu, prea apăsător. Atunci îi desfăcu doar eşarfa, foarte strânsă, din jurul gâtului şi geamătul încetă de îndată.

De jos, tocmai urca în grabă Christof Schmidt, asistentul, ajutorul maestrului, care sosise pentru a copia nişte arii; îl speriase şi pe el acel zgomot înfundat al căzăturii. Îl ridicară împreună - braţele îi atârnau fără vlagă ca ale unui mort - şi-l aşezară pe pat, cu capul ridicat. "Dezbracă-l," porunci Schmidt valetului, "eu fug după un medic. Şi stropeşte-l cu apă, până ce se trezeşte."

Christof Schmidt o luă la goană aşa cum era, fără haină, din Brookstreet spre Bondstreet, făcând semn tuturor trăsurilor care treceau agale fără să ia în seamă pe acest om corpolent, în cămaşă, care gâfâia. În sfârşit, una din trăsuri opri, căci vizitiul lordului Chandos îl recunoscuse pe Schmidt; uitând de etichetă, acesta deschise brusc portiera trăsurii. "Moare Händel!", strigă el ducelui, pe care-l ştia un meloman pasionat şi cel mai înflăcărat protector al iubitului său maestru. "Trebuie să aduc un doctor." Ducele îl luă imediat în trăsură, vizitiul biciui aprig caii şi îl găsiră pe doctorul Jenkins în cabinetul din Fleetstreet, unde tocmai făcea o analiză de urină foarte urgentă. Medicul plecă imediat cu Schmidt, în şareta sa, spre Brookstreet. "De vină sunt necazurile din ultima vreme", se jelui disperat asistentul, în timp ce trăsura înainta, "l-au adus în pragul morţii, blestemaţii de cântăreţi şi castraţi, mâzgălitorii şi criticaştrii, toţi aceşti paraziţi respingători. Anul acesta a scris patru opere ca să salveze teatrul, dar ceilalţi se folosesc de protecţia femeilor şi a celor de la curte. Mai ales blestematul de italian, care-i înnebuneşte pe toţi, un castrat şi un maimuţoi care urlă tot timpul. Ah, în ce stare l-au adus pe bunul nostru Händel! El şi-a investit toate economiile, zece mii de lire, şi acum îl chinuiesc cu poliţe şi-l hărţuie de moarte. Niciodată n-a creat cineva opere atât de măreţe, nimeni nu s-a dăruit cu atâta abnegaţie, dar atâtea mizerii pot să distrugă şi pe un uriaş. O, ce om! Ce geniu!" Doctorul Jenkins asculta, rece şi tăcut. Înainte de a intra în casă, mai trase o dată din pipă şi, scuturând cenuşa, întrebă: "Ce vârstă are?"

"Cincizeci şi doi de ani", răspunse Schmidt.

"Primejdioasă etate. A muncit ca un taur, dar e şi puternic ca un taur. În fine, vom vedea ce-i de făcut."

Valetul ţinea vasul, Christof Schmidt ridică braţul lui Händel şi doctorul îi deschise vena. Sângele ţâşni roşu aprins, fierbinte, şi-n momentul următor, din buzele până atunci încleştate, ieşi un suspin de uşurare. Händel respiră adânc şi deschise ochii. Erau încă obosiţi, străini şi inconştienţi. Din ei lipsea orice strălucire.

Doctorul pansă braţul. Acum nu se putea face mai mult. Vrând să se ridice, observă că buzele lui Händel se mişcă. Se apropie de el. Foarte slab, ca o răsuflare, Händel murmură: "S-a sfârşit... s-a sfârşit cu mine... fără putere... nu vreau să trăiesc ca un neputincios..." Doctorul Jenkins se aplecă şi mai mult spre bolnav. Observă că ochiul drept privea fix, în timp ce stângul se mişca. Ca să-şi dea seama de situaţie, îi ridică braţul drept. Acesta recăzu inert, îi ridică şi braţul stâng. Acesta rămase în noua poziţie. Doctorul Jenkins era acum pe deplin lămurit.

Când părăsi camera, Schmidt îl însoţi până la scară, îngrijorat, tulburat. "Ce s-a întâmplat?"

"Apoplexie. Partea dreaptă a corpului este paralizată."

"Şi" - Schmidt continuă, după o sforţare - "se va mai însănătoşi?"

Doctorul Jenkins trase ceremonios o priză de tutun. Nu-i plăceau deloc astfel de întrebări.

"Poate. Totul e posibil."

"Şi va rămâne paralizat?"

"Probabil, dacă nu se întâmpla vreo minune."

Dar Schmidt, legat trup şi suflet de maestru, nu se lăsă.

"Va putea cel puţim să lucreze din nou? Nu poate trăi fără să creeze."

Doctorul Jenkins ajunsese acum în faţa scării.

"Asta niciodată", zise el, cu glas scăzut. "Poate că vom salva omul. Pe muzician, însă, l-am pierdut. Atacul a atins creierul."

Schmidt îl privi încremenit. Disperarea era atât de cumplită în privirea

sa, încât doctorul fu profund impresionat. "Cum am spus" repetă el, "doar dacă se întâmpla vreo minune. Eu, ce-i drept, n-am văzut până acum aşa ceva." Patru luni rămase Georg Friedrich Händel fără nici o putere, iar puterea era viaţa lui. Partea dreaptă a corpului era moartă. Nu putea merge şi nu putea scrie, mâna dreaptă nu putea să facă să răsune nici măcar o clapă a clavecinului său. După cumplitul atac, care-i zguduise întregul trup, nu mai izbutea să vorbească, buza îi atârna strâmbă şi din gură nu-i mai ieşea decât o bâlbâială surdă. Când prietenii veneau să facă muzică pentru el, în ochii îi apărea o slabă licărire; trupul greoi şi necioplit i se mişca atunci ca în visul unui bolnav, de parcă ar fi vrut să urmeze ritmul muzicii. Dar membrele îngheţate erau de-o rigiditate înspăimântătoare. Tendoanele şi muşchii nu-l mai ascultau. Acest om, care fusese un uriaş, părea acum îngropat, fără speranţă, într-un cavou nevăzut. Îndată ce muzica se termină, pleoapele îi cădeau grele şi din nou era ţeapăn ca un cadavru. În cele din urmă, în această stare critică - maestrul era, în mod evident, un bolnav incurabil - doctorul recomandă trimiterea la băile calde de la Aachen, sperând într-o oarecare ameliorare.

Însă sub carapacea ţeapănă, la fel ca în pânzele calde de apă subterană, zăcea, o forţă misterioasă; voinţa lui Händel, forţa primară a fiinţei lui, ea nu fusese atinsă de acea cădere nimicitoare; nu voia ca ceea ce era etern în el să se scufunde odată cu trupul muritor. Uriaşul nu se dăduse încă bătut, el mai dorea să trăiască şi să creeze, iar această voinţă înfăptui miracolul, potrivnic legilor naturii. La Aachen, medicii îl preveniră că, dacă va sta în apă caldă mai mult de trei ore, inima sa nu va rezista, aşa că va muri. Dar voinţa lui se încumetă să înfrunte moartea, din dragoste pentru viaţă şi pentru cea mai arzătoare dintre cauzele ei: aceea a vindecării. Spre uimirea doctorilor, Händel rămânea în fiecare zi în baia fierbinte nouă ore şi vrerea-i nestrămutată făcu să-i crească forţele. După o săptămână, putea să se târască; după două săptămâni, mişca braţul drept; o formidabilă victorie a voinţei şi încrederii. Încă o dată se smulse din îmbrăţişarea paralizantă a morţii, pentru ca să se arunce în viaţă cu mai multă căldură şi pasiune ca înainte, cu acea bucurie de nedescris pe care numai convalescentul o cunoaşte.

În ultima zi de tratament, stăpân pe trupul său, înainte de-a părăsi staţiunea, se opri în faţa bisericii. Nu fusese niciodată prea pios, dar când urcă scara ce ducea la galeria orgii, cu pasul sigur al celui vindecat în mod miraculos, simţi din plin fiorul infinitului. Încercă să atingă cu mâna stângă claviatura. Sunetele luminoase şi pure străbătură în liniştea, parcă plină de aşteptare, din jur. Apoi mâna dreaptă, care atâta timp fusese imobilizată şi neputincioasă, încercă şovăielnic clapele. Şi iată că din ea acordurile armonioase izbucniră ca

dintr-un izvor de argint. Încet, încet, începu să cânte, să improvizeze; se lăsă cuprins de mare inspiraţie. Structurile sonore se adunau şi se îngemănau din nou ca un miracol într-o lume nevăzută; construcţiile vaporoase ale geniului său se înălţau fără umbre, lumină fără trup, străluciri răsunătoare. Jos, călugăriţele şi credincioşii ascultau cu respiraţia tăiată. Niciodată nu mai auziseră un muritor cântând astfel. Şi Händel, cu capul plecat în umilinţă, cânta mereu, cânta. Regăsise calea prin care să-i vorbească lui Dumnezeu, oamenilor, eternităţii. Putea din nou să facă muzică, putea iarăşi să creeze. Abia acum se simţea cu adevărat vindecat.

"M-am întors din infern", spunea cu mândrie Georg Friedrich Händel, umflându-şi pieptul şi ridicându-şi braţele puternice, doctorului din Londra, care nu-şi putea ascunde uluirea în faţa acestei vindecări miraculoase. Cu toată forţa, ca un adevărat titan, convalescentul se avânta din nou în muncă, mânat de o sete şi mai mare. Vechea poftă de luptă renăscuse în bărbatul care împlinise cincizeci şi trei de ani. Scrise o operă - mâna însănătoşită i se supunea acum orbeşte - o a doua, o a treia, măreţe oratorii: *Saul şi Israel în Egipt,* precum şi *Allegro e pensieroso* [17]; ca dintr-un izvor care a secat vreme îndelungată, debordează acum o bucurie creatoare nestăvilită. Dar momentul îi este potrivnic. Moartea reginei întrerupe reprezentaţiile, pe urmă începe războiul cu Spania. Pieţele publice sunt pline de cântecele şi strigătele mulţimii, dar teatrul rămâne gol, iar datoriile cresc vertiginos. Vine apoi o iarnă foarte grea. Gerul este la Londra atât de aspru, încât pe oglinda de gheaţă a Tamisei pot fi văzute sănii cu zurgălăi. Pe vremea aceasta friguroasă, toate sălile de spectacol rămân închise, căci nici cea mai îngerească muzică nu poate înfrunta frigul cumplit ce domneşte înlăuntrul lor. Pe urmă se îmbolnăvesc cântăreţii; o reprezentaţie după alta trebuie amânată; situaţia lui Händel, şi aşa destul de precară, se agravează şi mai mult. Creditorii presează, criticii îl iau peste picior, publicul păstrează o tăcere indiferentă. Încet, încet, acest luptător neînfricat îşi pierde curajul. Un concert dat în favoarea sa îl scapă cu greu de la o întemniţare pentru datorii; dar ce ruşine să-şi salveze viaţa prin cerşetorie! Händel se închide din ce în ce mai mult în sine, amărăciunea pune tot mai mult stăpânire pe el. Nu era oare mai bine când jumătate din trup îi era înţepenită, decât acum, întregu-i suflet?

Încă din anul 1740, Händel se simte iarăşi un om lovit, învins. Din gloria de altădată n-a mai rămas decât glorie şi cenuşă. Mai adună cu migală din lucrările de odinioară fragmente, uneori duce la bun sfârşit o mică lucrare. Dar torentul cel mare e secat, puterea creatoare a dispărut din trupul sănătos acum; pentru prima oară, uriaşul se simte obosit, pentru prima oară, splendidul luptător se socoate învins,

pentru prima oară, şuvoiul sfânt al creaţiei s-a oprit; epuizat este acel torent fecund care a inundat o lume întreagă, timp de treizeci şi cinci de ani. Încă o dată e la capătul puterilor, încă o dată. Şi el ştie, sau crede că ştie, în deznădejdea sa profundă, că acest sfârşit este pentru totdeauna. De ce oare, suspină el, mi-a ajutat Dumnezeu să reînviu din boala mea, dacă oamenii mă îngroapă din nou? Decât să-mi târăsc umbra în lumea asta rece şi goală, moartea ar fi fost mai bună. Şi uneori mânia îl face să murmure cuvintele celui răstignit: "Doamne, Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?"[18]

Se simte pierdut, disperat, obosit de el însuşi, neîncrezător în propriile-i forţe, îi lipseşte poate chiar credinţa în Dumnezeu, şi luni de zile rătăceşte serile prin Londra. Nu părăseşte casa decât târziu, de teamă să nu-şi întâlnească creditorii, care în timpul zilei, postaţi în faţa porţii, îl asaltează cu poliţele în mână. Privirile indiferente şi dispreţuitoare ale trecătorilor îl întristează profund. Uneori chibzuieşte dacă n-ar fi mai bine să se refugieze dincolo, în Irlanda, unde oamenii mai cred în faima lui - nebănuind desigur cât de zdrobite îi sunt forţele - sau poate în Germania sau Italia; poate că acolo, o dulce briză meridională va face să se topească gheaţa din el, să izbucnească iar, din stânca sufletului său răvăşit, melodia. Gândul acesta, că nu mai poate înfăptui nimic, că nu mai poate crea, că a fost înfrânt, îi este de neîndurat lui Georg Friedrich Händel. Se opreşte câteodată în faţa unei biserici. Dar ştie că vorbele nu-i pot aduce mângâiere. Alteori se duce la cârciumă; alcoolul îi repugnă însă celui ce a cunoscut beţia nobilă, fericită, pură a creaţiei. Se opreşte uneori pe podul Tamisei şi se holbează în jos spre apa care se scurge, neagră ca noaptea şi tăcută: oare n-ar fi mai bine să pună capăt, cu un singur gest, zbuciumului! De-ar putea să se elibereze de povara acestui neant, să uite chinul singurătăţii, să nu-l mai frământe groaznica părăsire căreia l-au dat pradă şi Dumnezeu şi oamenii!

Din nou rătăcise în timpul nopţii. Ziua de 21 august 1741 fusese toridă, cu un cer încărcat de nori, înăbuşitor, ce se întindea deasupra Londrei, o imensă cupolă de metal topit. Ca de obicei, Händel nu părăsise casa decât pe seară, ca să respire puţin aer curat în Green Park. Acolo la umbra de nepătruns a unor copaci, unde nimeni nu-l putea vedea, nimeni nu-l putea chinui, se aşezase cu acea oboseală care devenise o adevărată boală, oboseala de-a vorbi, de-a scrie, cânta, gândi, oboseala de-a simţi, oboseala de-a trăi. Căci pentru ce să trăieşti şi pentru cine? Păşind ca un om beat, se întorsese apoi spre casă, prin Pall Mall şi St. Jamesstreet, cuprins doar de o singură dorinţă: să doarmă, să doarmă, să nu mai ştie de nimic, să se odihnească, să găsească odihna, de s-ar putea, pentru totdeauna. În casa din Brookstreet, toată lumea dormea. Încet - oh, cât de obosit era,

cum îl mai obosiseră, îl hăituiseră oamenii! - urcă scara ale cărei trepte de lemn scrâşneau sub greutatea fiecărui pas al său. Ajunse în sfârşit în camera sa de lucru. Scăpără amnarul şi aprinse lumânarea de pe pupitru, o făcea fără să se gândească, automat, aşa cum făcuse acest gest ani de-a rândul, pentru a se aşterne pe lucru. Căci pe atunci - un suspin dureros îi scăpă fără voie - din fiecare plimbare revenea cu o melodie, cu o temă, pe care se grăbea s-o noteze, pentru ca somnul să nu i-o răpească. Acum însă pupitrul era gol. Pe el nu se afla nimic, nici o foaie cu portative. Roata sfântă a morii încremenise în râul îngheţat. Nu avea nimic de început, nimic de terminat. Pupitrul era gol.

Ba nu, nu era gol. Pe masă strălucea un pătrat alb, un pachet care conţinea nişte coli de hârtie. Händel îl luă şi înţelese că înăuntru era scris ceva important. Îi desfăcu în grabă sigiliul. Deasupra era o scrisoare din partea lui Jennens[19], poetul care îi scrisese libretul operelor*Saul* şi *Israel în Egipt.* Îi trimitea un nou poem şi spera că geniul muzical al maestrului, *Phoenix musicae* [20], se va îndura cu îngăduinţă de sărmanele cuvinte şi le va purta pe aripile sale prin eterul nemuririi.

Händel avu o puternică tresărire, ca la atingerea unui obiect dezgustător. Oare şi acest Jennens îşi bătea joc de el, de omul sfârşit, de omul cu puterile sleite? Rupse dintr-un singur gest scrisoarea şi aruncă bucăţile pe jos, călcându-le în picioare. "Canalie! Banditule !u urlă el; neîndemânaticul acesta nimerise în rana sa cea mai adâncă, cea mai arzătoare şi o deschisese până la fiere, până la cea mai cumplită amărăciune a sufletului său chinuit. Suflă furios în lumânare, bâjbâi nesigur în dormitorul său şi se aruncă pe pat: ochii i se umplură dintr-o dată de lacrimi, iar trupul începu să-i tremure de-o furie neputincioasă. Blestemată fie lumea care batjocoreşte pe cei jefuiţi şi-i chinuie pe cei în suferinţă. De ce să i se mai adreseze chemări dintr-acestea când forţele l-au părăsit, când inima i-e îngheţată, de ce să i se mai ceară să creeze, când sufletul îi e uscat, iar simţurile şi-au pierdut puterea? Nu simte acum decât nevoia să doarmă, apatic ca un animal, un somn al uitării şi al nefiinţei! Se prăbuşi pe pat, profund tulburat, pierdut.

Dar nu putea să doarmă. Era pradă unui zbucium greu şi tainic, stârnit de mânie, ca marea în furtună. Se răsucea de pe partea stângă pe cea dreaptă şi iarăşi de pe dreapta pe stânga, dar somnul nu venea; era din ce în ce mai treaz. Îl ispitea gândul să se scoale şi să se uite totuşi la acel text. Dar ce putere ar mai avea nişte biete cuvinte, asupra unui om mort! Nu, numai exista nicio alinare pentru acela pe care Dumnezeu îl lăsase să se prăvălească în adâncuri, departe de torentul

sfânt, dătător de viaţă! Şi totuşi, în el mai palpita un impuls tainic, o curiozitate împotriva căreia nevolnicia sa nu putea lupta. Händel se sculă, se întoarse în camera de lucru, aprinse din nou lumânarea, cu mâna tremurând de emoţie. Oare nu îl smulse o dată un miracol din paralizia ce-i cuprinsese trupul? Poate că Dumnezeu cunoaşte şi căile care aduc sufletului vindecarea şi mângâierea. Händel apropie sfeşnicul de filele manuscrise şi citi pe prima pagină: "*Messia!"* O, iarăşi un oratoriu! Ultimele oratorii nu avuseseră succes. Dar, agitat, întoarse pagina pe care se afla titlul şi începu să citească.

Tresări de la primele cuvinte. "*Comfort ye*", "Fii încrezător!" aşa începea textul. S-ar fi zis că aceste vorbe erau magice. Nu - nu erau cuvinte, ci un răspuns pe care i-l dădea Dumnezeu, strigătul unui înger din înaltul cerului care-i cuprindea sufletul deznădăjduit. "Fii încrezător!" Cum suna aceasta, cum îl zguduia în adâncul sufletului său temător, ce cuvinte creatoare, însufleţitoare. De abia citise cuvintele, abia le prinsese înţelesul şi Händel le auzea transpuse în muzică, în sunete care pluteau fremătânde, vibrante, pline de strălucire. Ce fericire! Se deschiseseră nişte porţi măiestre, iar acum simţea şi auzea din nou în graiul muzicii.

Mâinile îi tremurau odată cu întoarcerea paginilor. El era cel menit, cel chemat; fiecare cuvânt îl pătrundea cu o forţă irezistibilă, " *Thus saith the Lord*" ("Aşa grăieşte Domnul!"), vorbele acestea i se adresau lui şi numai lui, aceeaşi mână care-l doborâse odinioară îl ridica astăzi - ce fericire! - de la pământ? "*And he shall purify"* ("El te va purifica") - da, asta se întâmpla cu el; bezna fusese izgonită din sufletul lui, strălucirea năvălise acolo împreună cu puritatea cristalină a luminii sonore. Cine altul ar fi putut să dea penei acestui biet Jennens, acestui poetaş din Gopsall, o forţă de expresie străbătută de un asemenea elan, dacă nu El, singurul care îi cunoştea suferinţa? *"That they may offer unto the Lord"* ("Să aducă o jertfă Domnului") - da, să izvorască din inima lui arzătoare o flacără a jertfei, care se înalţă până la cer, dând răspuns acestei minunate chemări. Lui şi numai lui i se adresa: "Rosteşte-ţi cuvântul cu glas puternic" - oh! cum o să strige vorbele acestea, o să le strige cu forţa pătrunzătoare a trâmbiţelor, în vuietul corurilor cu tunetul orgii, pentru că încă o dată, ca în prima zi a Cuvântului, logosul divin să-i trezească pe oameni: pe toţi aceia, pe ceilalţi care mai rătăcesc deznădăjduiţi în întuneric, căci într-adevăr " *Behold, darkness shall cover the earth"*, întunericul mai acoperă pământul, ei nu cunosc încă bucuria mântuirii, care a venit pentru el în ceasul acesta. De abia citise, şi din el ţâşnea, într-o formă limpede, strigătul de mulţumire: *"Wonderful, counsellor, the mighty God"* - da, aşa o să-l preamărească pe Acela care, miraculos, prin sfat şi faptă, a ştiut să aducă pace inimii frământate! "Căci îngerul Domnului a venit la ei"

- da, a coborât aici, în această încăpere, cu aripi de argint, l-a atins şi la mântuit. Cum să nu fii recunoscător, cum să nu chiui de bucurie cu o mie de voci împreunate într-una singură, care e a ta, cum să nu cânţi şi să proslăveşti: "*Glory to God!*"

Händel îşi plecă ochii în jos deasupra paginilor, ca sub bătaia unei mari furtuni. Oboseala îi pierise cu totul. Niciodată nu se simţise mai puternic, nicicând nu fusese într-atâta cuprins de frenezia creaţiei. Şi mereu, ca o ploaie de lumină eliberatoare, caldă, îl năpădeau cuvintele, fiecare ţinându-i inima, în rugă fierbinte, salvatoare! *"Rejoice"* ("Bucură-te") - cum izbucnea cântul măreţ al corului! Fără să vrea, îşi săltă acum capul şi întinse braţele. "El este adevăratul salvator" - da, asta voia să dovedească, aşa cum n-o făcuse până atunci niciun pământean; mărturia lui trebuia să se ridice deasupra lumii, ca o măreaţă inscripţie. Numai cine a suferit mult, cunoaşte bucuria, numai cel supus încercărilor, îşi poate închipui suprema mulţumire a izbăvirii, numai el este chemat să vorbească oamenilor despre reînvierea care urmează morţii în viaţă. Când Händel citi cuvintele " *He was despised"* ("L-au dispreţuit"), îi reînvie o amintire dureroasă, ce se prefăcu în sunete întunecate, apăsătoare. Îl şi crezuseră înfrânt, şi urmărindu-l cu batjocura lor, îl îngropaseră de viu - "*And they that see him, laugh"* - au râs de el, când l-au văzut. "Şi nu era nimeni să mângâie pe cel în suferinţă." Nimeni nu-l ajutase, nimeni nu-l consolase în ceasul neputinţei sale, dar minunată forţă, *"He trusted in God"*, el avea încredere îm Dumnezeu şi iată că nu l-a lăsat să zacă în mormânt - *"But thou didst not leave his soul in hell"*. Nu, nici în abisul disperării, nici în infernul neputinţei, nu-i abandonase Dumnezeu sufletul, sufletul unui înlănţuit, al unui om pierit. Nu, ci-l chemase încă o dată să aducă oamenilor un mesaj al bucuriei. "*Lift up your heads"* ("Capetele voastre le înălţaţi") - cu ce forţă răsuna acum, ţâşnind din el, această mare poruncă a bunăvestirii. Şi deodată se cutremură văzând scrise, de mâinile bietului Jennems, cuvintele *"The Lord gave the word"*.

I se tăie respiraţia. Adevărul fusese rostit prin gura unui om oarecare: Dumnezeu îi trimisese cuvântul; din înaltul slavei sale ajunsese până la el. *"The Lord gave the word*": de la El venise cuvântul, de la El sunetul, de la El harul! La El trebuie să se întoarcă, să se înalţe purtat de torentul inimii; preamărirea lui era bucuria ca şi datoria oricărui artist. O, dacă ar putea să-i prindă înţelesul şi să-l păstreze, să-l înalţe şi să-l facă să vibreze, să-l extindă şi să-l strunească, pentru a cuprinde lumea întreagă; să conţină toată bucuria existenţei, să atingă măreţia lui Dumnezeu care l-a creat. Să prefacă acum cuvântul pieritor şi trecător, prin frumuseţe şi fervoare infinită, în veşnicia din care a ieşit. Şi iată, cuvântul era scris: răsuna, repetându-se şi transformându-se la

nesfârşit: "Aleluia! Aleluia ! Aleluia!" Da, toate glasurile acestei lumi trebuiau să fie cuprinse în acest cuvânt: cele înalte şi cele grave, cele stăruitoare ale bărbatului şi cele îngăduitoare ale femeii, toate aceste voci trebuiau să se împlinească, să crească, să se prefacă, să se împletească şi să se dezlege în coruri ritmice, să urce şi să coboare scara sunetelor, să vibreze gingaş pe corzile dulci ale viorii, să se înflăcăreze în sunetele stridente, de trâmbiţă ale fanfarei, să vuiască solemn în tunetul orgii: Aleluia ! Aleluia! Aleluia ! - din acest cuvânt, din acest cânt de slavă, trebuia să ţâşnească o bucurie atât de intensă, încât să se ridice de pe pământ până în înaltul cerului, la creatorul universului!

Ochii lui Händel erau întunecaţi de lacrimi. O ardoare fără seamăn îi cuprinsese întreaga făptură. Ar mai fi avut de citit multe pagini, toată partea a treia a oratoriului. Dar după acest "Aleluia, Aleluia", nu mai putea trece mai departe. Imensul chiot de bucurie vibra, se întindea şi se încorda, îl durea ca un torent de foc, gata să năvălească şi să rupă toate zăgazurile. Îl sufoca, îl copleşea, voia să se reverse în afară, să se înalţe măreţ, până înapoi în ceruri. Händel puse repede mâna pe pană, cu o iuţeală magică se aşterneau semnele şi rândurile unele după altele. Nu se mai putea opri, ca o corabie cu pânzele umflate era dus de furtună, în largul mării. În jurul său, noapte şi tăcere, mantia umedă şi întunecoasă coborâse mută peste marele oraş. Dar în sufletul lui era o lumină orbitoare şi în încăpere răsuna, doar de el auzită, muzica universului.

A doua zi dimineaţa, când valetul intră cu precauţie în cameră, Händel se mai afla la masa de lucru şi scria. Nici nu-i răspunse lui Christof Schmidt, ajutorul său, care îl întrebă timid dacă poate să-i fie de vreun folos la copiat. Răspunsul fu un mârâit surd şi ameninţător. Nimeni nu mai cuteza să se apropie de el. Vreme de trei săptămâni, nu părăsi încăperea. Când i se aducea de mâncare, rupea doar în grabă cu mâna stânga bucăţi de pâine, continuând să scrie cu mâna dreaptă. Nu se mai putea opri, căci o stare de puternică exaltare îl cuprinsese. Când se ridica şi păşea prin încăpere cântând tare şi bătând măsura, ochii săi priveau ca de pe alt tărâm. Dacă îi vorbeai, tresărea, iar răspunsul său era nesigur şi confuz. Valetul trecea acum prin zile grele. Creditorii veneau să-şi încaseze poliţele, veneau cântăreţi să ceară o cantată festivă, veneau mesageri să-l invite la palatul regal. Pe toţi aceştia, valetul trebuia să-i gonească. Căci dacă încerca să se adreseze, chiar numai cu un singur cuvânt, celui care lucra ca un posedat, era repezit cu o furie de leu întărâtat. În acele săptămâni, Georg Friedrich Händel nu mai ştia nici de timp, nici de ore, nu mai deosebea ziua de noapte, trăia doar în acea sferă unde timpul se măsoară în tact şi măsură, se lăsa purtat de torentele lăuntrice ce

izbucneau din el tot mai sălbatice, tot mai năvalnice, cu cât curentul se apropia mai mult de cascada sfântă, de sfârşit. Prins în propria-i lume, străbătea cu paşi apăsaţi, în tact, mereu aceeaşi carceră ce şi-o crease singur în încăpere, cânta din gură, apoi la clavecin, scria din nou, scria mereu, până ce îl ardeau degetele. Niciodată în viaţa lui puterea sa creatoare nu-l copleşise într-o asemenea măsură, niciodată nu trăise aşa, niciodată muzica nu însemnase pentru el atâta suferinţă.

În sfârşit, după numai trei săptămâni încheiate - de neînţeles nici acum, nici în vecii vecilor - la 14 septembrie, opera era terminată. Cuvântul se preschimbase în sunet, din ceea ce fusese mai înainte vorbire seacă şi aridă înfloriseră şi răsunau acordurile nemuritoare. Sufletul înflăcărat săvârşise un miracol al voinţei, aşa cum odinioară trupul înţepenit reînviase printr-un miracol. Opera era scrisă, modelată, împlinită, desăvârşită în melodie şi avânt - îi mai lipsea doar un singur cuvânt, cuvântul de încheiere: "Amin". Dar acest "Amin", aceste două silabe scurte, grăbite, au fost folosite de Händel pentru a construi o scară de armonii, care se înalţă mereu mai sus, până la ceruri. Şi încredinţă intonarea acestor silabe mai întâi unei părţi din cor, apoi celeilalte, cântarea trecând de la una la alta, într-o mişcare largă; el întinse cele două silabe, mai-mai să le rupă, pentru a le contopi apoi din nou, şi mai arzător. Asemeni suflului creator al lui Dumnezeu, vibrează extazul lui în acest ultim cuvânt de rugă, menit să cuprindă lumea întreagă, în toată imensitatea şi plenitudinea ei. Acest unic cuvânt, acest ultim cuvânt nu l-a părăsit pe Händel şi nici compozitorul nu l-a părăsit, cu el a realizat o fugă grandioasă: cu prima vocală, cu acel "A" răsunător - sunetul primar al începutului - a construit o catedrală masivă de sonorităţi, huind în plinătatea ei, ajungând cu vârful până la boltă, urcând tot mai sus, pentru a coborî şi a se ridica iarăşi, fiind în cele din urmă preluat de acordurile tumultoase ale orgii şi apoi din nou aruncat în sus, prin forţa vocilor îngemănate. Parcă îngerii îşi uniseră şi ei glasurile cu ale oamenilor, în acest cânt al recunoştinţei, al izbânzii care despica tavanul deasupra capului său, cu acest nemuritor "Amin! Amin! Amin!"

Händel se ridică anevoie. Pana îi căzu din mână. Nu mai ştia unde se află. Nu mai vedea şi nu mai auzea. Nu simţea decât oboseală, o oboseală de neînchipuit. Trebuia să se sprijine de pereţi, atât de tare se clătina. Forţa îl părăsise, trupul îi era istovit de moarte, simţurile i se tulburaseră. Ca un orb îşi căuta drumul, pipăind de-a lungul pereţilor. Apoi se prăbuşi pe pat, şi căzu într-un somn de moarte.

De trei ori încercase valetul în acea dimineaţă să intre tiptil în cameră. Maestrul continua să doarmă. Era nemişcat, iar chipul său mut arăta ca cioplit dintr-o piatră palidă. La prânz, valetul încercă pentru a patra

oară să-l trezească. Îşi drese glasul tare, ca să se facă auzit, bătu insistent în uşă. Dar, din adâncul fără fund al somnului său nu răzbea nici un sunet, nici un cuvânt. Christof Schmidt încearcă şi el, în acea după-amiază, să vină în ajutor, dar Händel zăcea mai departe ţeapăn. Asistentul se aplecă asupra celui adormit: părea un erou căzut pe câmpul de luptă, după izbândă, doborât de oboseală şi de fapta sa memorabilă. Dar valetul şi Christof Schmidt nu puteau să ştie cât de mare fusese fapta, cât de strălucită biruinţa. Ei erau doar speriaţi de somnul acesta prelungit, de această imobilitate îngrijorătoare. Se temeau că fusese din nou lovit de un atac de paralizie. Iar seara, când deşi zdravăn scuturat, tot nu se trezi - de şaptesprezece ore era cufundat în acel somn apăsător şi greu - Christof Schmidt alergă din nou după medic. Nu-l găsi îndată, căci, fiind o seară plăcută, doctorul Jenkins se dusese să pescuiască pe malul Tamisei. Când îl află, doctorul mârâi indispus la gândul că-l tulbura tocmai atunci. Abia când auzi că este vorba despre Händel, strânse uneltele de pescuit, îşi luă - ceea ce îl făcu să piardă destul timp - trusa chirurgicală, pentru cazul, foarte probabil, c-ar fi trebuit să-i ia sânge şi în sfârşit poneiul îi duse pe amândoi spre Brookstreet.

Valetul însă îi întâmpină bucuros, făcându-le semn cu amândouă mâinile: "S-a trezit", le strigă el de-a curmezişul străzii. "Şi acum înghite cât şase hamali. A înfulecat dintr-o dată, pe nerăsuflate, o jumătate de şuncă de Yorkshire. De patru ori i-am umplut halba de bere şi încă mai cere."

Într-adevăr, Händel şedea, ca un rege al mâncăilor, în faţa unei mese supraîncărcate şi aşa cum într-o noapte şi o zi dormise somnul a trei săptămâni, acum mânca şi bea cu o poftă pe măsura uriaşului său trup, ca şi cum ar fi vrut să-şi recapete dintr-o dată forţele pe care le dăruise operei sale în acele săptămâni. De cum îl zări pe doctor, începu să râdă - hohot ce deveni treptat gigantic, răsunător, cutremurător, hiperbolic; Schmidt îşi amintea că în toate aceste săptămâni în jurul buzelor lui Händel nu jucase nici un zâmbet, doar încordare şi mânie. Acum izbucnea însă voioşia elementară a firii sale, ca un val uriaş, ce se lovea înspumat de stânci, rostogolindu-se într-o gamă de sunete puternice - nicicând în viaţa sa Händel nu fusese cuprins de un astfel de hohot primar ca acum, căci iată-l aici pe doctor în acest ceas când se simţea mai sănătos ca oricând, iar bucuria vieţii îi străbătea, tumultuos, întreaga fiinţă. Salută cu paharul ridicat pe doctorul în haine negre. "Să mă ia naiba, dacă-nţeleg ceva", spuse uluit acesta. "Ce s-a întâmplat? Ce elixir ai luat? Plesneşti de sănătate! Ce-i cu dumneata?"

Händel îl privea vesel, cu ochi strălucitori. Pe urmă, treptat, deveni

serios. Se ridică încet şi se îndreptă spre clavecin. Se aşeză, iar degetele fluturară mai întâi deasupra clapelor, fără să le atingă. Apoi întoarse capul, cu un zâmbet straniu şi atacă, pe jumătate vorbind, pe jumătate cântând, melodia recitativului: "*Behold, I teil you a mystery"* ("Luaţi aminte, vă voi dezvălui o taină") - erau cuvintele din *Messia,* rostite la început fără nici o gravitate. Dar abia pătrunseră degetele în spaţiul inert şi acesta le atrase irezistibil. Cântând, Händel uită de ceilalţi şi chiar de sine, cuprins de şuvoiul nestăvilit. Intră repede chiar în inima lucrării, cânta, acompaniindu-se la clavecin, pasajele finale ale corului, pe care până atunci le simţise parcă numai în vis; le auzea acum pentru întâia oară treaz: *"Oh death where is thy sting"* ("O, moarte, unde este ghimpele tău"), simţea totul înlăuntrul său, străbătut de văpaia aprinsă a vieţii. Îşi înălţă glasul tot mai puternic, odată cu strigătul de bucurie, cu chiotul corului, cânta mai departe, tot mai departe, până la finalul "Amin, Amin" - şi aproape că încăperea se nărui de uriaşa forţă sonoră, de puterea muzicii sale.

Doctorul Jenkins era năucit. Şi când Händel se ridică în sfârşit de la clavecin, spuse cu sfială în glas, numai ca să spună ceva: "Un asemenea lucru n-am auzit niciodată! Parcă l-ai avea pe necuratul în dumneata."

La auzul acestor cuvinte, chipul lui Händel se întunecă. Era el însuşi alarmat de opera şi de harul care pogorâseră, ca în somn, asupra sa. Se simţea ruşinat. Îşi întoarse ochii de la ei şi spuse încet, abia perceptibil: "Cred mai curând că Dumnezeu a sălăşluit în mine".

Câteva luni mai târziu, doi domni eleganţi băteau la uşa casei din Abbeystreet, pe care distinsul oaspete din Londra, Händel, o închiriase la Dublin. I se adresară plini de veneraţie, cu o rugăminte. În ultimele luni, prezentase în capitala Irlandei opere atât de măreţe, cum nu mai fuseseră auzite altele acolo, aducând tuturor o nespusă bucurie. Acum aflaseră de intenţia să dea cinsti oraşul Dublin, chiar înainte de Londra, cu noua lui creaţie, oratoriul *Messia.* Ţinând seama de marele succes ce se prevedea noii lucrări şi de încasările mari ce erau de aşteptat, cunoscând obişnuita sa generozitate, îl întrebau pe Händel dacă nu e dispus să cedeze reţeta primei reprezentaţii unor organizaţii de binefacere pe care aveau onoarea să le reprezinte.

Händel îi privi cu multă prietenie. Iubea oraşul lor, pentru că aici era primit cu dragoste şi inima îi era plină de bunăvoinţă. Le răspunse, zâmbind, că e cu totul de acord; dorea doar să ştie căror instituţii de binefacere le va fi sortit ajutorul. "Organizaţiei pentru ajutorarea deţinuţilor din diferite închisori", răspunse unul dintre vizitatori, un domn cărunt, cu un chip blajin. "Şi bolnavilor din spitalul Mercier",

adăugă celălalt. Fireşte că această generoasă donaţie se referă doar la prima reprezentaţie, celelalte se cuvin maestrului.

Dar Händel protestă: "Nu", zise el, cu glas scăzut. "Nu vreau să iau bani pentru această operă, nu voi lua niciodată. I-o datorez altcuiva. Întotdeauna să fie destinată bolnavilor şi deţinuţilor; căci eu însumi am fost bolnav şi prin ea m-am însănătoşit, un prizonier am fost şi prin ea m-am eliberat."

Cei doi bărbaţi îl priviră destul de miraţi. Nu-l înţelegeau prea bine. Apoi mulţumiră călduros, salutară cu o plecăciune şi plecară, pentru a răspândi în Dublin vestea cea bună.

La 7 aprilie 1742, era în sfârşit fixată repetiţia generală. Fură admise să asiste ca auditori numai câteva rude ale coriştilor din cele două catedrale. Din motive de economie, sala de concerte din Fishamble Street era doar slab luminată. Pe băncile goale, şedeau izolate, răzleţite, ici câte o pereche, dincolo un grup de oameni, dornici să asculte noua operă a maestrului londonez; întunericul şi frigul domneau ceţoase în încăperea cea vastă. Dar se întâmplă ceva neobişnuit, şi asta de îndată ce corurile, asemenea unor cataracte puternice, începură să răsune. Fără să ştie de ce, grupurile izolate de pe bănci se strânseră laolaltă, într-un tot masiv şi întunecat, un tot al ascultării şi al uluirii. Căci fiecare simţea că această muzică nemaiauzită era prea copleşitoare, prea răscolitoare pentru fiecare în parte, era ca un val puternic care te târăşte în larg. Tot mai mult se apropiau unii de alţii, ca şi cum ar fi vrut să asculte cu o singură inimă şi să primească plini de evlavie cuvântul credinţei, care le venea în întâmpinare exprimat mereu într-o nouă formă de glasurile contopite. În faţa acestei forţe primare, fiecare se simţea slab şi nevolnic, şi totuşi fericit de-a fi luat şi purtat de ea; iar un fior al bucuriei îi străbătu pe toţi ca şi cum ar fi alcătuit un singur trup. Când strigătul "Aleluia" răsună pentru întâia dată, se ridicară toţi ca unul în picioare; simţeau că nu poţi rămâne lipit de pământ când o asemenea forţă neobişnuită te cheamă, se ridicară în picioare, pentru ca vocile lor să fie cu o palmă mai aproape de Dumnezeu, ca să-l proslăvească, plini de veneraţie. Plecară apoi şi duseră vestea din poartă în poartă, povestind că s-a născut o creaţie muzicală cum n-a mai existat vreodată pe pământ. Întregul oraş aştepta cu bucurie şi încordare să asculte această capodoperă.

Şase zile mai târziu, în seara de 13 aprilie, lumea se îmbulzea în faţa uşilor. Femeile veniseră fără crinoline şi domnii fără sabie, pentru ca să poată încăpea cât mai mulţi. Şapte sute de oameni, cifră fără seamăn până atunci, se îngrămădeau în sală, atât de repede se

răspândise faima despre noua operă. Odată cu primele acorduri, nici respiraţia nu se mai auzi; toţi ascultau într-o tăcere din ce în ce mai deplină. Apoi izbucniră corurile, cu o forţă de uragan şi inimile se înfiorară. Händel cânta la orgă. Voia să supravegheze şi să conducă opera sa, dar aceasta se rupsese de el, iar artistul se pierduse în ea: îi era străină, ca şi cum n-ar mai fi auzit-o niciodată, ca şi cum n-ar fi creat-o şi modelat-o el. Se lăsă treptat răpit de torentul muzicii. Când începu "Amin"-ul final, buzele i se deschiseră fără să vrea şi îşi împreună glasul cu al corului. Cânta cum nu cântase niciodată în viaţă. Dar deîndată ce ovaţiile celorlalţi umplură năvalnic sala, se retrase într-un ungher, ca să nu trebuiască să mulţumească celor care voiau să-i exprime recunoştinţa, căci recunoştinţa se cuvenea harului ce îi dăruise opera.

Zăgazurile erau deschise. Ani şi ani de-a rândul, torentul sonor se revărsă în voie. De atunci încolo nimic nu-l mai putea încovoia pe Händel, nimic nu mai putea să-l doboare pe cel renăscut. Opera pe care o întemeiase la Londra mai dădu o dată faliment, creditorii îl sâcâiră din nou cu plata datoriilor; acum însă ţinea piept neclintit, rezistând tuturor adversităţilor; împlinise şaizeci de ani, dar urca nestingherit pe drumul creator al operelor sale. I se puneau piedici, însă ştia să le înlăture în chip magistral. Vârsta însă îi seca treptat puterea, braţele îi înţepeniră, guta îi închirci picioarele, cu suflet neobosit continua să creeze însă fără răgaz. În cele din urmă, îl părăsi şi lumina ochilor. În timp ce scria *Jephta,* orbi. Dar şi fără vedere, ca Beethoven fără auz, el creă mai departe, neobosit, de neînvins, cu atât mai smerit în faţa lui Dumnezeu, cu cât mai măreţe erau izbânzile sale pe Pământ.

Ca toţi artiştii adevăraţi şi exigenţi, nu-şi lăuda propriile lucrări. Pentru una din ele avea însă o slăbiciune deosebită, pentru *Messia,* iubea această operă din recunoştinţă, fiindcă îl salvase din propriul său abis, fiindcă în ea găsise mântuirea. An de an era executată la Londra şi, de fiecare dată, întregul beneficiu, cinci sute de lire, era cedat spitalelor; cel însănătoşit dădea celor bolnavi, cel eliberat dăruia celor ce mai erau încă prizonieri. Şi cu această operă, cu care se ridicase din infern, voia să-şi ia rămas bun de la oameni. La 6 aprilie 1759, Händel, greu bolnav, în vârstă de şaptezeci şi patru de ani, ceru să fie adus, pentru o ultimă dată, pe podiumul de la Covent Garden. Uriaşul orb stătea în mijlocul celor ce-i erau fideli, cântăreţi şi muzicieni, pe care ochii săi stinşi, goi, nu mai puteau să-i vadă. Când însă talazurile sonore începură să se reverse într-un tumultos avânt spre el, când "chiotul bucuriei se înălţă, ca o certitudine neclintită, din sute de glasuri, asemenea unui uragan, chipul obosit i se lumină, devenind radios. Îşi mişcă braţele în tactul muzicii, începu să cânte cu

gravitate şi fervoare, aidoma unui preot la căpătâiul propriului său sicriu, rugându-se, alături de toţi ceilalţi, pentru mântuirea lui şi a celorlalţi. O singură dată, atunci când trompetele răsunară strident la chemarea *"The trumpet shall sound"* ("Vor suna trâmbiţele"), Händel tresări şi-şi îndreptă ochii morţi în sus, ca şi cum ar fi fost pregătit pentru Judecata-de-apoi; ştia că-şi îndeplinise pe de-a întregul menirea. Putea să păşească aşadar cu fruntea sus în faţa lui Dumnezeu.

Impresionaţi, prietenii săi îl duseră pe orb acasă; şi ei simţeau că acel concert fusese un rămas bun. Pe patul său, mai mişcă doar încet buzele. Îşi exprimă, murmurând, dorinţa de-a muri în vinerea mare. Medicii fură uimiţi şi nu îl înţeleseră. Ei nu ştiau că într-o vineri, la 13 aprilie, o mână puternică îl doborâse şi că era de asemenea ziua în care *Messia* răsunase pentru întâia oară în lume, ziua în care tot ce murise în el revenise din nou la viaţă. În aceeaşi zi în care reînviase, voia să moară, spre a avea certitudinea că va învia pentru viaţa veşnică.

Voinţa sa necuprinsă poruncea acum morţii, aşa cum altădată poruncise vieţii. La 13 aprilie, forţele îl părăsiră cu totul. Nu mai vedea nimic, nu mai auzea nimic, trupul imens îi zăcea inert în mijlocul pernelor, ca o enormă carcasă grea, dar goală pe dinăuntru. Aşa cum scoica goală mai răsună de mugetul neîncetat al mării, mai auzea încă în el o muzică imperceptibilă, mai stranie şi mai magnifică decât fusese vreodată. Îi eliberă treptat sufletul din trupul istovit, pentru a-l ridica spre zările inefabilului. Torentul pătrundea în torent, sunetul veşnic în sfera veşnică. Iar în ziua următoare, înainte ca clopotele de Paşti să se trezească, ceea ce era pieritor în Georg Friedrich Händel se stinse în sfârşit.

GENIUL UNEI NOPŢI

Marseilleza, 25 aprilie 1792

1792. Sunt două sau trei luni de când Adunarea Naţională Franceză şovăie să se decidă pentru război împotriva coaliţiei împăraţilor şi regilor sau pentru pace. Chiar şi Ludovic al XVI-lea nu ştie ce să facă; el se teme atât de primejdia unei victorii a revoluţionarilor, cât şi de primejdia înfrângerii acestora. Nici partidele nu sunt hotărâte. Girondinii stăruie pentru război, sperând că astfel se vor menţine la putere; Robespierre şi iacobinii preferă pacea, pentru ca, între timp, să pună ei mâna pe putere. Tensiunea creşte zi de zi, ziarele agită spiritele, cluburile discută, zvonurile sunt mereu mai alarmante şi opinia publică este din ce în ce mai neliniştită. În ziua de 20 aprilie, când, în sfârşit, regele Franţei declară război împăratului Austriei şi regelui Prusiei, această hotărâre - ca întotdeauna în astfel de împrejurări - aduce un soi de uşurare.

Săptămâni de-a rândul a domnit la Paris o stare de tensiune apăsătoare, de neîndurat, dar mult mai copleşitoare şi ameninţătoare este starea de spirit ce domneşte în oraşele de graniţă. În toate bivuacurile, trupele sunt de acum adunate, în fiecare sat, în fiecare oraş sunt înarmaţi voluntarii şi gărzile naţionale; peste tot fortificaţiile sunt pregătite de luptă. Cei din Alsacia mai ales ştiu că şi de data aceasta - ca în toate confruntările franco-germane - pământul lor va fi teatrul primelor lupte. Pe malurile Rinului se află inamicul, duşmanul; nu este o noţiune confuză, patetic-retorică, cum pare la Paris, ci o realitate vizibilă, palpabilă. Într-adevăr, de la capul de pod întărit, ca şi din turnul catedralei din Strasbourg, pot fi văzute, chiar cu ochiul liber, apropiindu-se regimentele prusiene. Noaptea, peste fluviul sclipind nepăsător sub razele lunii, vântul poartă zgomotul carelor de artilerie, zăngănitul armelor, comenzile lansate de trompete. Toţi ştiu: un singur cuvânt este de ajuns, un singur ordin, pentru că din gurile, acum tăcute, ale tunurilor prusiene să izbucnească fulgere şi tunete, să reînceapă conflictul milenar dintre Franţa şi Germania - de astă dată în numele noii libertăţi de o parte şi în numele vechii ordini, de partea cealaltă.

Ziua de 25 aprilie 1792 devine deci o zi memorabilă, căci ştafetele aduc de la Paris la Strasbourg ştirea că războiul a fost declarat. Fără zăbavă, din toate străzile şi casele, poporul năvăleşte în pieţele publice; întreaga garnizoană defilează, gata de luptă, un regiment

după altul, ca pentru o ultimă paradă. În piaţa principală, primarul Dietrich îi aşteaptă, încins cu eşarfa tricoloră şi cocardă la pălăria pe care o flutură salutând trecerea soldaţilor. Apoi răsună trompetele şi duduie tobele, impunând asistenţei liniştea. Cu voce puternică, citeşte Dietrich, în această piaţă publică, apoi şi în celelalte, în limba franceză şi germană, textul declaraţiei de război. După ultimele lui cuvinte, muzica militară atacă primul cântec de luptă, imnul provizoriu al revoluţiei, *"Ça ira"*[21], de fapt mai curând o arie de dans, veselă, ironică, antrenantă, căreia pasul zornăitor şi tunător al regimentelor ce pleacă îi,dau o cadenţă marţială. Apoi mulţimea se risipeşte, ducând cu ea pe străzi şi-n case o atmosferă de entuziasm; în cafenele şi cluburi se ţin discursuri înflăcărate şi se împart proclamaţii: *"Aux armes, citoyens! L'étendard de la guerre est déployé! Le singnal est donné!"* [22]; cu astfel de chemări şi cu altele asemănătoare, încep peste tot cuvântările, afişele şi apelurile din ziare; aceste sloganuri, ritmate, pline de forţă combativă, sunt apoi repetate de toţi:*Aux armes, citoyens! Qu'ils tremblent, donc, les despotes couronnés! Marchons, enfants de la liberté!* [23] Şi de fiecare dată mulţimea izbucneşte, la auzul acestor cuvinte înflăcărate, în urale.

Mulţimea jubilează întotdeauna pe străzi la auzul unei declaraţii de război. Dar în asemenea momente de entuziasm colectiv, se fac auzite şi alte glasuri, mai discrete, mai reţinute; se trezesc, cu prilejul unei asemenea declaraţii, grija şi teama, e drept şoptite tainic în ungherele locuinţelor sau cu buze palide care abia se întredeschid. Veşnic şi pretutindeni sunt mame care-şi spun: Oare soldaţii străini nu-mi vor omorî copiii? În toate ţările, ţăranii sunt îngrijoraţi de soarta bunurilor lor, a pământurilor, caselor, vitelor, recoltelor. Oare nu le vor fi călcate în picioare semănăturile, oare nu le vor fi jefuite casele de către hoardele brutale, oare ogoarele muncite nu vor fi îngrăşate cu sânge? Dar primarul Strasbourgului, Friedrich baron Dietrich, de fapt era aristocrat, însă, asemenea celor mai buni aristocraţi francezi, ataşat cu tot sufletul cauzei noii libertăţi, vrea ca numai glasurile puternice, răsunătoare, pline de încredere, să se facă auzite. În mod conştient, transformă ziua declaraţiei de război într-o adevărată sărbătoare publică. Cu eşarfa pe piept, aleargă de la o adunare la alta, pentru a înflăcăra mulţimea. Pune să se împartă vin şi mâncare soldaţilor care pleacă pe front, iar seara adună în casa lui încăpătoare, în Place de Broglie, pe generali, ofiţeri şi funcţionarii superiori, la o seară de rămas bun, căreia însufleţirea îi conferă cu anticipaţie caracterul unei festivităţi a victoriei. Generalii, siguri de izbândă cum sunt întotdeauna generalii, prezidează. Tinerii ofiţeri, care văd în război însuşi sensul vieţii lor, îşi dau drumul nestingheriţi. Ei se înflăcărează reciproc. Săbiile sunt scoase din teacă, oamenii se

îmbrăţişează, paharele se ciocnesc şi vinul excelent face ca discursurile să devină din ce în ce mai înfocate. Şi mereu, în toate toasturile, revin acelaşi îndemnuri din ziare şi proclamaţii: "La arme, cetăţeni! Înainte ! Să salvăm patria! Curând tiranii încoronaţi se vor înspăimânta! Acum, când stindardul victoriei a fost desfăşurat, a venit ziua ca steagul tricolor să fâlfâie peste întreaga lume! Fiecare trebuie să dea ce are mai bun pentru rege, pentru flamură, pentru libertate." Întregul popor, întreaga ţara să devină în astfel de clipe o unitate sfântă, prin credinţă în victorie şi ataşament pentru cauza libertăţii.

Deodată, în toiul discuţiilor şi toasturilor, primarul Dietrich se întoarse către un tânăr căpitan de la fortificaţii, pe nume Rouget. El şi-a amintit că acest ofiţer amabil, nu tocmai frumos, dar simpatic, a scris, cu ocazia proclamării Constituţiei, un imn destul de reuşit, închinat libertăţii, pe care Pleyel, dirijorul regimentului, l-a pus de îndată pe note. Această lucrare lipsită de pretenţii a prins repede, fanfara militară a învăţat-o şi a executat-o în pieţele publice, a fost cântata în cor. Oare declaraţia de război şi plecarea trupelor nu constituie acum un prilej asemănător? Aceasta este întrebarea pe care primarul Dietrich i-o adresă căpitanului Rouget (care, în mod nejustificat, se înnobilase singur, şi-şi spunea Rouget de Lisle), aşa cum te adresezi unui cunoscut căruia îi ceri o favoare. N-ar vrea să folosească această ocazie patriotică pentru a scrie o nouă poezie, un cântec de război pentru Armata Rinului, care mâine va porni să dea piept cu inamicul?

Rouget, un om modest, destul de neînsemnat, care nu s-a considerat vreodată un mare compozitor - versurile sale n-au fost niciodată tipărite, operele i-au fost refuzate - ştie că poate scrie cu uşurinţă versuri ocazionale şi pentru a fi pe placul înaltului demnitar, al prietenului său care-l solicită, se declară de acord. Da, va încerca. "Bravo Rouget", închină pentru el un general din faţa lui şi-i cere să-i trimită cântecul pe front, de îndată ce-l termină. Un marş patriotic, care să dea aripi Armatei Rinului ar fi foarte nimenit. Între timp, începe o nouă cuvântare, se ridică toasturi, animaţia creşte, se bea. Entuziasmul general trece ca un talaz uriaş peste cele discutate în treacăt. Atmosfera devine tot mai încinsă, mai zgomotoasă, mai frenetică şi ceasul a depăşit de mult miezul nopţii când oaspeţii părăsesc casa primarului.

E mult după miezul nopţii. Ziua de 25 aprilie - ziua atât de agitată pentru Strasbourg, a declaraţiei de război - a trecut. De fapt a şi început ziua de 26 aprilie. Întunericul nopţii domneşte peste oraş, dar acest întuneric e înşelător, căci în spirite mai e încă trează frământarea zilei abia încheiate. În cazărmi, soldaţii se pregătesc de plecare şi, înapoia obloanelor trase, unii dintre cei temători se

pregătesc poate în taină, să fugă. Pe străzi, plutoane izolate mărşăluiesc. Printre ei, grăbesc curierii călare. Apoi soseşte un convoi de artilerie grea. Iar şi iar se aud parole, strigăte de sentinele din post în post. Prea aproape este duşmanul, prea mare nesiguranţa şi tulburarea ce domnesc în oraş, ca vreun om să poată dormi în aceste clipe decisive.

Şi Rouget, care urcă scara spre modesta sa încăpere din Grande Rue 126, este stăpânit de o stranie agitaţie. El nu şi-a uitat făgăduiala de a scrie cât mai degrabă un marş, un cântec de război, pentru Armata Rinului. Plin de nelinişte, măsoară camera în lung şi-n lat. Cum să-nceapă? Cum să-nceapă? Apelurile înflăcăratelor proclamaţii, discursuri şi toasturi i se învălmăşesc în minte "*Aux armes, citoyens!... Marchons, enfants de la liberté!... Écrasons la tyranie!... L'étendard, de la guerre est déployé...*" Dar îşi aminteşte şi de alte cuvinte auzite în treacăt, de glasurile femeilor care tremură pentru viaţa fiilor lor, de îngrijorarea ţăranilor care se tem că pământul Franţei ar putea fi călcat în picioare de cohortele străine şi îngrăşat cu sângele lor. Aproape fără să-şi dea seama, scrie primele două rânduri, care nu sunt decât ecoul, răsunetul, o reluare a chemărilor auzite.

Allons enfant de la patrie,

Le jour de gloire est arrivé! [24]

Apoi se opreşte şi rămâne uimit. Se potriveşte! Începutul e bun. Acum trebuie doar să găsească ritmul adecvat, melodia care să corespundă cuvintelor. Îşi ia vioara din dulap şi încearcă. Ca prin minune, de la primele măsuri, ritmul muzicii se integrează deplin cuvintelor. Înfrigurat, scrie mai departe, sub imboldul unei forţe neobişnuite, care a pus cu totul stăpânire pe el; dintr-o dată, se simte năpădit de multitudinea de simţăminte ce se revarsă în acele momente; cuvintele pe care le-a auzit pe stradă, la banchet, era împotriva tiranilor, grija pentru pământul patriei, încrederea în victorie, dragostea de libertate. Rouget nici n-are nevoie să creeze o poezie, el trebuie doar să pună în rime, în ritmul înflăcărat al melodiei, vorbele ce au circulat în această zi unică din gură în gură şi să exprime, să spună, să cânte tot ceea ce întreaga naţiune a simţit, în străfundurile sufletului ei. Nu trebuie să compună, căci prin obloanele închise străbate ritmul străzii, al ceasului de faţă, ritmul îndârjirii şi al sfidării, care răsună în marşul soldaţilor, în chemările de trompetă, în uruitul convoaielor de artilerie. Poate nici nu aude toate aceste zgomote în mod conştient, le ascultă însă geniul acelui ceas, care, în această noapte unică, şi-a făcut sălaş în trupul său de muritor. Din ce în ce mai supusă, melodia urmează ritmul puternic, plin de avânt, bătaia inimii unui întreg

popor. Rouget aşterne, înfrigurat, din ce în ce mai înfrigurat, cuvintele, notele, parcă dictate dinafară - este cuprins de iureş, cum spiritul lui, îngust, burghez, nu mai cunoscuse. O exaltare, un avânt, care nu-i sunt proprii, ci aparţin unei puteri magice concentrată într-o singură secundă explozivă, îl aruncă pe acest biet diletant, ca pe o rachetă, de sute de ori dincolo de dimensiunile lui, până la stele, iluminând timp de-o clipă bolta cu o flacără puternică, strălucitoare. I-a fost hărăzit căpitanului Rouget de Lisle să se înfrăţească pentru o noapte cu nemurirea: din ecourile străzii, din chemările ziarelor, s-au născut în el cuvintele unei strofe, a cărei formulare poetică este tot atât de nepieritoare pe cât de nemuritoare e melodia.

Amour sacré de la patrie

Conduis, soutiens nos bras vengeurs!

Liberté, liberté chérie,

Combats avec tes défendeurs! [25]

Apoi urmează ultima strofă, a cincea şi dintr-un singur elan creator, îmbinând într-un chip desăvârşit cuvântul cu melodia - încă înainte de ivirea zorilor - cântecul nemuritor este terminat. Rouget stinge lampa şi se aruncă în pat. Nu-şi dă seama ce s-a întâmplat cu el, dar parcă o forţă nemaivăzută l-a înălţat la o nebănuită acuitate a simţurilor şi aceeaşi forţă l-a doborât acum, într-o epuizare totală. El cade într-am somn adânc, de moarte şi într-adevăr creatorul, poetul, geniul sunt din nou morţi în el. Pe masă însă se află opera, desăvârşită, desprinsă de cel ce doarme şi pe care a creat-o într-o stare de elan divin. Nicicând în istoria tuturor popoarelor nu a mai fost creat un cântec - în acelaşi timp, cuvânt şi melodie - atât de repede şi atât de perfect.

Aceleaşi clopote ale catedrei vestesc, ca-ntotdeauna, ivirea zorilor. Din când în când, vântul aduce de la Rin ecou de împuşcături, primele hărţuieli au început. Rouget se trezeşte, smulgându-se cu greu din abisul somnului profund. Simte vag că ceva s-a întâmplat cu el, ceva de care abia îşi aminteşte. Iată însă că observă pe masă fila proaspăt scrisă. Versuri? când oare le-am scris? Muzică, aşternută de propria mea mână? Când am compus-o? Ah, da, e cântecul pe care i l-am promis prietenului meu Dietrich, marşul Armatei Rinului! Rouget citeşte versurile fredonează melodia, dar, ca-ntotdeauna, creatorul încearcă în faţa lucrării abia terminate un sentiment de nesiguranţă. Alături de el însă, locuieşte un camarad de regiment, căruia îi arată şi-i cânta compoziţia. Prietenul pare mulţumit, propunând doar câteva mici schimbări. Această preţuire îi dă oarecare curaj. Cu toată

nerăbdarea proprie unui autor şi mândru că şi-a îndeplinit atât de prompt misiunea, aleargă la primarul Dietrich, care-şi face plimbarea de dimineaţă în grădină şi meditează la un nou discurs. Adevărat, Rouget? E gata? E gata? Atunci să-l auzim. Intră amândoi în salonul casei, Dietrich se aşează la pian şi-l acompaniază pe Rouget, care cânta textul. Atrasă de neaşteptata muzică matinală, soţia primarului, muziciană cu şcoală, desăvârşeşte acompaniamentul şi astfel compoziţia poate fi prezentată chiar în acea seară, printre multe alte cântece, la reuniunea prietenilor casei. Primarul Dietrich, mândru de vocea lui plăcută, de tenor, promite să o studieze temeinic, şi-ntr-adevăr, în seara aceleiaşi zile - 26 aprilie - în care fusese compusă, este cântată în salonul primarului, în faţa unei societăţi strânse acolo întâmplător.

Se pare că invitaţii au aplaudat cu căldură şi desigur că n-au lipsit nici unele complimente de rigoare la adresa compozitorului, care era de faţă. Dar, fireşte, că oaspeţii din Hotel de Broglie, din marea piaţă a Strasbourgului, nu şi-au dat seama că în existenţa lor pământească de fiecare zi coborâse cu aripi nevăzute o melodie nemuritoare. Arareori recunosc contemporanii de la prima vedere măreţia unei opere sau a unui om. Şi cât de puţin a fost conştientă de acea clipă memorabilă soţia primarului, reiese din scrisoarea către fratele ei, în care prezintă această minune ca o banală întâmplare mondenă. "După cum ştii, noi primim mulţi oameni în casă şi mereu trebuie inventat ceva, pentru ca petrecerea să nu fie lipsită de variaţie. Aşa a ajuns soţul meu să sugereze unui amic compunerea unui cântec ocazional. Căpitanul genist Rouget de Lisle, un poet şi compozitor simpatic, a compus foarte repede melodia unui marş de război. Cu vocea lui plăcută de tenor, soţul meu a cântat îndată acest marş, care este foarte antrenant şi are şi o oarecare originalitate. Ceva în stilul lui Gluk[26], dar mai vioi, mai însufleţit. În ceea ce mă priveşte, m-am ocupat cu orchestrarea lui. Scriind partitura pentru pian şi alte instrumente, ceea ce mi-a răpit mult timp. Piesa a fost executată la noi în casă, spre marea mulţumire a celor prezenţi."

"Spre marea mulţumire a celor prezenţi" - caracterizarea ne apare astăzi uimitor de rece. Această apreciere amabilă, însă lipsită de entuziasm, este totuşi de înţeles, căci la prima ei prezentare *Marseilleza* nu şi-a dezvăluit încă adevărata forţă. *Marseilleza* nu este menită să fie cântată de o voce dulce de tenor într-un salon mic-burghez între romanţe şi arii italiene - mai ales de o voce solo. Un cântec care entuziasmează răsunând în ritmul cadenţat, viguros, al chemării *"Aux armer citoyens"* se adresează, unor mase, unor mulţimi şi orchestraţia potrivită lui e zăngănitul de arme al regimentelor mărşăluind în sunet de fanfară. Cântecul acesta n-a fost gândit pentru

un auditoriu aşezat, rece şi ascultându-l în fotolii, ci pentru oameni în plină acţiune, pentru luptători. Nu e destinat unei voci izolate de soprană sau tenor, ci miilor de glasuri ale mulţimii, un marş ideal, un cânt al biruinţei, al morţii, al patriei, imnul naţional al unui întreg popor. Entuziasmul din care a fost iniţial zămislit îi va conferi cântecului puterea de-a entuziasma.

Cântecul n-a înflăcărat încă; rezonanţa magică a melodiei sale n-a ajuns încă la sufletul naţiunii. Armata nu-şi cunoaşte încă marşul, cântecul de biruinţă. Revoluţia nu-şi cunoaşte încă veşnicul ei cânt de slavă.

Rouget de Lisle însuşi, care a trăit miracolul acelei nopţi, nu-şi dă nici el seama de ceea ce a creat într-o singură noapte, parcă în vis, sub imboldul unui geniu efemer. Acest simpatic şi brav diletant se bucură desigur din inimă că invitaţii l-au aplaudat din plin şi că a fost flatat în calitatea sa de autor. Cu vanitatea sa măruntă de om neînsemnat, caută să exploateze asiduu acest mărunt succes, în măruntul său cerc provincial. El cântă noua melodie camarazilor săi în cafenele, face mai multe copii şi le trimite generalilor Armatei Rinului. Între timp, la recomandarea primarului şi a autorităţilor militare, fanfara din Strasbourg a învăţat *Cântecul de război pentru Armata Rinului* şi patru zile mai târziu, la plecarea trupelor, orchestra Gărzii naţionale cânta, în piaţa principală, noul marş. Ca bun patriot, editorul din Strasbourg se declară gata să tipărească *Le chant de guerre pour L'Armée du Rhin*, dedicat cu tot respectul generalului Luckner, de către subalternul său militar. Dar nici unul din generalii Armatei Rinului nu se gândeşte să folosească acest cântec drept marş pentru trupele care înaintează. Astfel, succesul de salon al cântecului " *Allons enfants de la patrie"* ca şi celelalte încercări ale lui Rouget, pare să rămână un succes efemer, provincial, menit să fie dat uitării.

Dar niciodată forţa înnăscută a unei opere nu poate fi ascunsă sau zăvorâtă la nesfârşit. O operă de artă poate fi dată uitării de vremea ei, poate fi interzisă şi înmormântată, dar ceea ce are forţă elementară învinge până la urmă ceea ce este efemer. O lună, două luni, nu se mai aude nimic de *Cântecul de război al Armatei Rinului*. Exemplarele manuscrise şi tipărite zac sau circulă fără să stârnească interes. Dar e totdeauna de ajuns ca o operă să entuziasmeze cu adevărat pe un singur om, căci orice entuziasm autentic devine el însuşi creator. La celălalt capăt al Franţei, în Marsilia, clubul Prietenii Constituţiei dă la 22 iunie un banchet, pentru voluntarii care pleacă pe front. La mesele lungi, stau circi sute de tineri înflăcăraţi, în noile lor uniforme ale Gărzii naţionale; în cercul lor domneşte aceeaşi atmosferă înflăcărată ca la 25 aprilie la Strasbourg, dar datorită temperamentului

meridional al marseillezilor, ea este încă mai încinsă, mai pătimaşă, cu toate că nu mai există acea certitudine uşuratică a victoriei ca-n primele ore ale declaraţiei de război. Căci, în ciuda pălăvrăgelii generalilor de la Strasbourg, care-şi închipuiau că trupele revoluţionare vor trece de îndată Rinul şi vor fi peste tot primite cu braţele deschise, dimpotrivă, duşmanul a pătruns adânc pe pământul Franţei, libertatea este ameninţată, cauza libertăţii este în primejdie.

Deodată, în toiul banchetului, un student medicinist de la Universitatea din Montpellier, pe nume Mireur, pocneşte în paharul său şi se ridică în picioare. Cu toţii amuţesc şi privirile se-ndreaptă spre el. Tinerii se aşteaptă la un discurs, la un apel ocazional. Dar în loc de aceasta, tânărul îşi ridică mâna dreaptă şi intonează un cântec, un cântec nou, pe care nimeni nu-l cunoaşte şi nimeni nu ştie de unde vine *"Allons enfants de la patrie*." Şi scânteia înflăcărează, de parcă ar fi căzut într-un butoi cu pulbere. Sentiment contra sentiment, veşnicii poli, au venit în atingere. Toţi aceşti oameni care pleacă mâine pe front, care vor să lupte pentru libertate şi să-şi dea viaţa pentru patrie, simt că aceste cuvinte exprimă propria lor voinţă, gândurile lor cele mai profunde; în mod irezistibil ritmul îi antrenează într-un entuziasm unanim, extatic. Strofă după strofă este întâmpinată cu ovaţii, repetată o dată, apoi şi a doua oară. Melodia este acum a lor; s-au ridicat emoţionaţi în picioare, cu paharele în mână, şi cântă vijelios refrenul. *"Aux armes, citoyens! Formez vos bataillons!*"[27] Curioşi, oamenii de pe stradă se-mbulzesc să audă ce se cântă aici cu atâta însufleţire şi treptat îşi unesc glasurile cu ale celor dinăuntru. A doua zi, melodia este pe buzele a mii şi zeci de mii de oameni. O nouă ediţie o răspândeşte şi când cei cinci sute de voluntari pleacă pe front, la 2 iulie, cântecul îi însoţeşte. Atunci când obosesc mărşăluind pe şosea, când pasul lor îşi pierde cadenţa, e suficient ca unul singur să intoneze imnul, pentru ca ritmul lui antrenant să le dea tuturor un nou avânt. Când trec printr-un sat, iar ţăranii îi privesc cu mirare şi alţi locuitori se adună curioşi să-i vadă, ei îl cântă în cor. L-au adoptat drept cântec al lor, drept imn al batalionului lor, fără să bănuiască măcar când şi cine l-a compus, fără să ştie că fusese destinat Armatei Rinului. A devenit legământul lor pe viaţă şi pe moarte. Le aparţine ca şi steagul regimentului şi vor să-l poarte în lumea întreagă odată cu înaintarea lor furtunoasă.

Prima mare victorie o obţine *Marseilleza* - căci aşa se va numi curând imnul lui Rouget - la Paris. La 30 iulie, batalionul pătrunde în *faubourg*-uri cu steagul şi imnul în frunte. Zeci de mii de cetăţeni s-au adunat pe străzi pentru a-i ovaţiona pe noii-veniţi şi când cei cinci sute de voluntari ai Marsiliei se apropie, păşind într-o cadenţă perfectă, armonizându-se cu cântecul ce răsună ca dintr-un singur

glas, mulţimea ascultă, uluită. Ce este oare acest imn magnific, plin de elan, pe care-l cântă marseilezii? Acest "*Aux armes, citoyens!",* ca o chemare de trompetă, acompaniată de vibrantul duruit al dobelor, le înflăcărează inimile. Două sau trei ore mai târziu, refrenul cântecului răzbate în toate străzile. *"Ca ira"* este uitat, uitate sunt şi marşurile de altădată şi cuplete învechite. Revoluţia şi-a descoperit propriul ei glas, şi-a găsit în sfârşit cântecul.

El se răspândeşte ca o avalanşă, înaintează într-un marş triumfal, de nestăvilit. La banchete, în teatre, cluburi, pretutindeni îl auzi; chiar şi în biserici răsună, după *Te Deum* şi curând în loc de *Te Deum.* Într-o lună, în două luni, *Marseilleza* a devenit cântecul poporului şi al întregii armate. Servan, primul ministru de război republican, sesizează cu perspicacitate puterea tonică şi mobilizatoare a acestui marş de luptă, unic în felul lui. El dispune să se distribuie de îndată o sută de mii de exemplare tuturor unităţilor şi-n două, trei nopţi cântecul compozitorului anonim este mai cunoscut decât toate operele lui Molière, Racine şi Voltaire. Orice serbare se termină cu *Marseilleza* şi nici o luptă nu se porneşte înainte ca fanfara regimentului să fi executat acest imn de război, închinat libertăţii. La Jemappes [28] şi la Neerwinden [29] trupele se adună pentru a-l cânta, în cor, înainte de asaltul decisiv, iar generalii armatelor inamice, care nu cunosc al mijloc de îmbărbătare a soldaţilor decât clasica raţie dublă de rachiu, văd cu teamă cu nu pot opune nimic puterii răscolitoare a acestui imn "înspăimântător", atunci când, pornit din mii de glasuri, ca un uriaş val sonor, se năpusteşte asupra trupelor lor. *Marseilleza* pluteşte acum peste câmpurile de luptă ale Franţei, ca odinioară Nike, zeiţa înaripată a victoriei, înflăcărând miile de luptători, spre glorie şi moarte.

În acest timp, Rouget, obscurul căpitan de geniu, se află în mica garnizoană Hüningen, unde continuă să traseze cu conştiinciozitate amplasamentul unor valuri de apărare şi tranşee. Poate că a şi uitat de *Cântecul de război al Armatei Rinului,* pe care l-a creat în acea noapte, acum depărtată, de 26 aprilie 1772 şi cu greu ar putea bănui, când ziarele vorbesc de un imn de război care a cucerit furtunos Parisul, că acest glorios *Cântec al marseillezilor* este unul şi acelaşi, cuvânt cu cuvânt şi măsură cu măsură, cu miracolul care s-a petrecut în el şi cu el în acea noapte. Căci - crudă ironie a destinului - acela care a conceput melodia ce urcă în slavă şi se-nalţă până sub bolta înstelată, nu se bucură de nici o celebritate. Nimeni în Franţa nu se preocupă de soarta căpitanului Rouget de Lisle. Gloria cea mai răsunătoare pe care a cunoscut-o vreodată un cântec rămâne în întregime operei, fără să se răsfrângă, câtuşi de puţin, asupra autorului. Numele lui nici nu figurează pe texte şi el însuşi ar rămâne complet necunoscut mai-marilor zilei, dacă persoana sa nu ar stârni simţăminte de mânie. Căci

- paradox genial, aşa cum doar istoria îl poate inventa - creatorul imnului revoluţionar nu este el însuşi un revoluţionar; dimpotrivă : cel care prin cântecul său nemuritor a contribuit mai mult ca oricine la victoria revoluţiei, ar dori acum s-o stăvilească cu orice preţ. În timp ce marseillezii şi poporul Parisului atacă palatul Tuileries, în sunetul *Marseillezei,* şi-l detronează pe rege, Rouget de Lisle s-a săturat de Revoluţie. Refuză să depună jurământ pentru Republică şi preferă să părăsească armata decât să servească sub iacobini. Scumpa libertate, "*liberté chérie*" pe care o proslăveşte într-unul din versurile cântecului său, nu este pentru acest om sincer o vorbă deşartă. El îi detestă pe noii tirani şi despoţi ai Convenţiei, nu mai puţin ca pe şefii încoronaţi şi miruiţi de dincolo de frontiere. Îşi manifestă în mod deschis antipatia faţă de Comitetul Salvării Publice, când amicul său Dietrich, naşul *Marseillezei,* când generalul Luckner, căruia îi fusese dedicată, când toţi ofiţerii şi nobilii, care au fost primii auditori din acea seară memorabilă de 26 aprilie, sunt târâţi spre ghilotină. Se ajunge foarte curând la o situaţie grotescă: bardul revoluţiei este întemniţat sub acuzaţia de a fi contrarevoluţionar, tocmai lui i se intentează un proces sub acuzaţia de a fi trădător de patrie. Numai evenimentele din 9 Thermidor, data căderii lui Robespierre şi a deschiderii porţilor temniţelor, a scutit Revoluţia Franceză de ruşinea de a da pradă "briciului naţional" pe poetul celui mai nemuritor dintre cântecele ei.

Ar fi fost, oricum, pentru Rouget o moarte eroică în locul scufundării jalnice în obscuritatea ce-i este hărăzită. Nefericitul supravieţuieşte de fapt mai mult de patruzeci de ani - mii şi mii de zile - acelei unice zile cu adevărat creatoare din viaţa sa. I s-a luat uniforma, pensia i se refuză; poeziile, proză, operele sale nu se tipăresc, nu se joacă. Destinul nu iartă unui diletant că a pătruns, în mod nepermis, în rândul nemuritorilor. Cu tot felul de mici afaceri, nu totdeauna prea curtate, bietul om îşi duce cu greu o viaţă meschină. În zadar încearcă, din milă, Carnot [30] şi mai târziu Bonaparte, să-i vină în ajutor. În firea lui Rouget ceva este iremediabil otrăvit şi tulbure, datorită cruzimii unei fatalităţi care l-a făcut zeu şi geniu pentru câteva ore, ca să-l arunce apoi, dispreţuitor, pentru vecie, în propria sa nimicnicie. El se ceartă şi se ciondăneşte cu toţi cei de la putere. Îi scrie lui Bonaparte, care voia să-l ajute, scrisori patetice şi arogante, lăudându-se totodată, în mod public, că a votat la plebiscit împotriva lui. Se împotmoleşte tot mai mult în afaceri dubioase şi în cele din urmă ajunge, din cauza unei poliţe protestate, la Sainte-Pélagie, închisoarea datornicilor. Nedorit de nimeni, urmărit de creditori, supravegheat tot timpul de poliţie, se refugiază în ultimă instanţă undeva în provincie. De acolo, ca dintr-un mormânt, uitat şi părăsit de toţi, el urmăreşte destinul cântecului său nemuritor. Mai are prilejul să afle că armatele

napoleoniene victorioase răspândesc *Marseilleza* prin întreaga Europă; apoi că Bonaparte, devenit împărat, o înlătură din ceremonialul său, ca fiind prea revoluţionară, în sfârşit că Burbonii o interzic cu desăvârşire. Cât de uluit trebuie să fi fost bătrânul copleşit de amărăciune, văzând cum cântecul renaşte, după o generaţie, în 1830, pe baricadele revoluţiei din iulie, redobândind vechea sa forţă şi când el, poetul, primeşte din partea lui Louis-Philippe, regele burghez, o mică pensie. Cel dispărut, cel uitat, crede că visează; iată că cineva îşi mai aduce aminte de el! Nu este însă decât o amintire palidă şi când moare, la Choisy-le-Roi, în 1836, în vârstă de şaptezeci şi şase de ani, nimeni nu mai vorbeşte de el, iar numele i-a fost uitat. Din nou trebuie să treacă generaţii; de abia în timpul războiului mondial[31], când melodia înflăcărată a *Marseillezei,* devenită de mult imn naţional, răsună vijelios pe întreg frontul francez, se dispune ca trupul micului căpitan Rouget să fie aşezat în Domul Invalizilor, alături de acela al micului locotenent Bonaparte. Astfel, creatorul obscur al unui cântec nemuritor îşi găseşte, până la urmă, odihna în cripta de onoare a patriei sale - suprema mângâiere de-a nu fi decât poetul unei singure nopţi.

MINUTUL LUMII LA WATERLOO

Napoleon, 18 iunie 1815

Soarta se sprijină pe cei mai puternici şi violenţi. Ani la rând ascultă servil de un singur om: Cezar, Alexandru, Napoleon; căci îl iubeşte pe omul elementar, care ajunge să-i semene ei, celei de necuprins.

Câteodată însă, acest lucru se întâmplă foarte rar în toate timpurile, soarta, cuprinsă de un capriciu ciudat, se prosternează în faţa unui om oarecare. Câteodată - şi acestea sunt cele mai uluitoare momente ale istoriei universale - firul destinului ajunge, pe durata unui minut efemer, în mâna unui nevolnic. Astfel de oameni sunt însă întotdeauna mai mult speriaţi decât fericiţi de năvala răspunderii care îi amestecă în eroicul joc al lumii şi aproape întotdeauna ei lasă să le scape din mâinile tremurânde destinul ce le-a fost hărăzit. Rareori apucă vreunul din ei cu semeţie prilejul ce i se oferă şi se înalţă el însuşi odată cu el. Căci doar pentru o secundă se dăruieşte ceea ce este măreţ omului mic; iar asupra aceluia care a scăpat o dată prilejul, soarta nu-şi va mai revărsa a doua oară harul.

Grouchy[32]

Printre dansurile, idilele amoroase, intrigile şi conflictele Congresului de la Viena [33], o veste se prăvăleşte şuierând, ca o nimicitoare lovitură de tun: Napoleon, leul încătuşat, a scăpat din cuşca sa de pe insula Elba; alte veşti îi urmează în goană de ştafetă: a cucerit Lyonul, l-a izgonit pe rege, trupele franceze trec cu flamurile desfăşurate fanatic de partea sa, a ajuns la Paris, este la Palatul Tuileries. Zadarnice au fost bătălia de la Leipzig[34] şi douăzeci de ani de război sângeros. Ca prinşi de o gheară, miniştrii care tocmai se ciorovăiesc la Viena se strâng laolaltă; se adună în grabă o armată engleză, una prusiană, una austriacă, alta rusească, pentru a doborî încă o dată - şi acum pentru totdeauna - pe uzurpator de la putere; niciodată nu a fost Europa legitimă a împăraţilor şi regilor mai unită ca în acest ceas al groazei. Dinspre nord, Wellington înaintează spre Franţa, sprijinit în flanc de o armată prusiană condusă de Blücher, pe Rin se înarmează Schwarzenberg şi ca rezervă mărşăluiesc, lent şi greoi, de-a curmezişul Germaniei, regimentele ruseşti.

Napoleon sesizează dintr-o dată primejdia de moarte. El ştie că nu trebuie aşteptat până ce haita se adună. Trebuie să-i ţină la distanţă pe unul de altul şi să-i atace pe fiecare în parte, pe prusieni, pe englezi,

pe austrieci - mai înainte ca toţi aceştia să formeze o armată europeană, care să ducă la pieirea imperiului. E necesar să se grăbească, pentru a nu da timp nemulţumiţilor din propria sa ţară să se trezească, trebuie să fie învingător mai înainte ca republicanii să se consolideze şi să se alieze cu regaliştii, mai înainte ca Fouché omul de neînţeles, cu două feţe, în cârdăşie cu Talleyrand, adversarul şi propria sa imagine, să îl atace mişeleşte pe la spate. Dintr-un singur elan şi exploatând exaltarea armatei sale, el trebuie să dezlănţuie atacul împotriva duşmanilor; fiecare zi este o pierdere, fiecare ceas un pericol. Aruncă deci în grabă zarul zăngănitor pe câmpul de luptă însângerat al Europei, pornind în direcţia Belgiei. La 15 iunie, la ora trei dimineaţa, avangărzile Marii - şi acum singurei - armate a lui Napoleon trec graniţa. La 16 iulie, se izbesc la Ligny de armata prusiană şi o aruncă înapoi. Este cea dintâi lovitură de labă a leului evadat, o lovitură înfiorătoare, însă nu mortală. Înfrântă, dar nu distrusă, armata prusiană se retrage spre Bruxelees.

Acum Noleon îşi ia avânt penrtu cea de-a doua lovitură, contra lui Wellington. Nu are timp să răsufle, dar nici celălalt nu trebuie să aibă acest răgaz, deoarece fiecare zi aduce duşmanului întăriri, iar în spatele Împăratului, poporul francez, vlăguit şi neliniştit trebuie ameţit cu rachiul tare al veştilor de izbândă. Încă din 17 iunie, mărşăluieşte cu întreaga sa armată până pe înălţimile de la Quatre-Bras, unde Wellington, adversarul rece, cu nervi de oţel, şi-a dispus trupele în poziţii întărite. Niciodată nu au fost dispoziţiile lui Napoleon mai prudente, niciodată ordinele sale militare mai limpezi ca în acea zi; el ia în considerare nu numai atacul, ci şi primejdiile acestuia, de pildă faptul că armata lui Blücher s-ar putea uni cu cea a lui Wellington. Pentru a evita acest lucru, desprinde din armata sa o parte, care să urmărească şi să fugărească pas cu pas armata prusiană, împiedicând-o să stabilească legătura cu englezii.

Comanda acestui grup de urmărire i-o încredinţează Mareşalului Grouchy; un om de valoare mijlocie, cinstit, sincer, curajos, demn de încredere, un comandant de cavalerie adesea încercat, dar un comandant de cavalerie şi nimic mai mult. Nu e însă un războinic, un cavalerist înfocat, plin de înverşunare, care să stârnească entuziasmul, ca Murat, nici un strateg ca Saint-Cyr sau Berthier, nici un erou ca Ney. Pieptul nu-i este împodobit de vreo cuirasă de luptător, chipul lui nu este înconjurat de nici un mit, nici o trăsătură specifică nu îi conferă glorie sau o poziţie deosebită în legenda napoleoneană; a devenit celebru doar prin nefericirea sa, prin nenorocul său. A luptat douăzeci de ani în toate bătăliile, din Spania şi până în Rusia, din Olanda şi până în Italia, cu vremea a urcat în ierarhia militară până la rangul de mareşal, nu fără merite, dar fără să aibă la activ vreo faptă

deosebită. Ghiulelele austriecilor, soarele Egiptului, pumnalele arabilor, gerul Rusiei i-au înlăturat pe alţii, înaintea lui, pe Desaix la Marengo, pe Kléber la Cairo, pe Lannes la Wagram. Suprema demnitate militară nu a cucerit-o în asalt; drumul spre ea i-a fost deschis de douăzeci de ani de război.

Napoleon ştie prea bine că Grouchy nu este un erou şi nici un mare strateg, ci doar un om demn de încredere, fidel, brav, echilibrat. Dar jumătate dintre mareşalii săi zac sub pământ, ceilalţi sunt îmbufnaţi şi au rămas la moşiile lor, obosiţi de nesfârşitele bivuacuri. Iată de ce este nevoit să încredinţeze acţiunea hotărâtoare unui om mediocru.

La 17 iunie, la ora unsprezece dimineaţa, o zi după victoria de la Ligny, o zi înainte de Waterloo, Napoleon îi predă pentru prima oară mareşalului Grouchy o comandă independentă. Pentru o clipă, pentru o zi, modestul Grouchy trece din ierarhia militară în istoria universală. Doar pentru o clipă, dar ce clipă este aceasta! Ordinele lui Napoleon sunt clare. În timp ce el însuşi se va năpusti asupra englezilor, Grouchy trebuie să urmărească, doar cu o treime din efectivele franceze, armata prusiană. O misiune aparent simplă, chiar liniară, lesne de sesizat, dar totodată flexibilă şi cu două tăişuri ca o spadă. Căci concomitent cu urmărirea, Grouchy are misiunea să rămână permanent în contact cu armata principală.

Mareşalul preia şovăielnic comanda. Nu este obişnuit să acţioneze de unul singur, chibzuinţa sa lipsită de iniţiativă e în siguranţă numai atunci când privirea genială a împăratului îi călăuzeşte fapta. Pe lângă această, în spatele lui, simte nemulţumirea generalilor săi, poate, cine ştie, chiar întunecata bătălie de aripă a sorţii. Doar apropierea cartierului general îl linişteşte; căci numai trei ore de marş forţat despart armata sa de cea a împăratului.

Grouchy îşi ia rămas bun, pe o ploaie torenţială. Soldaţii săi pornesc la drum pe pământul argilos, înecat în noroi, în urmărirea prusienilor sau cel puţin în direcţia unde presupun că se află Blücher şi ai săi.

Noaptea la Caillou

Ploaia nordică se revarsă fără întrerupere. Ca o turmă udă tropăie prin întuneric regimentele lui Napoleon, fiecare om cu câte două livre de glod prinse de tălpi; nicăieri nici un adăpost, nici o casă, nici un acoperiş. Paiele sunt prea îmbibate cu apă pentru ca cineva să se culce pe ele - câte zece sau doisprezece soldaţi se strâng de aceea laolaltă şi moţăie în picioare, spate la spate, în ploaia torenţială. Împăratul însuşi nu-şi află odihna. O agitaţie febrilă îl împiedică să stea locului, căci

acţiunile de recunoaştere eşuează datorită vremii de nepătruns, iscoadele aduc informaţii cât se poate de încâlcite. Încă nu ştie dacă Wellington primeşte lupta, iar de la Grouchy nu a parvenit nici o informaţie despre prusieni. În ciuda ruperii violente de nori, porneşte de aceea el însuşi, pe la orele unu noaptea, de-a lungul avanposturilor, până la distanţa la care bat tunurile duşmane; în dreptul bivuacurilor engleze, în ceaţă se arată o lumină subţire, fumurie. Aici concepe Napoleon planul atacului. Abia la revărsatul zorilor, se întoarce în căsuţa de la Caillou, la sărăcăciosul său cartier general, unde găseşte primele depeşe de la Grouchy; sunt informaţii neclare despre retragerea prusienilor, însă cu promisiunea liniştitoare că va continua să-i urmărească. Treptat ploaia se potoleşte. Împăratul măsoară nerăbdător încăperea, în lung şi în lat; priveşte ţintă spre orizontul palid, aşteptând ca depărtările să se limpezească în sfârşit, apropiind clipa decisivă.

La ora cinci dimineaţa - ploaia a încetat cu totul - nebulozitatea interioară a nehotărârii este şi ea înlăturată. Napoleon dă ordinul ca întreaga armată să se alinieze la ora nouă, gata pentru asalt. Mesagerii aleargă în toate direcţiile. Curând trompetele răsună, strident, chemând la adunare. Abia acum se trânteşte Napoleon pe patul său de companie, ca să doarmă măcar două ceasuri.

Dimineaţa de la Waterloo

Orele nouă dimineaţa. Trupele nu sunt însă toate adunate. Terenul înmuiat, după trei zile de ploi, stânjeneşte orice mişcare şi îngreunează aducerea artileriei pe poziţii. Abia treptat îşi arată soarele faţa, luminând printr-un vânt tăios; nu mai e însă soarele de la Austerlitz [35], radiind orbitor şi făgăduind deznodământul fericit. Lumina aceasta nordică sclipeşte tristă şi spălăcită. În sfârşit, trupele sunt gata. Acum, înainte ca bătălia să înceapă, Napoleon mai călăreşte o dată pe iapa să albă, de-a lungul întregului front. Vulturii de pe steaguri se apleacă, parcă bătuţi de şuierul vântului puternic, cavaleriştii îşi scutură marţial săbiile, infanteriştii îşi agaţă, în semn de salut, chipiele în vârful baionetei. Toate tobele duduie într-o vâltoare frenetică, trompetele îşi ridică glasul de o stridenţă veselă spre comandant, iar aceste sunete scânteietoare sunt dominate de strigătul care tună, izvorât din gâtlejurile a şaptezeci de mii de soldaţi, rostogolindu-se deasupra regimentelor: "*Vive l'Empereur!*" [36].

Nici o paradă a celor douăzeci de ani napoleonieni nu a fost mai grandioasă şi mai entuziastă decât aceasta, decât cea din urmă. Abia s-au stins ovaţiile şi la ora unsprezece - cu două ore mai târziu decât era prevăzut, două ore care constituie o întârziere fatală - tunarii primesc

ordinul să tragă nimicitor în tunicile roşii de pe deal. Pe urmă, Ney, *"le brave des braves"* [37], porneşte la atac, cu infanteria; ceasul hotărâtor al lui Napoleon începe. Lupta a fost descrisă de nenumărate ori, dar nu oboseşti niciodată să citeşti tulburătoarele ei peripeţii, fie în descrierea magistrală a lui Walter Scott [38], fie în acea episodică a lui Stendhal [39]. Bătălia a fost mare şi complexă, văzută de aproape şi de departe, de pe înălţimile unde se află comandanţii ca şi din şaua cuirasierului. Este o capodoperă de tensiune şi dramatism, cu trecerile ei necontenite de la teamă la speranţă, care ia sfârşit brusc într-un moment catastrofic extraordinar, prototip al unei veritabile tragedii, deoarece destinul acesta individual era determinant pentru destinul Europei, iar focul de artificii al existenţei napoleoniene mai izbucneşte aici o dată tumultuos, ca o rachetă ce se înalţă spre ceruri, înainte de a se stinge pentru totdeauna, într-o prăbuşire spasmodică.

De la ora unsprezece şi până la ora unu regimentele franceze dau asaltul înălţimilor, ocupă sate şi poziţii, sunt aruncate înapoi, urcă din nou la asalt. Zece mii de morţi au ajuns să acopere dealul ud şi argilos; totuşi, nu s-a realizat nimic altceva decât epuizarea, de o parte şi de alta. Ambele armate sunt obosite, ambii comandanţi neliniştiţi. Amândoi ştiu că victoria va aparţine aceluia care va primi cel dintâi ajutoare, Wellington de la Blücher, Napoleon de la Grouchy. Din ce în ce mai nervos, Napoleon priveşte prin ochean, noi şi noi curieri sunt trimişi de el în depărtări; dacă mareşalul său soseşte la timp, atunci deasupra Franţei va mai străluci o dată soarele Austerlitzului.

Eroarea lui Grouchy

Între timp, Grouchy, care fără să ştie, ţine în mână destinul împăratului, a pornit, conform ordinului, în seara de 17 iunie, în urmărirea prusienilor, în direcţia indicată. Ploaia a încetat. Lipsite de grijă, parcă păşind pe un pământ al păcii, companiile proaspete, care abia cu o zi înainte au simţit pentru prima dată mirosul pulberii, înaintează agale; duşmanul încă nu se arată, încă nu se poate descoperi nici o urmă a armatei prusiene înfrânte.

Deodată, tocmai când mareşalul ia frugala gustare de dimineaţă într-o casă ţărănească, pământul începe să vibreze uşor sub picioare. Ascultă cu toţi încordaţi. Iar şi iar, zgomotul se rostogoleşte, înfundat şi tot mai stins până la ei; sunt tunuri, baterii care trag, undeva departe, dar nu prea departe, la cel mult trei ore de drum! Câţiva ofiţeri se aruncă, asemenea indienilor, la pământ, pentru a stabili direcţia exactă. Bubuitul îndepărtat răsună continuu, înăbuşit. Este canonadă de la Saint-Jean, începutul Waterloo-ului. Grouchy ţine sfat. Fierbinte şi înfocat, îl conjură Gérard, comandantul-adjunct, *"il faut marcher au*

canon", repede în direcţia tirului de artilerie! Un al doilea ofiţer este de aceeaşi părere: să se îndrepte cât mai repede într-acolo! Pentru toţi este limpede că împăratul i-a atacat pe englezi şi că o bătălie grea a început. Grouchy ezită. Obişnuit să asculte, el se ţine cu teamă de ordinul scris pe care l-a primit, de porunca împăratului, de a-i urmări pe prusieni în retragerea lor. Când îi observă şovăiala, Gérard devine mai aprig. "*Marchez au canon!"* Cererea comandantului-adjunct, proclamată în faţa a douăzeci de ofiţeri şi civili, sună în clipa aceea ca o poruncă, nu ca o rugăminte. Acest lucru îl îndârjeşte pe Grouchy. El declară, mai sever şi mai apăsat, că lui nu-i este îngăduit să se abată de la datoria sa, atât timp cât nu îi parvine un contraordin de la împărat. Ofiţerii sunt dezamăgiţi. Tunurile continuă să bubuie, în vreme ce o linişte de rău augur domneşte aici.

Gérard face o supremă încercare: el imploră să fie lăsat să se ducă, cei puţin cu divizia sa şi cu o mică parte din cavalerie, pe câmpul de bătaie, obligându-se să ajungă acolo la timp. Grouchy chibzuieşte. Chibzuieşte timp de o secundă.

Istoria lumii într-o clipă

Timp de o secundă chibzuieşte Grouchy şi această secundă îi hotărăşte soarta, pe aceea a lui Napoleon şi a lumii întregi. Această secundă din casa ţărănească de la Walhaim hotărăşte asupra întregului veac al nouăsprezecelea şi ea atârnă de buzele - o, nemurire! - unui om destul de cinstit, dar destul de banal, ea se află, nemijlocit, în mâinile care mototolesc nervos, între degete, ordinul fatal al împăratului. Dacă Grouchy ar prinde acum curaj, dacă ar putea fi îndrăzneţ, înfruntând ordinul şi având încredere în el însuşi şi în semnele evidente care s-au arătat, atunci Franţa ar fi salvată. Dar omul cu mentalitate de subaltern ascultă întotdeauna de dispoziţiile primite şi nu de chemarea destinului.

Grouchy spune deci energic nu! Ar fi lipsit de orice răspundere să mai împărţi o dată un corp de armată atât de mic. Datoria lui este să-i urmărească pe prusieni, atâta tot. Şi el refuză să acţioneze împotriva dispoziţiei împăratului. Ofiţerii tac morocănoşi. În jurul lui Grouchy a coborât liniştea. Şi din această linişte se strecoară, scapă, fără putinţă de întoarcere, ceea ce cuvintele şi faptele nu mai pot apoi schimba - secunda decisivă. Wellington a învins.

Mărşăluiesc deci mai departe, Gérard şi Vandamme mânioşi, cu pumnii strânşi, Grouchy în curând neliniştit şi el, din ceas în ceas mai nesigur: căci, în mod ciudat, prusienii tot nu se arată, şi e tot mai vădit că au părăsit calea care duce spre Bruxelles. În curând parvin

veşti suspecte, din care reiese că retragerea prusiană s-a transformat într-un marş din flanc spre locul bătăliei. Încă ar mai fi timp ca, în cea mai mare grabă, să se vină în ajutorul împăratului. Grouchy aşteaptă tot mai nerăbdător solia, ordinul, pentru a se întoarce. Dar nici o ştire nu-i parvine. Înfundat, tot mai departe, răsună bubuitul tunurilor peste pământul înfiorat: sunt zarurile de fier de la Waterloo.

După-amiaza de la Waterloo

Între timp, s-a făcut ora unu. Patru atacuri franceze au fost, e drept, respinse, dar centrul dispozitivului lui Wellington e considerabil slăbit; Napoleon se şi pregăteşte pentru asaltul hotărâtor. El pune să fie întărite bateriile de la Belle-Alliance şi înainte ca tragerile tunurilor să-şi coboare perdeaua între dealuri, mai aruncă o ultimă privire asupra câmpului de bătaie.

Şi iată că observă în nord-est o umbră întunecată, care înaintează, parcă scurgându-se dinspre păduri: sunt trupe noi! Toate ocheanele se îndreaptă într-acolo. Oare e Grouchy, care a trecut, curajos, peste ordin şi acum se arată - ce minune - tocmai la ceasul potrivit? Nu, un prizonier capturat anunţa că este vorba de avangarda generalului von Blücher, de ostaşi prusieni. Pentru prima oară bănuieşte împăratul că armata biruită a prusienilor a scăpat de urmărire, spre a se uni cât mai degrabă cu englezii, în timp ce o treime din propria sa armată, condusă de Grouchy, manevrează zadarnic în gol. Redactează neîntârziat un mesaj către Grouchy, cerându-i să menţină cu orice preţ contactul, pentru a împiedica intervenţia prusienilor în bătălie.

Concomitent, Ney primeşte ordinul de atac. Wellington trebuie respins, aruncat înapoi mai înainte ca prusienii să ajungă la el: nici o altă acţiune nu apare acum, când şansele au scăzut atât de brusc, prea îndrăzneaţă. Toată după-amiaza, pe platou, urmează apoi atacuri cumplite, cu noi şi noi trupe de infanterie. Iar şi iar cuceresc pedestraşii satele distruse, iar şi iar sunt aruncaţi înapoi, iar şi iar se ridică vălurile escadroanelor franceze împotriva careurilor tot mai fărâmate. Dar Wellington încă mai rezistă şi de la Grouchy nu parvine nici o veste. "Unde este Grouchy? Unde rămâne Grouchy?" mormăie împăratul nervos, când vede cum avangarda cavaleriei prusiene începe să intre în acţiune. Şi comandanţii lui devin nerăbdători. Hotărât să termine lucrurile printr-o lovitură de forţă, mareşalul Ney - tot atât de nebun în curajul său pe cât este Grouchy excesiv de prevăzător (trei căi au fost împuşcaţi sub el) - aruncă toată cavaleria franceză într-un singur atac. Zece mii de cuirasieri şi dragoni dezlănţuie o cavalcadă a morţii, sfărâmă careurile, nimicesc pe tunari, zdrobesc primele rânduri ale duşmanului. E drept că trebuie până la

urmă să dea ei înşişi înapoi, dar forţa armatei engleze este pe cale să se stingă, pumnul britanic, care a prins în strânsoarea sa dealurile, începe să se desfacă. Şi când cavaleria franceză decimată se retrage sub focul artileriei, vechea gardă, - ultima rezervă a lui Napoleon, porneşte cu paşi grei şi lenţi, pentru a da asaltul dealului a cărui stăpânire înseamnă viitorul Europei.

Deznodământul

Patru sute de tunuri bubuie neîntrerupt de ambele părţi. Pe front, cavalcadele cavaleriei se izbesc de careurile care împroaşcă foc, bătaia tobelor a căror piele vibrează duduie fără încetare. Toată câmpia răsună şi vuieşte! Sus, pe cele două dealuri, deasupra furtunii stârnite de oameni, cei doi comandanţi ascultă însă altceva. Ei încearcă să sesizeze un alt zgomot, cu mult mai slab.

După ceasornice îşi deapănă tic-tacul în mâinile lor, ca nişte inimi de păsări, peste masele vijelioase de oameni. Napoleon şi Wellington se uită mereu la cronometru şi numără orele, minutele care trebuie să le aducă acel ultim ajutor decisiv. Wellington îl ştie pe Blücher aproape, Napoleon îşi pune nădejdea în Grouchy. Nici unul nu mai are rezerve şi cele care sosesc primele vor hotărî soarta bătăliei. Amândoi comandanţii privesc cu ocheanul spre marginea pădurii, unde asemeni unui nor palid avangarda cavaleriei prusiene începe să apară. Dar oare sunt doar tiraliori izolaţi sau armata însăşi, care fuge de Grouchy? Englezii abia mai pot opune o ultimă rezistenţă, dar şi trupele franceze sunt istovite. Oştirile stau gâfâind faţă în faţă, ca doi luptători cu braţele moi, inspirând adânc aerul, înainte de a se mai arunca unul asupra celuilalt pentru ultima oară: ceasul irevocabil al deznodământului a sosit!

În sfârşit, în flancul prusienilor bubuie tunuri: se produc hărţuieli, se aude foc de infanterie! "*Enfin, Grouchy!*" În sfârşit, Grouchy! răsuflă uşurat Napoleon. Convins că flancul îi este acum asigurat, împăratul îşi mai adună o dată ultimele efective şi le aruncă din nou împotriva dispozitivului central al lui Wellington; va sparge lacătul englez care zăvoreşte drumul spre Bruxelles, va arunca în aer poarta Europei!

Dar tragerile acelea nu au reprezentat decât o ciocnire minoră, datorată unei confuzii. Prusienii care se apropiau, zăpăciţi de uniformele diferite de ale lor ale trupelor din regatul Hanovra, deschiseseră focul împotriva acestora: tragerile greşite se opresc curând şi, nestânjenită de nimic, compactă şi pe un front larg, din zona împădurită coboară acum marea masă a trupelor prusiene. Nu, nu este vorba de Grouchy, nu el e cel care se apropie cu trupele sale,

ci Blücher, şi odată cu acesta sfârşitul. Vestea se răspândeşte cu repeziciune în rândul trupelor imperiale; ele încep să dea înapoi - deocamdată încă într-o oarecare ordine. Dar Wellington sesizează momentul critic. Înaintând călare până la marginea dealului apărat victorios de englezi, îşi scoate pălăria şi o flutură deasupra capului, în direcţia inamicului care bate în retragere. Oamenii înţeleg imediat gestul său triumfal. Dintr-o smucitură, tot ce-a mai rămas din trupele engleze se ridică şi se aruncă asupra armatei franceze, a cărei coeziune a slăbit. Din flanc se năpusteşte şi cavaleria prusiană, lovind trupele obosite şi măcinate.

Răsună strigătul fatal: "*Sauve qui peut!*"[40] Doar câteva minute şi Marea Armată nu mai este nimic altceva decât un torent al spaimei care goneşte nestăvilită, antrenând totul cu ea, până şi pe Napoleon. Ca într-o masă lichidă lipsită de apărare şi de simţire, cavaleria înaintează pe urmele acestui fluviu ce se retrage rapid şi difuz; numai câteva atacuri şi reuşeşte să pescuiască în spumă, care freamătă de teamă şi groază, caleaşca împăratului, tezaurul armatei, întreaga artilerie. Doar noaptea care se lasă îi salvează lui Napoleon viaţa şi libertatea. Dar omul care, la miezul nopţii, murdar şi buimac, se prăbuşeşte în scaunul unui han nenorocit de ţară, nu mai este un împărat. Împărăţia sa, dinastia sa, destinul său s-au sfârşit. Lipsa de curaj a unui om mic, neînsemnat, a distrus ceea ce a fost clădit de cel mai curajos şi perspicace dintre oameni, în douăzeci de ani eroici.

Cădere în cotidian

Abia l-a zdrobit atacul englez pe Napoleon, şi un om, pe atunci cu nimic celebru, aleargă într-un cupeu special pe drumul ce duce la Bruxelles şi de la Bruxelles la ţărmul mării, unde îl aşteaptă un vas. Trece dincolo, în Anglia, spre Londra, pentru a ajunge în capitală înaintea mesagerilor guvernului. Datorită faptului că ştirea victoriei nu este cunoscută încă, el reuşeşte să spargă Bursa: este Rothschild, care prin această lovitură întemeiază un nou imperiu şi o nouă dinastie. În ziua următoare, în Anglia se află despre biruinţă. La Paris, Fouché, veşnicul trădător, a aflat şi el despre deznodământ. La Bruxelles şi în Germania răsună clopotele biruinţei.

Un singur om nu ştie în dimineaţa următoare nimic despre Waterloo, deşi se află la numai patru ceasuri de locul unde s-a hotărât totul: nefericitul Grouchy; cu stăruinţă şi în conformitate cu planul stabilit, exact aşa cum prevedea ordinul, i-a urmărit tot timpul pe prusieni. Dar, în mod ciudat, nu îi găseşte nicăieri, ceea ce îi dă un sentiment de incertitudine. Şi încă mai bubuie tunurile, tot mai tare, mereu mai tare, de parcă ar cere ajutor. Oamenii simt pământul cutremurându-se

şi fiecare împuşcătură îi arde până la inimă. Acum toţi ştiu că nu e vorba de lupte de hărţuială, că marea bătălie, bătălia decisivă, s-a dezlănţuit.

Nervos, Grouchy trece călare printre ofiţerii săi. Aceştia evită să discute cu el; doar sfatul lor n-a fost luat în seamă!

Cu toţii resimt o uşurare când, în sfârşit, dau la Wavre peste un corp de armată prusian izolat, ariergarda lui Blücher. Ca nişte apucaţi se aruncă asupra poziţiilor întărite. În fruntea tuturor e Gérard, de parcă ar căuta, împins de presimţiri sumbre, moartea. Un glonte îl doboară. Cel mai gălăgios dintre oamenii care îl avertizase pe Grouchy a amuţit acum pentru totdeauna. La căderea nopţii, francezii iau cu asalt satul, dar ei simt că această victorie minoră asupra ariergărzii nu mai are nici un sens, căci dintr-o dată acolo, pe câmpul marii bătălii, a coborât o linişte deplină. Muţenie fioroasă, linişte înspăimântătoare, tăcere înfricoşătoare a morţii. Şi cu toţii simt că bubuitul tunurilor era mai bun decât această nesiguranţă care le fărâmă nervii. Soarta bătăliei este fără îndoială hotărâtă, bătălia de la Waterloo, despre care Grouchy a aflat în sfârşit (prea târziu), primind biletul prin care Napoleon îi cere ajutorul grabnic. Soarta luptei, a marii lupte trebuie să fie decisă, dar în favoarea cui? Francezii aşteaptă toată noaptea. Zadarnic. Nici un mesaj nu mai vine de acolo. Lucrurile se întâmplă ca şi cum Marea Armată i-a uitat, iar ei ar aştepta fără rost, într-un spaţiu opac. Dimineaţa, strâng bivuacurile şi pornesc din nou, rupţi de oboseală şi de mult conştienţi de faptul că toate marşurile şi manevrele lor sunt acum cu totul de prisos. În fine, pe la ora zece dimineaţa, ajunge la ei un ofiţer al statului-major. E ajutat să coboare de pe cal şi copleşit cu întrebări. Dar ofiţerul, cu faţa răvăşită de groază, cu părul ud, lipit de tâmple, tremură într-o încordare supraomenească şi bâiguie numai cuvinte de neînţeles, cuvinte pe care ei nu le pricep, nu pot şi nu vor să le priceapă. Îl consider un dement, un individ ameţit de băutură. Căci el spune că nu mai există împărat, nici armată imperială, că Franţa este pierdută. Încetul cu încetul însă smulg de la el întregul adevăr, relatarea înfiorătoare, mortală, care-i încremeneşte. Grouchy este livid şi se sprijină, tremurând, în sabia sa; el ştie că acum începe calvarul vieţii sale. Dar acceptă fără ezitare situaţia ingrată de a lua asupra sa întreaga vină. Omul docil şi nesigur ca subordonat, care a eşuat în marea dar invizibilă secundă hotărâtoare, devine acum, faţă în faţă cu primejdia apropiată, din nou bărbat, aproape erou. El adună de îndată toţi ofiţerii şi ţine - cu lacrimi de mânie şi tristeţe în ochi - o scurtă cuvântare, în care îşi justifică şovăielile şi totodată le deplânge. Ofiţerii îl ascultă în tăcere, deşi până ieri murmurau împotriva lui. Fiecare ar putea să-l învinovăţească şi să se laude că punctul lui de vedere a fost mai bun

decât al său. Dar nici unul nu îndrăzneşte şi nu vrea să o facă. Ei tac, tac într-una. O tristeţe năprasnică i-a amuţit pe toţi.

Şi tocmai în acest ceas, după secundă sa pierdută, îşi arată Grouchy - acum însă e prea târziu! - toată priceperea sa militară. Acum când numai are un ordin scris, iar libertatea de a decide îi este restituită, marile sale virtuţi - chibzuinţă, pricepere, atenţie, precauţie, conştiinciozitate - se pot manifesta. Înconjurat de un duşman de cinci ori mai numeros, Grouchy îşi conduce trupele înapoi printre inamici, fără să piardă nici un tun şi nici un om - o realizare tactică excepţională - salvând Franţei, salvând imperiului, ultima sa armată. Dar la întoarcere nu mai găseşte nici un împărat care să-i mulţumească, şi nici un duşman căruia să-i opună trupele sale. El a sosit prea târziu şi aceasta pentru totdeauna; şi chiar dacă, pe plan exterior, viaţa lui urmează un curs ascendent - este numit comandant suprem, devine *pair* al Franţei şi în toate funcţiile se dovedeşte energic şi capabil - nimic nu mai poate să-i răscumpere acel unic moment care a făcut din el stăpânul destinului, dar a dovedit totodată că nu este la înălţimea sa.

Ce îngrozitor se răzbună marea secundă, aceea care se arată atât de rar în viaţa muritorilor, pe cel care a fost pe nedrept alesul ei şi nu a ştiut să o folosească. Toate virtuţile civice - prudenţă, ascultare, râvnă şi chibzuinţă - se destramă fără putere în văpaia momentului decisiv al destinului. Cu dispreţ respinge acest moment pe omul şovăielnic; pe cel cutezător îl înalţă însă, ca pe un nou zeu al pământului, ridicându-l, cu braţe de foc, în cerul eroilor.

ELEGIA DE LA MARIENBAD

Goethe între Karlsbad şi Weimar

5 septembrie 1823

La 5 septembrie 1823, o diligenţă străbate fără grabă şoseaua dintre Karlsbad [41] şi Eger; dimineaţa te înfioară prin răcoarea ei tomnatică, un vânt tăios trece prin câmpurile de pe care s-a strâns recolta, cerul se bolteşte peste vastul peisaj. În caleaşcă şed trei bărbaţi, von Goethe, consilierul intim al marelui duce de Saxa-Weimar (cum l-a consemnat cu mândrie lista vizitatorilor aflaţi la cură la Karlsbad) şi doi oameni de credinţă ai săi, Stadelmann, bătrânul servitor, şi John, secretarul, a cărui mână a aşternut, în prima lor formă, aproape toate operele lui Goethe din noul veac. Nici unul din aceştia nu rosteşte vreun cuvânt, căci de la plecarea din Karlsbad, unde femei tinere şi fete au venit să-l salute sau să-l sărute pe cel ce părăsea oraşul, buzele bărbatului pe al cărui chip se văd semnele îmbătrânirii nu s-au mai clintit. Şade imobil în diligenţă şi doar privirea gânditoare, întoarsă în sine, trădează zbuciumul interior. La prima staţie unde se schimbă caii, coboară, iar cei doi însoţitori îl văd aşternând grăbit cuvinte pe o filă oarecare şi acelaşi lucru se repetă pe tot parcursul, până la Weimar, atât în timpul călătoriei, cât şi la opriri. Abia ajuns la Zwotau în ziua următoare, în castelul Hartenburg, la Eger, şi apoi la Pössneck, pretutindeni cel dintâi lucru pe care îl face este să noteze fără întârziere pe hârtie ceea ce a conceput în caleaşcă. Iar jurnalul nu destăinuie decât laconic: "Am lucrat la poem" (6 septembrie), "Duminică am continuat poemul" (7 septembrie), "Pe drum am mai revăzut o dată poemul" (12 septembrie). La Weimar, ţinta călătoriei, opera este încheiată. Nu-i alta decât *Elegia de la Marienbad,* cea mai semnificativă, cea mai personal-intimă şi de aceea cea mai iubită poezie a bătrâneţii, eroica sa despărţire şi totodată eroica sa renaştere.

"Un jurnal al stărilor lăuntrice" a numit odată Goethe, într-o convorbire, poeziile şi poate că nici o filă a jurnalului său nu ni se deschide atât de clar, în geneză şi formarea ei, ca acest document tragic-interogativ, tragic-tânguitor al celor mai intime simţăminte; nici o revărsare lirică a sentimentelor sale de adolescent nu a apărut atât de nemijlocit din întâmplări de viaţă, nici o altă operă nu putem să o urmărim într-o asemenea măsură născându-se trăsătură cu trăsătură, strofă cu strofă, ceas cu ceas, ca acest "cântec minunat, care ne pregăteşte să înţelegem", această poezie creată de un om de şaptezeci

şi patru de ani, un rod târziu, cel mai profund, mai matur, o adevărată scăpărare tomnatică. "Un produs al unei stări de înflăcărare, de mare pasiune"; cum a caracterizat-o faţă de Eckermann[42], ea vădeşte totodată cea mai desăvârşită stăpânire a formei; în felul acesta, în mod public şi în taină în acelaşi timp, cel mai arzător moment al vieţii se preface în creaţie. Şi astăzi, după mai bine de o sută de ani, nimic nu pare veşted sau întunecat în această splendidă filă a vieţii sale furtunoase, cu ample ramificaţii; încă multe secole de acum înainte acest 5 septembrie va rămâne memorabil în amintirile şi în simţămintele generaţiilor germane care vor veni.

Deasupra acestei file, a acestui poem, a acestui om a acestei ore străluceşte astrul rar al unei renaşteri. În februarie 1822, Goethe a trebuit să învingă cea mai grea dintre boli; accese bruşte şi violente de febră îi scutură trupul, în unele ceasuri conştiinţa îl părăseşte, el însuşi pare pierdut. Medicii, care nu descoperă nici un simptom precis, dar simt primejdia, nu ştiu ce să facă. Şi deodată, boala dispare aşa cum a venit; în iunie, Goethe se duce la Marienbad, un om complet transfigurat; ai crede aproape că accesul acela n-a fost decât simptomul unei întineriri interioare, al unei "noi pubertăţi"; bărbatul închis în sine, rigid, pedant, în care impulsul poetic s-a transformat aproape cu totul într-o crustă a erudiţiei, ascultă acum, după decenii, numai şi numai de sentiment. Muzica îl face să-şi deschidă larg sufletul, "îi sfâşie inima", cum obişnuieşte să spună, abia dacă poate suporta să audă cântându-se la pian, mai ales când e vorba de o femeie atât de frumoasă ca Szymanowska [43], fără ca ochii să i se umple de lacrimi; el caută, dintr-un îndemn profund, să se apropie de tineret; cu uimire văd însoţitorii săi, cum bărbatul de şaptezeci şi patru de ani se învârteşte până la miezul nopţii în jurul femeilor, îl văd cum, după atâţia ani, se avântă din nou la dans şi mândru povesteşte că "la schimbul partenerelor, îi cad în braţe cele mai drăgălaşe copile". Asprimea firii sale s-a topit în chip miraculos în această vară şi sufletul său, care s-a deschis, cade pradă vechii vrăji, eternei magii. Jurnalul anunţă perfid "visuri consolatoare", în el se trezeşte "Wertherul" de altădată; aproprierea femeilor îi inspiră mici poezii, jocuri glumeţe şi tachinării, aşa cum le obişnuia cu jumătate de veac în urmă, împreună cu Lili Schönemann [44]. Încă mai e nehotărât în ce priveşte alegerea: mai întâi este vorba de frumoasa poloneză, pe urmă însă Ulrike von Levetzow [45], o fată de nouăsprezece ani, e aceea spre care se îndreaptă simţămintele sale renăscute. Cu cincisprezece ani în urmă a iubit-o şi a admirat-o pe mama Ulrikei şi abia acum un an a tachinat părinteşte "fetiţa", dar acum simpatia devine subit pasiune, o nouă boală îi cuprinde toată făptura, zguduindu-l mai adânc în lumea vulcanică a sentimentului decât l-a

zguduit vreun alt eveniment în ultimii ani. Bărbatul de şaptezeci şi patru de ani se exaltează ca un băieţandru: cum aude râsetele zglobii de promenadă, părăseşte lucrul şi aleargă, fără pălărie şi baston, să întâlnească vesela copilă. Îi face curte ca un tânăr, ca un bărbat: începe un spectacol grotesc, uşor satiric în sensul tragicului. După ce s-a sfătuit în taină cu medicul, Goethe se destăinuie celui mai vârstnic dintre prietenii săi, marelui duce, cu rugămintea de a cere doamnei Levetzow mâna fiicei ei, Ulrike. Iar marele duce, amintindu-şi de nopţile petrecute zănatic împreună cu femei acum cincizeci de ani, zâmbind în taină, poate chiar puţin răutăcios, cu gândul la bărbatul pe care Germania, Europa, îl socotise cel mai înţelept dintre înţelepţi, pe care îl venerează ca pe cel mai lucid şi mai luminat spirit al secolului, îşi pune solemn decoraţiile, ordinele şi se duce să solicite mamei mâna fetei de nouăsprezece ani, pentru bărbatul de şaptezeci şi patru de ani. Despre răspunsul primit nu se ştie nimic precis - se pare că a fost de expectativă şi de amânare. Goethe devine astfel un solicitant nesigur de răspunsul ce-l va primi; un sărut fugar îl face fericit, la fel un cuvânt drăgăstos. Şi tot mai intens, mai pătimaş îl scormoneşte dorinţa de a mai poseda o dată tinereţea care i se înfăţişează într-o formă atât de gingaşă. Încă o dată se mai luptă cel veşnic nerăbdător pentru suprema favoare pe care momentul i-o poate oferi; îi urmează fidel iubitei de la Marienbad la Karlsbad, dar şi aici răspunsul la ardoarea sa e doar incertitudinea şi, cu cât vara înaintează, sporeşte şi chinul său. În sfârşit, se apropie despărţirea, fără să promită nimic, făgăduind prea puţin, şi când trăsura porneşte la drum, el, cel clarvăzător, simte că ceva copleşitor s-a încheiat în viaţa sa. Dar, tovarăş etern al celor mai cumplite dureri, vechiul consolator s-a ivit în ceasul întunecat; asupra suferinţei se apleacă geniul şi când nu găseşte mângâierea în cele pământeşti, îl cheamă pe Dumnezeu. Încă o dată, ca în nenumărate alte rânduri, Goethe se refugiază, acum însă pentru ultima oară, din faptul de viaţă în creaţia poetică, şi, dintr-un prinos de recunoştinţă faţă de această ultimă favoare, poetul, omul care împlinise şaptezeci şi patru de ani, scrie ca moto al acestei poezii, versurile din *Tasso* [46] compuse cu patruzeci de ani în urmă, pentru a le trăi acum cu uluire:

Şi dacă omu-n chinuri amuţeşte,

Un zeu mi-a dat în dar să spun ce sufăr.

Gânditor şade acum bătrânul în caleaşca aceasta care-l poartă tot mai departe, chinuit de nesiguranţa ce-l frământă. Încă în aceeaşi dimineaţă, devreme, Ulrike venise cu sora ei, la "despărţirea tumultuoasă"; gura tânără, iubită, îl sărutase, dar sărutarea aceasta fusese oare plină de afecţiune, sau poate doar aceea a unei fiice? Îl va

putea ea iubi sau îl va uita? Iar fiul, nora, care aşteaptă neliniştiţi moştenirea, nu se vor opune oare căsătoriei? Nu-l va lua lumea în râs? Oare în anul ce vine nu va fi de acum prea bătrân pentru ea? Şi când o va vedea din nou, ce va putea să spere de la revedere?

Întrebările tălăzuiesc nelinişte. Şi deodată, una dintre ele capătă o formă precisă, cea mai însemnată devine vers, strofă - întrebarea, suferinţa se prefac în poezie, Dumnezeu l-a călăuzit "să spună ce suferă". Fără înconjur, de-a dreptul gol, strigătul pătrunde năvalnic în poezie, cu uriaşul elan al unei emoţii profunde:

O revedere să mai spre vreodată?

Să cred că ziua va fi re'nflorită,

Când viaţa-n rai şi iad ţi-e aruncată,

Iar inima de zbucium chinuită?

Şi durerea începe să se reverse în strofe cristaline, miraculos purificate de propria tulburare. În timp ce poetul străbate atmosfera tulbure şi mizeria haotică a stării sale lăuntrice, el îşi ridică întâmplător privirea. Din caleaşca aceasta care înaintează fără oprire, zăreşte în liniştea dimineţii peisajul Boemiei, pacea divină a priveliştii contrastează cu agitaţia sa şi imaginea abia zărită pătrunde în poezie:

Dar nu-ţi rămâne lumea? Pe stânci oare

Nu trec iar umbrele în sfinte-alaiuri?

Nu se mai coace holda? Zâmbitoare

Nu merg pe lângă ape crengi şi plaiuri?

Şi nu se-nalţă tot ce dă măsură

Printre făpturi - şi-i fără de făptură?

Dar prea pustie îi pare lumea aceasta. Într-o asemenea secundă pătimaşă; el poate să înţeleagă totul numai în legătură cu chipul iubitei şi amintirea se condensează magic într-o înnoire transfigurată:

Uşoară, clară şi abia-nchegată

Pluteşte-aievea,-n treacăt pe sub nori

Icoana ei de albăstrimi purtată,

Subţire scrisă-n aburi lucitori.

Şi-n slăvi azurul prinde s-o aleagă,

Pe cea mai dragă, dintre toţi mai dragă!

Dar rupe vraja clipei ce te face

De umbra ei să te robeşti pe viaţă;

Şi-ntrebă-ţi inima! Acolo-i pace

Şi-o regăseşti pe ea, schimbând la faţă,

Ca-n unde-acolo, fiinţa-i se-nmulţeşte

Şi tot mai dragă, dragă se-nmieşte!

Abia invocată, imaginea Ulrikei ia o formă materială El descrie cum l-a primit şi "treptat fericit l-a făcut", cum după ultimul sărut i-a mai dăruit încă unul pe buze şi, în extazul amintirilor fericite, bătrânul maestru compune, într-o formă sublimă, una dintre cele mai pure strofe asupra simţământului de dăruire şi dragoste, din câte au fost create vreodată în limba germană sau în vreo altă limbă:

E-n noi o râvnă-nspre o limpezire,

Şi-am vrea mai ne 'ntinat, mai sus, misterul,

De care ne legăm cu mulţumire.

Pentru-a ne desluşi, ne-ajută cerul.

Credinţă e! Şi eu o simt întreagă,

Când văd în faţa mea pe cea mai dragă!

Dar tocmai amintirea acestui simţământ de adâncă mulţumire îl face să sufere din pricina despărţirii pe cel rămas singur; durerea izbucneşte, sfâşiind aproape măreţ atmosfera elegiacă a magistralei poezii, cu o francheţe a simţirii cum o realizează numai transformarea spontană, o dată la mulţi ani, a unei trăiri nemijlocite. Zguduitoare răsună tânguirea:

Din depărtări acum minuta zboară.

La ce mă-mbie? Nu o ştiu prea bine:

Ea vrea-nspre cer s-o simt cum mă-nfioară,

Iar eu, s-arunc povara ei din mine.

Un dor m-a prins,din ce în ce mai mare,

Şi-n loc de sfat, str â ng lacrimile-amare.

Apoi se amplifică - oare mai e posibilă o amplificare? - cel din urmă, cel mai îngrozitor strigăt:

Lăsaţi-mă, tovarăşi buni de cale,

Aci-ntre stânci şi muşchi şi m â l de ploaie.

Nainte! Lumea-n drumurile sale

Vă e deschisă, cerul se-ncovoaie.

S-o iscodiţi şi strângeţi în ierbare

Secretul ei trudit în descifrare.

Din toate trec şi simt că-mi bate ora

Şi mie, cel de Zei iubit odată.

M-au încercat; m-a ispitit Pandora

Bogată-n har, în rele mai bogată,

Ei m-au legat cu-o pală de iubire,

Şi-apoi m-au rupt, pierdut în nimicire .[47]

Nicicând nu făcuse să răsune o strofă asemănătoare omul altfel atât de reţinut. Acela care se ascundea ca tânăr, iar ca bărbat se înfrâna, cel care în alte împrejurări dezvăluia cea mai profundă taină numai prin himere, cifruri şi simboluri, de astă dată, ca moşneag, îşi exprimă pentru întâia oară simţămintele cu o sinceritate măreaţă. De cincizeci de ani nu a fost acest om, de înaltă sensibilitate, acest mare poet liric, atât de viu în profunzimile lui ca în această filă de neuitat, în această memorabilă clipă de răscruce.

Goethe însuşi a resimţit această poezie ca pe ceva misterios, ca un har de preţ al destinului. Abia întors la Weimar, primul lucru pe care îl face, înainte de a se apuca de orice altă treabă sau de preocupări

gospodăreşti, este să caligrafieze cu mâna sa o copie artistică a elegiei. Timp de trei zile aşterne, pe o hârtie aleasă cu o deosebită grijă, cu litere mari, solemne, ca un călugăr în chilia sa, textul poeziei şi o ascunde chiar de cei mai apropiaţi oameni din casă, de cei mai intimi, ca o taină. Se ocupă singur de legarea filelor, pentru ca pălăvrăgeala să nu răspândească vestea înainte de vreme. Fixează manuscrisul cu un şnur de mătase într-o învelitoare de marochin roşu (mai târziu a pus să fie înlocuită printr-o splendidă legătură de pânză albastră, care poate fi şi astăzi văzută în Arhiva Goethe-Schiller). Zilele trec în supărări şi arţag, proiectul său de căsătorie a întâmpinat acasă numai ironii, pe fiul lui l-a dus chiar la izbucniri făţişe de ură; pentru a zăbovi cu fiinţa iubită, trebuie să se întoarcă la cuvintele poetice pe care i le-a dedicat. Abia când Szymanowska, frumoasa poloneză, vine iar în vizită, simţământul luminos al zilelor de la Marienbad renaşte şi-l îndeamnă să-şi descarce inima. La 27 octombrie, îl cheamă în sfârşit pe Eckermann la el şi chiar din solemnitatea deosebită cu care pregăteşte lectura, se vede câtă afecţiune nutreşte pentru această poezie. Servitorul trebuie să aşeze pe birou două lumânări de ceară şi abia după aceea Eckermann este invitat să ia loc în faţa lor şi să citească elegia. Cu vremea, ajung să o asculte şi alţii, dar numai cei mai apropiaţi, căci Goethe o păzeşte, cum spune Eckermann, "ca pe un lucru sfânt". Lunile următoare încep să arate că poemul prezintă o mare însemnătate pentru viaţa sa. După sănătatea excelentă de care s-a bucurat cel întinerit, urmează curând prăbuşirea. Iarăşi pare aproape de moarte, se târăşte de la pat la fotoliu, de la fotoliu la pat, fără să-şi găsească liniştea; nora călătoreşte, fiul e plin de ură, nimeni nu-l îngrijeşte şi nu-l sfătuieşte pe bolnavul bătrân şi părăsit. În sfârşit, vine, desigur chemat de prieteni, din Berlin, Zelter [48], omul cel mai apropiat de inima sa, şi înţelege de îndată focul care-l mistuie. "Am găsit un om", scrie el cu uimire, "care arată de parcă toată fiinţa sa ar fi cuprinsă de iubire, o iubire cu tot chinul tinereţii". Iar pentru a-l lecui, îi citeşte iar şi iar, "cu o participare adâncă", propria poezie şi Goethe nu oboseşte să o asculte. "Ce curios a fost", scrie mai târziu convalescentul, "că vocea ta sensibilă şi blajină m-a făcut să ascult, de mai multe ori, ceea ce îmi este drag într-o măsură pe care nici nu îndrăznesc să mi-o mărturisesc." Şi mai departe, notează: "N-am voie să o dau din mâinile mele, dar dacă am trăi laolaltă, ar trebui să mi-o citeşti şi să mi-o cânţi, până ce ai învăţa-o pe de rost".

Şi astfel, cum spune Zelter, "vindecarea vine de la lancea sau suliţa care l-a rănit". Goethe se salvează - se poate spune acest lucru - prin această poezie. Chinul este în sfârşit învins, ultima speranţă tragică înlăturată, visul despre o căsnicie cu "fetiţa" dragă, spulberat. El ştie că nu se va mai întoarce niciodată la Marienbad, la Karlsbad, că nu va

mai căuta niciodată vesela şi jucăuşa lume a celor lipsiţi de griji, că viaţa lui aparţine de acum înainte doar muncii. Cel pus la încercare a renunţat la reînnoirea destinului său, în schimb un alt ţel de seamă se profilează în viaţa sa: a venit vremea desăvârşirii. Cu gravitate, îşi cuprinde cu privirea opera, făurită de-a lungul a şaizeci de ani de viaţă şi aceasta îi apare fragmentată şi risipită. Şi, întrucât nu mai poate construi, se hotărăşte ca măcar să adune laolaltă; încheie contractul pentru *Operele complete,* îşi asigură drepturile de autor. Încă o dată se dezlănţuie iubirea lui, care nu demult s-a rătăcit spre o fată de nouăsprezece ani, acum îndreptată spre cei dintâi tovarăşi ai tinereţii sale *Wilhelm Meister* şi *Faust.* Plin de vigoare se apucă de treabă; planurile făurite de el în secolul trecut renasc din pagini îngălbenite. Încă înainte de a atinge optzeci de ani, cea dintâi operă amintită este încheiată şi cu un curaj eroic trece, la optzeci şi unu de ani, la "menirea principală" a vieţii sale: *Faust.* Îl desăvârşeşte la şapte ani după acele zile tragice ale elegiei şi cu aceeaşi pietate, cu aceeaşi veneraţie ca şi faţă de elegie, îl ascunde faţă de lume, sigilându-l şi tăinuindu-l.

Între aceste două sfere ale simţirii, între ultima dorinţă şi ultima resemnare, între început şi desăvârşire, se află, ca punct culminant, ca moment de neuitat al cotiturii lăuntrice, acest 5 septembrie, despărţirea de Karlsbad, despărţirea de iubire, prefăcută în veşnicie printr-o jeluire zguduitoare. Este o zi pe care o putem numi memorabilă, căci poezia germană nu a cunoscut de atunci un ceas care să se arate mai măreţ decât torentul de simţăminte covârşitoare ale acestui poem extraordinar.

DESCOPERIREA ELDORADOULUI

J. A. Suter, California. Ianuarie 1848

Obosit de Europa

1834. Un vapor cu destinaţia America pleacă din Le Hâvre spre New York. Printre sutele de *desperados,* se află şi Johann August Suter, originar din Rynenberg lângă Basel, în vârstă de treizeci şi unu de ani. Este cât se poate de nerăbdător ca între el şi tribunalele europene să se afle oceanul. Falit, delapidator, falsificator de cambii, şi-a părăsit pur şi simplu soţia şi cei trei copii, iar la Paris şi-a făcut rost, cu ajutorul unui acreditiv fals, de ceva bani. Acum este în căutarea unei noi existenţe. La 7 iulie, debarcă la New York şi acolo practică, timp de doi ani, toate meseriile imaginabile şi inimaginabile: este ambalator, droghist, dentist, vânzător de medicamente, proprietar de tavernă. Până la urmă, mai potolit, se fixează la un han pe care însă ajunge să-l vândă şi se duce, urmând curentului irezistibil al vremii, în Missouri. Acolo devine agricultor; îşi face rost în scurt timp de o mică proprietate, unde să trăiască liniştit. Dar prin faţa casei sale se perindă mereu alţi oameni grăbiţi, negustori de blănuri, vânători, aventurieri şi soldaţi; ei vin din vest, pleacă spre vest şi acest cuvânt - vestul - capătă treptat pentru el o rezonanţă magică. Se ştie că mai întâi sunt stepe, stepe cu enorme cirezi de bivoli, unde zile întregi, săptămâni întregi nu întâlneşti un om. Numai Pieile roşii străbat uneori în goană aceste locuri. Pe urmă vin munţii, înalţi, pe ale căror piscuri nu s-a urcat încă nimeni. În sfârşit, dincolo de munţi e celălalt ţinut, despre care nimeni nu ştie ceva precis, dar de a cărui bogăţie proverbială se vorbeşte adesea, California, ţara încă neexplorată. O ţară unde curge laptele şi mierea, dăruindu-se oricui vrea s-o ia - dar îndepărtată, nesfârşit de îndepărtată; dacă vrei să ajungi până acolo, te pândesc primejdii de moarte.

Dar Johann August Suter are sânge de aventurier, nu este ispitit să rămână cu braţele încrucişate şi să-şi cultive pământul fertil. Într-o bună zi a anului 1837, îşi vinde tot ce are, organizează o expediţie cu care, cai şi cirezi de bivoli şi porneşte de la Fort Independence spre necunoscut.

Marşul spre California

1838. Doi ofiţeri, cinci misionari, trei femei pleacă în căruţe trase de bivoli spre nesfârşitele depărtări. Prin stepe nemărginite, apoi peste munţi, spre Oceanul Pacific. Călătoresc timp de trei luni, pentru a ajunge, la sfârşitul lui octombrie, la Fort Vancouver. Cei doi ofiţeri l-au părăsit în drum pe Suter, misionarii nu vor să meargă mai departe, femeile au murit de pe urma lipsurilor îndurate.

Suter este singur. Zadarnic încearcă unii să-l reţină la Vancouver, i se oferă şi o slujbă - el refuză totul, ispita numelui misterios i-a intrat în sânge. Străbate Pacificul într-o modestă ambarcaţiune cu pânze, mai întâi până la Insulele Sandwich şi apoi debarcă, după ce întâmpină nenumărate greutăţi la trecerea pe lângă coastele peninsulei Alaska, într-un loc părăsit, care se cheamă San Francisco. Dar San Francisco nu este oraşul de astăzi, care după marele cutremur a renăscut vertiginos, devenind o citadelă de milioane de oameni, este doar un biet sat de pescari, numit astfel după o misiune a franciscanilor, nici măcar capitala acelei provincii mexicane necunoscute, denumită California, o aşezare decăzută, neîngrijită şi lipsită de strălucire, care zace părăginită, în cea mai luxuriantă regiune a noului continent.

O dezordine tipic spaniolă, accentuată de lipsa oricărei autorităţi, de răzmeriţe, de lipsa animalelor de muncă şi a oamenilor, de lipsa spiritului energic de organizare. Suter închiriază un cal şi goneşte cu el în valea fertilă a Sacramentoului; o zi îi ajunge ca să înţeleagă că aci nu e loc numai pentru o fermă, pentru un domeniu, ci spaţiul ajunge pentru un întreg regat. În ziua următoare călăreşte până la Monte Rey, mizerabila capitală, se prezintă guvernatorului Alverado şi îi declară intenţia sa de a desţeleni pământurile. A adus cu el canaci [49] de pe insule, vrea să mai aducă şi alţi astfel de oameni de culoare, harnici şi muncitori, de acolo. Îşi ia angajamentul de a construi aşezări, de a întemeia un mic imperiu, Noua Elveţie.

"De ce Noua Elveţie?" întreabă guvernatorul. "Sunt elveţian şi republican", răspunse Suter.

"Bine, faceţi cum credeţi de cuviinţă, vă dau o concesiune pe zece ani."

E limpede: afacerile se încheie acolo repede. La o mie de mile de orice civilizaţie, energia unui om are cu totul alt preţ decât acasă.

Noua Elveţie

1839. O caravană de căruţe urcă încet pe malul fluviului Sacramento. În frunte este Suter, călare, încins cu o puşcă, după el vin doi-trei europeni, pe urmă o sută cincizeci de canaci, cu cămăşi scurte, apoi

treizeci de care trase de bivoli, pline cu alimente, seminţe şi muniţii, cincizeci de cai, şaptezeci şi cinci de catâri, vaci şi oi, pe urmă o mică ariergardă - aceasta este toată armata care vrea să cucerească Noua Elveţie.

Înaintea lor se rostogoleşte un gigantic val de foc. Oamenii aprind pădurile, un sistem mai comod decât defrişarea. Abia a alergat uriaşa pălălaie peste câmpii, şi în timp ce buştenii mai fumegă încă, îşi încep treaba. Se construiesc magazine, se sapă puţuri, solul, care n-are încă nevoie de pluguri, este însămânţat, pentru cirezi se amenajează ocoluri; cu timpul, din localităţile învecinate, din coloniile părăsite ale misionarilor, se revarsă tot mai mulţi oameni.

Succesul este colosal. Semănăturile aduc îndată cinci sute la sută. Hambarele sunt ticsite, iar cirezile se numără curând cu miile de capete. În pofida greutăţilor necontenite, pe care le au de întâmpinat, a expediţiilor organizate împotriva băştinaşilor, care nu se dau înapoi să atace iar şi iar înfloritoarea colonie, Noua Elveţie se dezvoltă necontenit, ajungând la dimensiuni tropic-gigantice. Se construiesc canale, mori, fabrici, pe râuri navighează în sus şi în jos vase, în curând Suter aprovizionează nu numai Vancouver şi Insulele Sandwich, ci şi toate velierele ce ancorează în California; el plantează pomi fructiferi şi culege rodul lor, fructele californiene, astăzi atât de celebre. Şi deoarece le merge bine, cere să i se trimită viţă de vie din Franţa şi de pe malurile Rinului, iar după puţini ani această acoperă mari suprafeţe. Pentru el însuşi, construieşte case şi ferme bogate, comandă un pian Pleyel, care de la Paris călătoreşte o sută optzeci de zile, iar şaizeci de bivoli trag o maşină cu aburi din New York şi până la el, traversând tot continentul. Dispune de credite şi activuri la cele mai mari bănci din Anglia şi Franţa. Acum, la patruzeci şi cinci de ani, în culmea gloriei, îşi aminteşte că - de atunci au trecut paisprezece ani - a lăsat undeva în lume o soţie şi trei copii. Le scrie şi îi invită la el, în principatul său. Căci acum simte belşugul adunat în pumnii săi, este doar stăpânul Noii Elveţii, unul dintre cei mai bogaţi oameni din lume şi asta va rămâne. În sfârşit, Statele Unite smulg de sub stăpânirea Mexicului colonia lăsată de izbelişte. Acum totul este asigurat, pus la adăpost, încă vreo câţiva ani şi Suter devine cel mai bogat om din lume.

Lovitura fatală de cazma

1848, ianuarie. Deodată, James W. Marshall, dulgherul lui Suter, năvăleşte într-o stare de mare surescitare în casa acestuia şi pretinde că trebuie neapărat să-i vorbească. Suter este uimit, abia l-a trimis ieri pe Marshall la ferma lui de la Coloma, pentru a amenaja acolo un nou

joagăr. Şi acum, omul acesta s-a întors fără să-i ceară voie, stă în faţa lui fremătând de agitaţie, îl împinge spre camera lui; încuie uşa în urma lor şi scoate din buzunar o mână de nisip în care sclipesc câteva grăunţe aurii. Ieri, la săpături, i-a sărit în ochi acest metal deosebit; crede că e vorba de aur, dar ceilalţi au râs de el. Suter devine serios, ia grăuntele, face proba de separare: e aur. Se hotărăşte să se ducă neîntârziat, chiar în ziua următoare, împreună cu Marshall, la fermă, dar tâmplarul a şi fost cuprins de teribila febră, care în curând va cutremura lumea: încă în timpul nopţii, în ciuda furtunii, se întoarce înapoi, nerăbdător să dobândească certitudinea.

În dimineaţa următoare, colonelul Suter este la Coloma, canalul este zăgăzuit şi nisipul cercetat. Nu trebuie decât să iei o sită, s-o scuturi încoace şi încolo şi grăunţele de aur dansează strălucitoare pe împletitura neagră. Suter adună pe cei câţiva albi în jurul său, îi pune să-şi dea cuvântul de onoare că nu vor spune nici un cuvânt până ce joagărul nu va fi gata, apoi porneşte călare, grav şi hotărât, înapoi la ferma să. Gânduri mari îl frământă: pe cât îşi aminteşte, niciodată aurul nu s-a găsit aşa la îndemână în pământ, iar acest pământ este al său, este proprietatea sa. I se pare că, într-o singură noapte, a făcut un salt peste un deceniu: acum este cel mai bogat om din lume.

Iureşul

Cel mai bogat om? Nu - cel mai sărac, cel mai mizerabil, cel mai nenorocit cerşetor de pe acest pământ. După numai opt zile, secretul este dezvăluit. O femeie - veşnic o femeie! - l-a spus unui trecător şi i-a dat câteva grăunţe de aur. Şi ceea ce se întâmplă este absolut fără precedent. Oamenii lui Suter îşi părăsesc imediat lucrul, lăcătuşii fug din fierărie, ciobanii de la turme, viticultorii de la vii, soldaţii îşi abandonează puştile, toţi sunt că turbaţi şi aleargă, cu site şi tigăi, procurate în grabă, la joagăr, să scuture nisipul pentru a dobândi aur. Peste noapte, toată regiunea este părăsită, vacile, pe care nimeni nu le mai mulge, urlă şi până la urmă pier, cirezile de bivoli rup gardurile şi pătrund, tropotind, pe câmpuri, unde roadele putrezesc pe tulpini, brânzăriile nu mai lucrează, hambarele se năruie, uriaşul mecanism al giganticei întreprinderi a încremenit. Telegramele răspândesc făgăduiala aurului peste ţări şi mări. Şi oamenii încep să curgă, de la oraşe, din porturi, marinarii îşi părăsesc vapoarele, funcţionarii publici posturile, coloane lungi, fără sfârşit, vin din răsărit, din apus, pe jos, călare, în căruţe, în asalt; s-a pornit norul omenesc de lăcuste, norul căutătorilor de aur. O gloată neînfrânată, brutală, care nu cunoaşte altă lege decât pumnul, nici o poruncă decât aceea a revolverului, năvăleşte în colonia înfloritoare. Nimic n-are pentru aceşti oameni stăpân, nimeni nu îndrăzneşte să se opună acestor

desperados. Ei taie vitele lui Suter, îi dărâmă hambarele pentru a-şi construi locuinţe, calcă în picioare ogoarele, îi fură maşinile - peste noapte Johann August Suter a sărăcit ca un cerşetor, sufocat de propriul său aur, asemenea regelui Midas [50].

Şi tot mai cotropitor devine acest iureş fără egal spre aur; vestea a ajuns în toată lumea, numai din New York pleacă sute de vapoare; din Germania, din Anglia, din Franţa, din Spania, vin în asalt; în 1848, 1849, 1850, 1851, uriaşe hoarde de aventurieri. Unii ocolesc Capul Horn, dar acest drum este prea lung pentru cei mai grăbiţi şi de aceea ei aleg drumul mai primejdios peste istmul Panama. O societate înjghebată în grabă construieşte cu repeziciune în istm o cale ferată la lucrările căreia mii de muncitori pier din pricina frigurilor, numai pentru ca cei nerăbdători să economisească trei până la patru săptămâni şi să ajungă mai repede la aur. Continentul e străbătut de-a curmezişul de caravane imense, oameni de toate rasele, vorbind toate limbile. Cu toţii scormonesc proprietatea lui Suter, ca şi cum ar fi pământul lor. Pe terenurile de la San Francisco, care îi aparţin prin actul pecetluit cu sigiliul autorităţilor, se înalţă cu o iuţeală de vis un oraş, oameni străini îşi vând reciproc terenuri, iar numele Noua Elveţie, imperiul său, dispare îndărătul cuvântului magic: Eldorado, California.

Johann August Suter, ajuns din nou în stare de faliment, îşi holbează ochii, ca paralizat, la această gigantică invazie nimicitoare. La început, încearcă să sape şi el şi să valorifice avuţia, împreună cu servitorii şi cu însoţitorii săi. Dar toţi îl părăsesc. Pleacă deci din districtul aurului şi se retrage la o fermă izolată, în apropierea munţilor, departe de râul blestemat şi de nisipul spurcat, la Eremitage. Acolo îl găsesc în sfârşit soţia lui şi cei trei copii, care au crescut mari; abia ajunşi, nevasta sa moare, din cauza epuizării din timpul călătoriei. Dar cei trei fii ai lui sunt acum aici, dispune de opt braţe şi cu ei începe Johann August Suter lucrările agricole. Încă odată, acum cei trei fii ai săi, se ridică, tenace, fără zgomot; punând în valoare fantastică fertilitate a pământului, făureşte în taină un mare plan.

Procesul

1850. California a fost primită în rândul Statelor Unite. Sub autoritatea lor severă, în ţara înnebunită de aur, după bogăţie, vine ordinea. Anarhia este înfrântă, legea intră din nou în dreptul ei.

Şi iată că Johann August Suter se arată pe neaşteptate, ridicând pretenţiile sale. El susţine că întregul teritoriu pe care a fost clădit oraşul San Francisco îi aparţine pe drept cuvânt numai lui. Statul este

dator să-l despăgubească pentru daunele suferite prin jefuirea proprietăţii sale; înainte de toate, îşi cere dreptul din aurul care a fost scos din pământul pe care-l stăpâneşte. Începe un proces de dimensiuni pe care omenirea nu le-a cunoscut până la el. Johann August Suter depune reclamaţie împotriva a şaptesprezece mii două sute douăzeci şi unu de fermieri care s-au stabilit pe plantaţiile lui şi îi somează să părăsească pământul uzurpat, el cere statului California douăzeci şi cinci de milioane de dolari, deoarece şi-a însuşit pur şi simplu drumurile, podurile, barajele, morile construite de el şi reclamă de la Uniune douăzeci şi cinci de milioane de dolari ca daune pentru bunurile distruse iar, pe lângă această, partea sa din aurul extras. Suter l-a trimis pe fiul său mai mare, Emil, să studieze dreptul la Washington, pentru a conduce procesul. Utilizează marile venituri provenite de la noile lui ferme, spre a alimenta acest proces costisitor. Timp de patru ani, cauza sa trece prin toate instanţele.

La 15 martie 1855, sentinţa este în sfârşit pronunţată. Incoruptibilul judecător Thompson, cel mai înalt funcţionar al Californiei, recunoaşte drepturile lui Johann August Suter asupra pământului, ca fiind deplin întemeiate şi intangibile.

În această zi, Johann August Suter şi-a atins ţinta. El este cel mai bogat om din lume.

Sfârşitul

Cel mai bogat om din lume? Nu, încă o dată nu, cel mai sărman cerşetor, cel mai nenorocit şi mai greu lovit dintre oameni. Din nou soarta i-a jucat o farsă fatală, i-a dat una dintre acele lovituri care te culcă pentru totdeauna la pământ. La vestea sentinţei, la San Francisco şi în întregul stat izbucneşte un adevărat uragan. Cu miile se adună laolaltă toţi proprietarii ameninţaţi, drojdia străzii, vagabonzii oricând gata să prade. Palatul Justiţiei e luat cu asalt şi incendiat, judecătorul e căutat pentru a fi linşat. O mulţime imensă porneşte pentru a jefui tot ce-i aparţine lui Johann August Suter. Fiul său mai mare, încolţit de bandiţi, se împuşcă, cel de al doilea este asasinat, cel de al treilea fuge şi se îneacă. Un val de foc se ridică peste Noua Elveţie, fermele lui Suter sunt arse până la temelie, viţa de vie călcată în picioare, mobilierul, colecţiile şi banii săi prădaţi cu o furie oarbă, gigantica sa proprietate pustiită. Suter însuşi reuşeşte cu greu să scape cu viaţă.

Din această lovitură Johann August Suter nu şi-a mai revenit niciodată. Opera sa a fost nimicită, soţia şi copiii i-au murit, minţile îi sunt tulburate: doar o idee mai arde în creierul lui confuz: dreptul său,

procesul.

Timp de douăzeci şi cinci de ani, în preajma Palatului Justiţiei din Washington, rătăceşte un bătrân cu mintea slabă, prost îmbrăcat. În toate birourile e cunoscut acolo "Generalul", cu pardesiul lui slinos, cu pantofii scâlciaţi, care îşi revendică miliardele. Şi mereu se găsesc alţi avocaţi, aventurieri şi pungaşi, care să-i ia până şi ultimul bănuţ din pensie, pentru a-l ademeni să continue procesul. El însuşi nu vrea bani, urăşte aurul care l-a sărăcit, care i-a ucis trei copii, i-a distrus viaţa. Ceea ce vrea este să i se facă dreptate şi luptă pentru ea cu înverşunarea cârcotaşă a unui maniac. Depune plângere la Senat, în Congres, îşi încredinţează cauza la fel de fel de binevoitori, care pe urmă încurcă lucrurile, dar cu o pompă deosebită îl îmbracă într-o ridicolă uniformă de general şi îl târăsc pe nenorocit, ca pe o momâie, de la o instanţă la alta, de la un deputat la altul. Acest lucru dăinuie douăzeci de ani, din 1860 şi până în 1880, douăzeci de ani jalnici de cerşeală. Zi de zi cutreieră Palatul Congresului, devenit batjocura tuturor funcţionarilor, obiect de distracţie pentru derbedeii de pe stradă, el, căruia îi aparţine cel mai bogat tărâm de pe pământ, teritoriul unde se află a doua capitală a acestui uriaş imperiu, care creşte ceas de ceas. Dar un om incomod este lăsat întotdeauna să aştepte. Şi acolo, pe treptele Palatului Congresului, îl doboară în sfârşit, la 17 iulie 1880, după-amiază, atacul de cord izbăvitor: nimic altceva decât un cerşetor mort, e dus de acolo. Un cerşetor mort, dar un om care are în buzunarul său o reclamaţie ce îi asigură, după toate legile pământeşti, dreptul asupra celei mai mari averi din istoria omenirii.

Nimeni nu a revendicat până acum moştenirea lui Suter, nici un urmaş nu şi-a formulat pretenţiile. Şi astăzi San Francisco se mai află pe un pământ care nu îi aparţine, şi nu numai el ci o ţară întreagă. Nici până acum nu s-a pronunţat glasul dreptăţii şi doar un artist, Blaise Cendrars [51] şi-a amintit de Johann August Suter, de omul uitat. El i-a dăruit singurul drept pe care-l are un mare destin - dreptul la amintirea uimită a posterităţii.

MOMENT EROIC

Dostoïevski, Petersburg, Piaţa Semenov [52]

22 decembrie 1849

În miez de noapte l-au smuls din somn.

Săbiile zăngănesc în subterane,

Voci poruncesc; nesiguranţă

Şi umbre ameninţătoare zvâcnesc fantomatic.

Îl împing înainte - undeva adânc se cască un gang,

Lung şi întunecat, întunecat şi lung.

Un zăvor scrâşneşte, o uşă scârţâie;

Pe urmă simte cerul şi aerul îngheţat.

Şi o căruţă aşteaptă, un cavou ce se rostogoleşte,

În grabă este împins înăuntru.

Lângă el, strânşi aprig în fiare,

Tăcuţi şi cu faţa suptă,

Cei nouă tovarăşi,

Nici unul nu vorbeşte

Căci fiecare simte încotro îi duce carul,

Iar roata ce se învârte dedesubt

A prins între spiţele ei însăşi viaţa lor.

S-au oprit,

Carul huruie, uşa scârţâie;

Prin grilajul care s-a deschis, îi priveşte fix

O frântură întunecată de lume

Cu priviri tulburi, adormite.

Un careu de case,

Acoperişuri joase, murdărite de promoroacă,

În jurul unei pieţe: întuneric şi zăpadă.

Îmbrăcat în zăbranic de ceaţă cenuşie

Locul execuţiei:

Şi doar în jurul bisericii aurite, dimineaţa

Colindă în treacăt, cu lumina ei geroasă şi însângerată.

Se aliniază în tăcere, cu toţii.

Un locotenent citeşte osânda:

Moarte pentru trădare, prin pulbere şi plumb,

Moarte!

Cuvântul cade dur ca o piatră

În oglinda îngheţată a tăcerii,

Răsună

Brutal, de parcă ar despica ceva în două,

Pe urmă sunetul gol se scufundă

În mormântul fără glas

Al liniştii reci a dimineţii.

Ca un vis

Simte tot ce se întâmpla cu el,

Ştie doar, că acum trebuie să moară.

Un om apare în faţa lui şi mut îi aruncă

Un giulgiu alb, unduitor.

Un ultim cuvânt de salut prietenilor

Şi cu privirea arzătoare,

Cu un strigăt fără glas,

Sărută Mântuitorul de pe crucifix -

Preotul i-l întinde, grav şi insistent;

Pe urmă

Toţi zece,

Legaţi sunt cu frânghii de stâlpi.

Şi iată,

Cazacul în grabă vine

Să le lege ochii în faţa puştii.

Şi atunci - o ştie: pentru ultima oară!

Înainte de marea orbire.

Privirea-i cuprinde avidă mica porţiune de lume

Pe care cerul i-o arată dincolo de curtea închisorii.

În lumina aurorii, vede biserica aprinzându-se

Ca la cea din urmă împărtăşanie

Străluceşte cupola ei,

Cotropită de zorile însorite.

Ar vrea să o apuce, cu un simţământ neaşteptat de fericire,

Ca şi cum sufletul lui s-a înălţat spre viaţa Domnului, dincolo de moarte...

Acum oamenii îi leagă noaptea în jurul privirii..

Înlăuntrul său însă

Sângele începe să curgă colorat.

Într-un puhoi strălucitor

Din sânge se ridică

Viaţa care se naşte,

Iar el simte

Că această secundă, închinată morţii,

Poartă din nou, prin sufletul său,

Întreg trecutul pierdut:

Viaţa lui toată se trezeşte

Şi umblă fantomatic - ce imagini - în pieptul său;

Copilăria - palidă, pierdută şi cenuşie,

Tatăl şi mama, fratele, nevasta,

Trei fărâme de prietenie, două cupe de plăcere,

Un vis de glorie, un snop de ocară;

Şi aprinsă se rostogoleşte năvala imaginilor,

Tinereţea pierdută străbate vinele,

Întreaga sa existenţă o simte încă o dată; adânc în el,

Până în secunda

Când îl leagă de stâlp.

Judecata lucidă aruncă atunci,

Neagră şi grea,

Umbra ei peste sufletul său.

Şi deodată

Simte cum cineva se apropie de el,

Simte un pas negru, tăcut,

Aproape, foarte aproape,

Şi cum o mână se aşază pe inima lui,

Încât aceasta bate slab... tot mai slab... şi nu mai bate deloc.

Încă un minut - şi totul va fi trecut.

Cazacii

Aliniază dincolo şirul lor scânteietor...

Curelele se agită... armele trosnesc...

Tobele duduie, despicând aerul în două,

O secundă care te face bătrân cât lumea.

Deodată

Un strigăt răsună:

Opriţi!

Ofiţerul

Iese din rând, flutură o hârtie albă,

Glasul său retează, limpede şi viu,

Liniştea plină de aşteptare;

Ţarul

Prin graţia preasfintei sale voinţe,

Sentinţa a casat,

Prefăcând-o într-o mai blândă pedeapsă.

Cuvintele răsună

Însă străine: nu izbuteşte să le descopere înţelesul.

Dar sângele

E iarăşi roşu în vinele lui,

Se înalţă şi începe încet să cânte.

Moartea

Se furişează şovăielnică din mădularele ţepene,

Şi ochii, încă zăbreliţi, simt,

Că lumina veşnică le trimite un salut.

Temnicerul îi desface în tăcere funiile,

Două mâini desprind legătura albă,

- O coajă crăpată de mesteacăn -

De pe tâmplele înfierbântate.

Ameţiţi, ochii se ridică din mormânt.

Şi pipăie, stângaci, orbiţi şi slabi,

Din nou

Existenţa nu de mult abjurată.

Şi iată că vede

Acelaşi acoperiş de aur al bisericii,

Acum, în strălucirea roşcată a dimineţii ce se ridică,

Aprinzându-se mistic.

Trandafirii înfloriţi ai zorilor

Îl îmbrăţişează cu rugi pioase,

Cupola sclipitoare

Arată, cu mâna ei răstignită,

O sfântă spadă, departe sus, la marginea

Norilor ce înroşesc vesel tăria cerului,

Iar acolo, vuind în lumina dimineţii,

Se ridică peste biserică,

O catedrală a cerului,

Un torent

De lumină îşi aruncă talazul încins

În sus, spre toate cerurile, care răsună

Aburii groşi ai ceţei

Urcă fumegând, încărcaţi parcă

De povara întregului întuneric din lume,

Spre strălucirea divină,

Şi sunetele se ridică din adâncuri,

Ca şi cum o mie de voci ar striga

Într-un singur cor.

Şi iată că aude, pentru întâia oară,

Cum întregul chin omenesc

Îşi strigă suferinţa cumplită,

Înflăcărat, peste pământ.

Aude glasurile celor mici şi slabi,

Ale femeilor care s-au dăruit zadarnic,

Ale prostituatelor care se batjocoresc singure,

Ura întunecată a celor veşnic jigniţi,

A celor singuratici, pe care nici un zâmbet nu i-a înveselit.

Aude pe copii, suspinele şi plânsetul lor,

Neputinţa cumplită a celor înşelaţi în taină.

El îi aude pe toţi cei ce îndură suferinţa,

Cei daţi la o parte, cei deveniţi apatici, cei batjocoriţi,

Cei neîncoronaţi,

Martiri de pe toate uliţele şi din toate zilele,

El le aude glasul şi aude cum ei

Se ridică spre cerul larg deschis,

Cântând o melodie, plină de forţă ancestrală.

Şi el vede,

Că numai suferinţa se ridică la Dumnezeu,

Iar pe cei lipsiţi de ea, viaţa grea

Îi ţine lipiţi de pământ cu o fericire de plumb.

La nesfârşit se lărgeşte sus lumina,

Făurită de torentul

Corurilor de suferinţă pământească

Ce se înalţă;

Şi el ştie că tuturor, tuturor,

Dumnezeu le va da ascultare,

Răsună cerurile lui de mila sa!,

Pe săraci,

Domnul nu-i judecă,

O îndurare infinită

Străbate înflăcărată spaţiile sale inundate de lumina eternă.

Călăreţii apocaliptici se risipesc în cele patru zări,

Suferinţa devine bucurie, fericirea un chin,

Pentru acela care în moarte a cunoscut viaţa.

Şi iată că pogoară

Un înger înflăcărat spre pământ

Şi îi înfige raza

Sfintei, în dureri zămislite, iubiri

Profund şi scânteietor în inima înfiorată.

Atunci se prăbuşeşte

În genunchi, ca doborât.

Simte dintr-o dată întreaga lume

Adevărată şi în toată suferinţa ei.

Trupul lui se cutremură,

O spumă albă îi scaldă dinţii,

Convulsii îi schimonosesc trăsăturile,

Iar lacrimile îi îmbibă ferice linţoliul...

Căci acum înţelege: abia de când

Buzele amare ale morţii le-a atins,

Inima lui simte dulceaţa vieţii.

Sufletul lui jinduieşte după cazne şi răni

Şi tot mai limpede pricepe

Că în această unică secundă

El a fost un altul,

Acela care cu două mii de ani în urmă era răstignit,

Şi că el, ca şi Acela,

De când a primit sărutul fierbinte al morţii

Pentru suferinţă viaţa trebuie să iubească.

Soldaţii îl smulg de la stâlp.

Palidă

E faţa sa, ca stinsă.

Şi brutal

E împins din nou în convoi.

Privirea lui

E străină şi s-a cufundat în adâncul său,

În jurul buzelor, care-i zvâcnesc, joacă

Surâsul galben al Karamazovilor.

PRIMUL CUVÂNT PESTE OCEAN

Cyrus W. Field, 28 iulie 1858

Noul ritm

De-a lungul miilor, poate sutelor de mii de ani, de când făptura numită om păşeşte pe pământ, procesul deplasării acestuia a culminat prin fuga calului, prin rostogolirea roţii, prin corabia cu vâsle sau cu pânze. Cu toată amploarea progresului tehnic, de-a lungul acelui spaţiu restrâns, luminat de conştiinţă, care se cheamă istoria omenirii, nu s-a produs nici o accelerare sensibilă în ceea ce priveşte ritmul mişcării. Armatele lui Wallenstein abia dacă înaintau mai repede decât legiunile lui Caesar, armatele lui Napoleon nu năvăleau mai impetuos decât hoardele lui Genighis-han, corvetele lui Nelson cutreierau marea doar cu puţin mai iute decât ambarcaţiunile de pradă ale vikingilor sau decât vasele comerciale ale fenicienilor. Lordul Byron nu parcurge în călătoria din poemul său *Childe-Harold* mai multe mile într-o zi decât Ovidiu pe drumul său spre exilul pontic, Goethe nu voiajează, în secolul al optsprezecelea, simţitor mai comod sau mai repede decât apostolul Pavel la începutul primului mileniu. Neschimbată a rămas distanţa care desparte ţările în spaţiu şi în timp, atât în epoca lui Napoleon cât şi în timpul imperiului roman, rezistenţa materiei mai triumfă încă asupra voinţei umane.

Secolul al nouăsprezecelea este cel dintâi care schimbă fundamental măsura şi ritmul vitezei terestre. În primul şi cel de al doilea deceniu al veacului, popoarele şi statele se apropie mai repede unele de celelalte, decât s-a întâmplat vreodată, de-a lungul mileniilor, datorită căii ferate, datorită vaporului cu aburi, călătorii care înainte durau mai multe zile, se reduc la o singură zi, iar ceasurile nesfârşite ale unor voiajuri se prefac în sferturi de oră şi în minute. Dar oricât de triumfal resimt contemporanii noile accelerări aduse de drumul de fier şi de vasele cu aburi, aceste invenţii mai sunt încă de domeniul lucrurilor sesizabile. Căci aceste vehicule nu fac decât să sporească, de cinci ori, de zece ori, de douăzeci de ori vitezele cunoscute până atunci, privirea dinafară şi simţul interior pot să le urmărească şi să-şi explice minunile aparente. Cu totul de necrezut sunt socotite însă, prin efectele lor, primele performanţe ale electricităţii; încă din leagăn, ea se dovedeşte un Hercule, care răstoarnă toate legile existente, sfărâmă toate măsurile considerate valabile. Niciodată nu o să putem noi, cei

veniţi mai târziu, să reconstituim stupoarea generaţiilor care au trăit înfăptuirile telegrafului electric, uluirea colosală şi entuziastă la gândul că aceeaşi scânteie electrică, abia sesizabilă, care ieri putea doar să sară, pârâind, la o depărtare de numai un ţol, de la butelia de Leyda şi până la degetul arătător, a dobândit dintr-o dată puterea demonică de a face salturi peste ţări, munţi şi întregi continente. Gândul abia închegat, cuvântul abia scris de o cerneală care nu s-a uscat încă, poate fi recepţionat, citit, înţeles, în aceeaşi secundă, la o distanţă de multe mii de mile, un curent invizibil, care oscilează între cei doi poli ai micii pile voltaice, poate fi extins peste întregul pământ, de la un capăt al său la celălalt. Jucăria de ieri a cabinetului de fizică, care abia era în stare să atragă, prin frecarea unei plăci de sticlă, câteva bucăţele de hârtie, poate fi potenţată ca să realizeze de milioane şi de miliarde de ori cât forţa muşchiulară şi iuţeala omenească, purtând veşti, punând în mişcare trenuri, aducând lumină pe străzi şi în case, plutind, invizibilă, ca Ariel, geniul aerului. Prin această descoperire, relaţia dintre spaţiu şi timp a cunoscut schimbarea cea mai hotărâtoare de la crearea lumii.

Acest an 1837, de o însemnătate capitală, căci pentru întâia oară telegraful face ca întâmplări omeneşti, până atunci izolate, să devină simultane, este rareori pomenit în manualele noastre de şcoală, care din păcate socotesc mai important să povestească despre războaiele şi victoriile unor comandanţi şi naţiuni, în loc să consemneze adevăratele triumfuri ale umanităţii. Şi totuşi, nici o altă dată din istoria mai apropiată de noi nu este comparabilă, ca efect psihologic pe termen lung, cu această răsturnare totală a valorii timpului. Lumea a devenit cu totul alta, de când este posibil să ştii la Paris ce se întâmpla în acelaşi moment la Amsterdam, Moscova, Neapole şi Lisabona. Doar un pas mai e de făcut pentru ca şi celelalte continente să fie cuprinse într-o grandioasă conexiune, creându-se o conştiinţă comună a întregii omeniri.

Natura se mai împotriveşte însă acestei ultime fuziuni, îi mai ridică obstacole în cale şi timp de douăzeci de ani mai rămân separate acele ţari pe care marea le desparte una de alta. Căci, în timp ce de-a lungul stâlpilor de telegraf, scânteia circulă nestânjenită, datorită izolatorilor de porţelan, apa absoarbe, tot curentul electric. Nu se poate realiza o conductă prin apă, căci nu s-a descoperit încă mijlocul pentru a feri sârmele de cupru şi fier de lichidul înconjurător.

Din fericire, în aceste timpuri de progres, o invenţie îi întinde celeilalte mâna, gata s-o sprijine. Puţini ani după introducerea telegrafului pe uscat, se descoperă gutaperca, materialul indicat pentru a izola conductele electrice în apă; acum poate să înceapă

legarea Angliei, cea mai importantă ţară din afara continentului, de reţeaua telegrafică europeană. Un inginer, pe nume Brett, aşază primul cablu chiar acolo unde Blériot va traversa, mai târziu, cel dintâi canalul cu avionul. Un incident stupid mai întârzie însă succesul imediat, căci un pescar din Boulogne, care-şi închipuie că e pe cale să prindă un ţipar deosebit de gras, smulge cablul gata aşezat. La 13 noiembrie 1851, reuşeşte însă cea de a doua încercare. În felul acesta, Anglia este conectată şi Europa devine cu adevărat Europa, o făptură care, cu un singur creier, cu o singură inimă, trăieşte toate evenimentele timpului.

Un succes atât de uriaş în decursul a doar câţiva ani - căci ce înseamnă un deceniu altceva decât o clipită în istoria omenirii? - trebuie bineînţeles să trezească un elan fără margini într-o generaţie întreagă. Tot ce se încearcă izbuteşte, şi asta cu o iuţeală de vis! Doar câţiva ani, şi Anglia este la rândul ei legată telegrafic de Irlanda, Danemarca de Suedia, Corsica de continent şi de pe acum se studiază posibilitatea de a se ataşa acestei reţele Egiptul şi India. Un continent însă, şi anume cel mai important, pare sortit să rămână în afara acestui lanţ care înconjoară lumea: America. Căci cum să întinzi un cablu de-a curmezişul Atlanticului sau al Pacificului, care şi unul şi altul sunt atât de uriaşe încât nu îngăduie realizarea de staţiuni intermediare? În acei ani ai copilăriei electricităţii, toţi factorii de care depinde lucrarea mai sunt încă necunoscuţi. Adâncimea mării nu a fost încă măsurată, structura geologică a oceanului nu este încă bine cunoscută, încă nu s-a experimentat dacă o sârmă aşezată la o asemenea adâncime poate să suporte presiunea nesfârşitelor mase de apă, îngrămădite una peste alta. Şi chiar dacă tehnic ar fi realizabil să se aştearnă un astfel de cablu nesfârşit la o asemenea adâncime, unde există un vapor atât de gigantic, încât să suporte încărcătura de fier şi cupru a două mii de mile de sârmă? Unde există dinamuri de o asemenea forţă, încât să transmită curentul neîntrerupt peste ocean, pe o distanţă pentru străbaterea căreia un vapor mai are nevoie de cel puţin două sau trei săptămâni? Lipsesc deci condiţiile favorabile. Încă nu se ştie dacă în adâncurile oceanului planetar nu circulă curenţi magnetici, care ar putea să devieze curentul electric, nu s-a realizat încă o izolare corespunzătoare, nici aparate adecvate de măsură, nu se cunosc decât incipient legile electricităţii, disciplina care abia a deschis ochii din somnul inconştienţei ei seculare. "Imposibil!" "Absurd", protestează vehement savanţii doar când cineva pomeneşte de planul întinderii cablului pe fundul oceanului. "Poate mai târziu", îşi exprimă părerea cei mai îndrăzneţi dintre tehnicieni. Chiar lui Morse, omul căruia telegraful îi datorează cea mai deplină perfecţionare până la acea dată, planul îi apare de o temeritate

nemaiauzită. Dar, în chip profetic, el adaugă că, în caz de izbândă, punerea cablului transatlantic ar însemna *"the great feat of the century"* cea mai glorioasă faptă a secolului.

Pentru ca să se întâmple o minune, ceva miraculos, cea dintâi condiţie este întotdeauna credinţa unui individ izolat în această minune. Curajul naiv al unui om cu convingeri de nezdruncinat izbuteşte tocmai acolo unde savanţii şovăie să dea impulsul creator, şi ca mai totdeauna, o simplă întâmplare pune în mişcare întreaga acţiune. Un inginer englez, pe nume Gisborne, care vrea să monteze în anul 1854 un cablu între New York şi punctul estic cel mai depărtat al Americii, New Foundland, pentru ca veştile despre vapoare să parvină cu câteva zile mai devreme, este nevoit să se oprească la mijlocul lucrării atunci când mijloacele financiare îi sunt epuizate. Pleacă de aceea la New York, pentru a găsi acolo financiarii care să-l susţină. Şi nimereşte, printr-o pură întâmplare, la acel părinte al atâtor fapte glorioase, Cyrus W. Field, un bărbat tânăr, fiul unui pastor. I-au reuşit atâtea întreprinderi şi acestea atât de repede, încât s-a putut retrage încă de timpuriu din viaţa de afaceri, cu o avere considerabilă. Pe acest om fără ocupaţie, prea tânăr şi prea energic pentru o inactivitate de lungă durată, încearcă să îl câştige Gisborne în favoarea terminării cablului dintre New York şi New Foundland. Cyrus W. Field nu este - aproape îţi vine să spui: din fericire! - nici tehnician, nici specialist. Nu se pricepe deloc la electricitate, nu a văzut niciodată un cablu. Dar fiul de pastor are în sânge o credinţă pătimaşă, iar americanul o temeritate îndărătnică. Şi acolo unde inginerul de specialitate Gisborne nu vede decât ţelul imediat, legarea New Yorkului de New Foundland, tânărul entuziast priveşte mai departe. De ce să nu lege, îndată după aceea, New Foundland de Irlanda, printr-un cablu submarin? Şi cu o energie capabilă să învingă orice obstacol - de treizeci şi unu de ori a traversat în anii aceştia dintr-o parte într-alta oceanul ce desparte cele două continente - Cyrus W. Field se pune fără zăbavă pe treabă, cu hotărârea neclintită ca din acest moment să arunce în joc atât propria sa fiinţă, cât şi tot şi pe toţi din jurul său, pentru această înfăptuire. Şi astfel s-a aprins acea scânteie hotărâtoare, graţie căreia un gând dobândeşte în realitate o vigoare explozivă. Puterea cea nouă, creatoare de miracole, electricitatea, s-a aliat cu un alt element, de mare dinamism, de această dată aparţinând vieţii: voinţa umană. Un om şi-a găsit un scop al vieţii, un scop şi-a găsit omul său.

Pregătirea

Cu o energie de necrezut, Cyrus W. Field intră în acţiune. Ia legătura cu toţi specialiştii, asaltează guvernele cu cereri de concesiuni, duce în ambele continente o campanie pentru a strânge banii necesari şi forţa

de şoc care emană de la acest om total necunoscut este atât de puternică, atât de pasionantă e convingerea sa lăuntrică, atât de colosală încrederea în electricitate ca o nouă forţă făcătoare de minuni, încât capitalul de bază de trei sute cincizeci de mii de lire sterline se strânge în Anglia în numai câteva zile. Este destul să-i convoci la Liverpool, Manchester şi Londra pe cei mai bogaţi comercianţi la constituirea firmei *Telegraph Construction and Maintenance Company*[53] şi banii curg gârlă. Şi printre semnatari figurează şi nume ca Thackeray şi Lady Byron, care fără nici un scop material, doar dintr-un elan moral, vor să sprijine opera; nimic nu ilustrează atât de viu optimismul privind tot ce este tehnic şi mecanic, care a însufleţit în epoca lui Stevenson, Brunel [54] şi a celorlalţi mari ingineri Anglia, ca faptul că o singură chemare ajunge pentru a aduna o sumă atât de enormă, pentru o cutezanţă atât de fantastică, *à fonds perdu* [55].

Căci costul aproximativ al punerii cablului este singurul lucru ce poate fi evaluat în mod temeinic la acest început de drum. Pentru execuţia tehnică propriu-zisă, nu există nici un fel de modele. La asemenea dimensiuni nu s-a conceput şi nu s-a proiectat niciodată în secolul al nouăsprezecelea. Şi cum s-ar putea compara această traversare a unui întreg ocean cu trecerea îngustei fâşii de apă dintre Dover şi Calais? Acolo fusese de ajuns să se desfăşoare, de pe puntea deschisă a unui vapor cu roată, treizeci sau patruzeci de mile şi cablul s-a derulat pe îndelete, ca parâma ancorei de pe vinciul ei. La punerea cablului în canal puteai să aştepţi liniştit o zi deosebit de calmă, adâncimea mării era exact cunoscută, un ţărm sau celălalt erau întotdeauna vizibile şi astfel era înlăturat riscul oricărui hazard primejdios; în decursul unei singure zile, se putea stabili comod legătura. În timpul unei traversări însă, care implică o călătorie neîntreruptă de cel puţin trei săptămâni, cum să laşi pe puntea deschisă un tambur cu un cablu de o sută de ori mai lung şi mai greu, expus tuturor adversităţilor vremii? Nici un vas din timpurile acelea nu este, pe de altă parte, destul de mare pentru a adăposti în cala sa acest uriaş cocon din fier, cupru şi gutapercă, nici unul nu este destul de solid pentru a suporta această povară. Sunt necesare cel puţin două vapoare şi aceste vapoare principale trebuie să fie însoţite de altele, pentru a se realiza drumul cel mai scurt cu cea mai mare precizie, iar în caz de accident ajutorul să fie aproape. E drept că guvernul britanic pune la dispoziţie, în acest scop, unul dintre cele mai mari nave de război ale sale - pe "Agamemnon" - care a luptat ca vas amiral în faţa Sevastopolului [56], iar guvernul american "Niagara", o fregată de cinci mii de tone (pe atunci tipul cel mai uriaş). Dar amândouă vapoarele trebuie mai întâi să fie anume reconstruite pentru ca fiecare să poată depozita în el jumătate din imensul lanţ

care va lega între ele Europa de America. Problema principală rămâne, fireşte, cablul însuşi. Pretenţiile faţă de acest gigantic cordon ombilical dintre cele două continente sunt de neînchipuit. Căci trebuie să fie pe de o parte foarte tare, aşa încât să nu se rupă, asemenea unui odgon de oţel, iar pe de altă parte trebuie să rămână elastic, pentru a putea fi lesne aşezat în poziţia dorită. Trebuie să suporte orice presiune, orice încărcătură şi totuşi să poată fi lesne desfăşurat, ca un fir de mătase! El trebuie să fie masiv, dar nu prea gros, pe de o parte solid, iar pe de altă parte atât de precis construit, încât să poată purta şi cea mai slabă undă electrică pe o distanţă de două mii de mile. Cea mai mică ruptură, cea mai vagă inegalitate în vreun punct oarecare al acestei coarde imense poate să compromită transmisia, pe acest drum care altfel durează paisprezece zile.

Dar oamenii cutează! Zi şi noapte ţes fabricile, voinţa demonică a acestui singur ins pune în mişcare toate roţile. Mine întregi de fier şi cupru sunt consumate pentru imensul şnur, întregi păduri de arbori de cauciuc trebuie să sângereze spre a realiza protecţia de gutapercă pentru o distanţă atât de enormă. Şi nimic nu exprimă mai plastic proporţiile întreprinderii, ca faptul că într-un singur cablu se montează trei sute şaizeci şi şapte de mii de mile de sârmă, de treisprezece ori mai mult decât ar ajunge pentru a înconjura întreg pământul şi suficient pentru a lega, într-o singură linie, pământul cu luna. De la construirea turnului Babel umanitatea nu a mai cunoscut, în ce priveşte tehnica, nimic mai grandios.

Primul start

Un an încheiat maşinile vuiesc fără oprire, sârma se desfăşoară, un fir subţire, ce curge neîntrerupt; din fabrici ajunge în pântecele celor două vase şi în sfârşit, după mii şi mii de rotiri, câte o jumătate de cablu s-a înfăşurat, în fiecare dintre cele două vapoare, pe câte un tambur. Construite şi chiar montate, sunt şi maşinile noi, greoaie, de derulare, care, dotate cu frâne şi cu *marche-arriére*, vor coborî neîntrerupt cablul în adâncimile oceanului. Cei mai buni specialişti în electricitate şi tehnică, printre ei însuşi Morse, s-au adunat la bord, pentru a verifica, în tot timpul operaţiei, cu instrumentele lor, dacă nu cumva curentul se întrerupe, reporteri şi graficieni s-au alăturat flotei, pentru a înfăţişa prin cuvânt şi condei cea mai tulburătoare plecare în larg de la Columb şi Magalhães[57] încoace.

În sfârşit, totul, e gata pentru ridicarea ancorei şi dacă până acum scepticii au avut supremaţia, de acum înainte interesul public al întregii Anglii se îndreaptă pătimaş spre această acţiune. Sute de luntre şi şalupe înconjoară, la 5 august 1857, în micul port irlandez

Valentia, flota cablului, pentru a participa la momentul istoric când unul din capetele cablului este dus de bărci la mal spre a fi fixat în pământul ferm al Europei. Şi fără voie, despărţirea devine o mare festivitate. Guvernul a trimis reprezentaţi, se ţin discursuri, într-o alocuţiune mişcătoare preotul cere lui Dumnezeu binecuvântarea pentru marea îndrăzneală. "O, stăpâne etern", începe el, "care singur ai întins cerurile şi stăpâneşti talazurile mărilor, tu cel de care ascultă vânturile şi valurile, coboară-ţi milostiv privirile asupra servitorilor tăi... Înlătură, prin porunca ta, orice piedică, înlătură orice împotrivire care ar putea să ne stânjenească în desăvârşirea acestei opere importante." Şi pe urmă, de pe ţărm şi de pe mare flutură mii de mâini, mii de pălării. Încetul cu încetul, pământul se pierde în depărtări. Unul dintre cele mai cutezătoare vise ale omenirii este pe cale să devină realitate.

Nenorocirea

Iniţial se plănuise ca cele două vapoare mari, "Agamemnon" şi "Niagara", care purtau fiecare câte o jumătate a cablului, să înainteze împreună până într-un punct dinainte calculat, în mijlocul oceanului, şi abia acolo să se efectueze îmbinarea celor două jumătăţi, şi să înceapă punerea cablului. Unul dintre vapoare ar fi apucat-o apoi spre apus, spre New Foundland, iar celălalt spre răsărit, spre Irlanda, Părea însă prea riscant să se pună la bătaie, încă din prima încercare, tot acest cablu costisitor; s-a preferat de aceea ca prima porţiune să se lanseze pornind de la continent, căci nu se putea şti dacă o transmisie telegrafică submarină va mai funcţiona corespunzător pe o asemenea distanţă.

Dintre cele două vapoare, "Niagarei" i-a revenit sarcina de a întinde cablul până la mijlocul oceanului. Încet şi cu prudenţă navighează fregata americană şi ca un păianjen lasă în urma ei, continuu, din trupu-i enorm, firul, încet, regulat, duduie pe bord maşina de derulare - este larmă, pe care o cunosc prea bine toţi marinarii, aceea a parâmei unei ancore care se desface de pe vinciul ei. Şi după câteva ceasuri, oamenii de pe bord nu dau mai multă atenţie acestui zgomot decât bătăii inimii lor.

Mai departe, tot mai departe în ocean şi mereu, mereu coboară cablul înapoia chilei. Această aventură nu pare deloc aventuroasă. Într-o cabină separată şed şi ascultă electricienii, schimbând continuu semnale cu continentul. Şi, minune: deşi ţărmul nu se mai vede de mult, transmisia prin cablul submarin funcţionează atât de perfect, de parcă ar avea loc o comunicare de la un oraş european la altul. Apele puţin adânci au rămas în urmă, a şi fost parţial traversat aşa-zisul

platou profund de dincolo de Irlanda şi, asemenea nisipului ce se scurge într-o clepsidră, şnurul metalic coboară regulat în spatele chilei, dând şi primind în acelaşi timp veşti.

Au fost puse trei sute treizeci şi cinci de mile de cablu, mai mult decât de zece ori distanţa dintre Dover şi Calais, au trecut cu bine cinci zile şi cinci nopţi ale nesiguranţei iniţiale. În cea de a şasea seară, la 11 august, Cyrus W. Field îşi aşterne în sfârşit patul pentru o odihnă binemeritată, după multe ceasuri de trudă şi tulburare. Deodată - oare ce s-a întâmplat? - huruitul conteneşte brusc. Şi aşa cum un călător tresare în tren atunci când locomotiva se opreşte pe neaşteptate, aşa cum morarul sare din pat când roata morii se opreşte deodată, într-o clipă toţi se trezesc şi năvălesc pe punte. Prima privire se îndreaptă spre maşină: locul pe unde ieşea cablul e gol; acesta a scăpat brusc din vinci. Cu neputinţă a fost să se mai prindă la timp capătul rupt şi mai imposibil este acum ca acesta să fie găsit în adâncuri, readus la suprafaţă. Faptul îngrozitor s-a întâmplat. O măruntă greşeală tehnică a distrus o muncă de mai mulţi ani. Înfrânţi se întorc în Anglia navigatorii care au plecat cu atâta temeritate; vestea cea rea era acolo aşteptată, căci semnele şi semnalele amuţiseră.

Încă o nenorocire

Cyrus W. Field, singurul care rămâne neclintit, erou şi negustor în acelaşi timp, face bilanţul. Ce s-a pierdut? Trei sute de mile de cablu, cam o sută de mii de lire sterline din capitalul pe acţiuni şi, ceea ce îl deprimă şi mai mult, un an întreg, un an de neînlocuit. Căci numai vara poate conta expediţia pe timp frumos, şi anul acesta sezonul este prea înaintat. Pe de altă parte, există însă şi un mic folos. La această primă încercare, s-a câştigat o experienţă practică preţioasă. Cablul însuşi, care s-a dovedit corespunzător, poate fi înfăşurat şi păstrat pentru viitoarea expediţie. Modificate trebuie numai maşinile de derulare, care poartă vina rupturii fatale.

Aşa trece, cu aşteptarea şi cu munca de pregătire, încă un an. Abia la 10 iunie 1858, cu un nou elan, aceleaşi vapoare, încărcate cu vechiul cablu, pot să iasă din nou în larg. Şi deoarece transmiterea semnalelor s-a desfăşurat, în prima călătorie, fără greş, s-a revenit la vechiul plan, de a se începe punerea cablului din mijlocul oceanului, în ambele sensuri. Primele zile ale acestei noi călătorii decurg fără ca nimic deosebit să se petreacă. Abia în a şaptea zi, urmează ca, din locul dinainte calculat, să se treacă la punerea cablului şi odată cu aceasta la munca propriu-zisă. Până acolo totul este sau pare o plimbare. Maşinile nu lucrează, marinarii mai pot să se odihnească şi să se bucure de vremea prietenoasă, cerul s-a curăţat de nori, iar marea este

liniştită, poate prea liniştită.

În cea de a treia zi însă, căpitanul lui "Agamemnom" e cuprins de o tainică nelinişte. O privire aruncată pe barometru i-a arătat cu ce iuţeală îngrijorătoare scade coloana de mercur. Vremea rea, o vreme rea de o speţă deosebită, se apropie şi, într-adevăr, în cea de a patra zi, furtuna se dezlănţuie cu o violenţă pe care chiar cei mai experimentaţi marinari au cunoscut-o doar arareori în Oceanul Atlantic. Cel mai grav loveşte uraganul tocmai vaporul englez, pe "Agamemnon". Fiind un vas excelent, care a trecut prin încercările cele mai grele pe toate mările, care a înfruntat războiul, vasul-amiral al marinei engleze ar trebui să facă faţă şi acestei intemperii. Dar, din nefericire, nava a fost total reconstruită pentru punerea cablului, spre a putea adăposti uriaşa încărcătură. Greutatea nu a putut fi distribuită în mod uniform în toată cala, cum se procedează într-un vapor de mărfuri. Întreaga povară a uriaşului mosor de derulare s-a concentrat la mijloc; doar o parte din greutate a putut fi aşezată spre provă, ceea ce are neajunsul că, la orice ridicare şi coborâre a vasului, pendulările se dublează. Vijelia face cu victima ei cel mai primejdios joc; la dreapta, la stânga, în faţă şi înapoi; vaporul este ridicat până la o înălţime de patruzeci şi cinci de grade, valuri furioase inundă puntea; obiectele aflătoare acolo sunt sfărâmate. Şi - o nouă lovitură a destinului - la unul dintre cele mai îngrozitoare şocuri, care zdruncină vasul de la chilă şi până la catarg, depozitul de pe punte în care se află încărcătura de cărbuni cedează. Ca o grindină neagră se năpusteşte întreaga masă - o avalanşă de pietre - asupra marinarilor şi aşa însângeraţi şi epuizaţi. Câţiva sunt răniţi în cădere, alţii sunt opăriţi în bucătărie de cazanul ce se răstoarnă. În timpul furtunii, care durează zece zile, un marinar înnebuneşte şi se ia în considerare o soluţie extremă: aruncarea peste bord a unei părţi din fatala povară a cablului. Din fericire, căpitanul şovăie să-şi asume o asemenea răspundere şi până la urmă se dovedeşte că a avut dreptate. "Agamemnon" învinge, după încercări neînchipuite, furtuna de zece zile şi reuşeşte să regăsească, deşi cu o întârziere considerabilă, celelalte vapoare, la locul stabilit din ocean, unde trebuie să înceapă aşezarea cablului.

Dar abia acum se arată cât de mult a avut de suferit, de pe urma zdruncinăturilor necontenite, preţioasa şi sensibilă încărcătură a sârmelor, încolăcite de o mie de ori unele într-altele. Firele s-au încurcat în mai multe locuri, învelişul de gutapercă este ros sau rupt. Deşi fără prea multă convingere, se întreprind unele încercări de a coborî totuşi cablul, dar rezultatul este doar pierderea a două sute de mile din lungimea sa, care dispar fără folos în ocean. Din nou trebuie plecat steagul, iar întoarcerea în loc să fie un triumf, este lipsită de

glorie.

A treia călătorie

Cu chipurile palide aşteaptă acţionarii din Londra - care au şi aflat vestea nenorocită - pe conducătorul şi seducătorul lor, pe Cyrus W. Field. Jumătate din capitalul investit în acţiuni a fost irosit în aceste două călătorii şi nimic nu a fost dovedit, nimic realizat; este de înţeles că cei mai mulţi spun acum: destul! Preşedintele este de părere că trebuie salvat ceea ce mai poate fi salvat. El propune să se aducă de pe vapoare cablul rămas nefolosit şi să fie vândut, la nevoie chiar în pierdere, iar apoi să se termine odată pentru totdeauna cu planul acesta nebunesc de întindere a sârmei peste ocean. Vicepreşedintele i se alătură şi îşi trimite demisia scrisă, pentru a demonstra că nu mai vrea să aibă nimic de a face cu tentativa aceasta absurdă. Numai că tenacitatea şi idealismul lui Cyrus W. Field nu pot fi zdruncinate. Nimic nu este pierdut! declară el. Cablul însuşi a trecut strălucit prin toate probele şi există o cantitate suficientă la bord pentru a se relua încercarea, flota este disponibilă, echipajele pregătite de drum. Vremea rea, cu totul neobişnuită, din ultima călătorie, face acum probabilă o perioadă frumoasă, fără vânt. Curaj, încă o dată curaj! Acum sau niciodată se oferă prilejul de a se merge până la capăt.

Tot mai nesigur se uită acţionarii unii la alţii: să-i încredinţeze oare acestui smintit şi ce a mai rămas din capitalul depus? Dar cum o voinţă puternică îi antrenează până la urmă întotdeauna pe cei şovăielnici, Cyrus W. Field cucereşte în asalt noua plecare. La 17 iulie 1858, la cinci săptămâni de la cea de a doua expediţie ratată, flota părăseşte pentru a treia oară portul englez.

Şi de data aceasta se confirmă deci constatarea că lucrurile hotărâtoare reuşesc mai întotdeauna fără multă larmă. Acum, plecarea are loc aproape fără să fie luată în seamă; nu se văd luntre şi bărci care să înconjoare vapoarele pentru a le ura succes celor care pornesc, pe ţărm nu s-a strâns o mulţime de oameni, nu se dă un banchet festiv de despărţire, nu se ţin discursuri şi nici un preot nu-i cere lui Dumnezeu sprijinul. Vapoarele părăsesc portul ruşinate şi tăcute, de parcă ar porni într-o acţiune piraterească. Dar oceanul le aşteaptă prietenos. Exact în ziua stabilită, la 28 iulie, unsprezece zile de la plecarea din Queenstown, "Agamemnon" şi "Niagara" pot să-şi înceapă importantă acţiune, din locul fixat în mijlocul oceanului.

Ciudat spectacol - pupă contrapupă se întorc vapoarele unul spre altul. Capetele cablului sunt îmbinate între ele. Fără nici un ceremonial, ba chiar fără ca oamenii de pe punte să acorde vreo importanţă deosebită

evenimentului (atât sunt de obosiţi de încercările eşuate), odgonul de fier şi aramă se scufundă între cele două vapoare, în adâncuri, până departe, până la fundul oceanului, pe care nici o sondă marină nu l-a explorat vreodată. Pe urmă, un salut de la bord la bord, de la pavilion la pavilion şi vaporul englez o porneşte spre Anglia, cel american spre America. În timp ce se îndepărtează unul de altul - două puncte călătoare în oceanul nesfârşit - cablul le ţine mereu legate şi pentru întâia oară, de când lumea, două vase pot să comunice între ele, peste vânturi şi valuri, peste spaţii şi depărtări. La fiecare câteva ceasuri, un vapor anunţă, prin semnale electrice care au străbătut adâncul oceanului, milele parcurse şi de fiecare dată celălalt confirmă că a parcurs de asemenea - graţie vremii excelente - aceeaşi distanţă. Aşa trece o zi şi pe urmă cea de a doua, a treia, a patra. La 5 august, "Niagara" poate în sfârşit să anunţe că zăreşte, la Trinity Bay, New Foundlandul, coasta americană, după ce a depus nu mai puţin de o mie treizeci de mile de cablu; "Agamemnon" triumfă şi el, după ce a aşternut la rândul său, în deplină siguranţă, o mie de mile de cablu în adâncuri şi anunţă că se zăreşte ţărmul irlandez. Pentru întâia dată cuvântul omenesc poate să străbată acum din America în Europa, de la o ţară la alta. Dar numai aceste două vapoare, aceste câteva sute de oameni în carcasele lor de lemn, ştiu că fapta a fost săvârşită. Lumea, care a uitat de mult de această aventură, nu ştie încă nimic. Nimeni nu-i aşteaptă pe ţărm, nici în New Foundland şi nici în Irlanda: dar în aceeaşi secundă în care noul cablu oceanic va fi legat de cablul terestru, întreaga omenire va afla despre gigantica lor victorie comună.

Marele cântec de triumf

Şi tocmai fiindcă acest trăsnet al bucuriei cade dintr-un cer cu desăvârşire senin, el înflăcărează atât de colosal. Aproape în acelaşi ceas află, în primele zile de august, vechiul şi noul continent vestea operei împlinite: efectul este inimaginabil. În Anglia, ziarul *Times*, de obicei atât de ponderat, scrie într-un articol de fond: *"Since the discovery of Columbus, nothing has been done i n any degree comparable to the vast enlargement which has thus been given to the sphere of human activity"*. "De la descoperirea lui Columb, nimic nu s-a înfăptuit care să se poată compara în vreun fel cu această enormă extindere a sferei de desfăşurare a activităţii umane." În City, agitaţia este considerabilă. Dar cât de debilă şi timidă pare bucuria plină de mândrie a Angliei, în comparaţie cu entuziasmul vijelios care se dezlănţuie în America de îndată ce ştirea ajunge acolo. Afacerile se întrerup, iar străzile sunt inundate de oameni care întreabă, fac gălăgie, discută. Peste noapte, Cyrus W. Field, un om până atunci cu totul necunoscut, a devenit eroul naţional al unui întreg popor. Franklin şi Columb sunt daţi cu

emfază la o parte, întregul New York şi după el sute de alte oraşe tremură şi palpită de nerăbdare să vadă pe bărbatul ocare, prin fermitatea sa, a înfăptuit "căsătoria tinerei Americi cu Lumea Veche". Dar entuziasmul nu a atins încă punctul culminant, căci deocamdată nu s-a primit decât o ştire laconică şi anume că a fost pus cablul. Poate el oare să vorbească? Fapta, fapta propriu-zisă, e oare împlinită? Ce spectacol grandios - un întreg oraş, o ţară întreagă aşteaptă, trage cu urechea, să audă un singur cuvânt, primul cuvânt peste ocean. Se ştie că regina Angliei va transmite, înaintea tuturor, mesajul ei, felicitările ei - cu fiecare oră ce trece acestea sunt aşteptate cu încordare tot mai mare. Dar mai trec zile după zile, căci o întâmplare nefericită face ca tocmai cablul spre New Foundland să fie defect. Abia la 16 august, mesajul reginei Victoria ajunge, pe seară, la New York.

Vestea multaşteptată vine prea târziu, fireşte, pentru ca ziarele să transmită comunicarea oficială; nu poate fi decât afişată la oficiile poştale şi la redacţii. De îndată, mulţimi imense se adună. Brutalizaţi şi cu hainele rupte, *newspaper boys*[58] se strecoară prin tumult. Ştirea se anunţă la teatre şi restaurante. Mii de oameni care nu pot concepe că telegraful este mai repede decât cel mai rapid vapor năvălesc în portul Brooklynului pentru a saluta vasul erou al marii izbânzi paşnice, "Niagara". Apoi, în ziua următoare, la 17 august, ziarele jubilează cu titluri de o şchioapă: *"The cable in perfect working order", "Everybody crazy with joy", "Tremendous sensation throughout the city", Now's the time for an universal jubilee"* [59]. Un triumf fără precedent: de când există gândul omenesc, este pentru prima dată că acesta a făcut un salt, cu propria lui iuţeală, peste ocean. Şi bateria de artilerie trage o sută de lovituri de tun, pentru a anunţa că preşedintele Statelor Unite i-a răspuns reginei. Acum nimeni nu mai cutează să se îndoiască; seara New Yorkul şi celelalte oraşe strălucesc în feeria zecilor de mii de lumini şi torţe. Fiecare fereastră e luminată şi bucuria abia dacă este stânjenită de faptul că la City Hall a luat foc cupola. Căci chiar ziua următoare aduce o nouă sărbătoare. A sosit "Niagara", Cyrus W. Field, marele erou, a venit! Cablul rămas este purtat în triumf prin oraşe, echipajul este ospătat din belşug. Zi de zi se repetă acum, în toate oraşele, de la Oceanul Pacific şi până la Golful Mexicului, demonstraţiile, ca şi acum America ar celebra, pentru a doua oară, sărbătoarea descoperirii ei.

Dar nu-i încă nici pe departe de ajuns! Adevăratul marş triumfal trebuie să fie şi mai măreţ, cel mai grandios din câte a văzut vreodată noul continent. Pregătirile durează două săptămâni, pe urmă însă, la 31 august, un întreg oraş sărbătoreşte pe un singur om, pe Cyrus W. Field, aşa cum din vremea împăraţilor şi cezarilor abia dacă a mai fost sărbătorit vreun învingător de către poporul său. Se organizează, într-

o splendidă zi de toamnă, un cortegiu festiv, care este atât de lung, încât are nevoie de şase ore pentru a ajunge de la un capăt al oraşului la celălalt. În frunte, regimentele, cu steaguri şi stindarde, trec prin străzile pavoazate cu drapele, urmează, într-un şir nesfârşit, societăţile muzicale, asociaţiile corale, pompierii, veteranii. Toţi cei ce pot defila, defilează, oricine ştie să cânte, cântă, cine poate ovaţiona, ovaţionează. Într-o caleaşcă cu patru cai, asemenea unui triumfător din antichitate, trece Cyrus W. Field, într-o a doua comandantul vasului "Niagara", într-o a treia preşedintele Statelor Unite; primarul, demnitarii, profesorii vin după aceea. Fără încetare se succed discursurile, banchetele, retragerile cu torţe, răsună clopotele bisericilor, iar şi iar freamătă uralele în jurul noului Columb, unificatorul celor două lumi, învingătorul spaţiului, bărbatul care în acest ceas a devenit cel mai glorios şi mai divinizat om din America, Cyrus W. Field.

Marea crucificare

Mii şi milioane de voci răsună zgomotos, jubilează, în aceste zile. Una singură - şi anume cea mai importantă - tace în timpul acestei sărbători: telegraful electric. Poate că Cyrus W. Field presimte, în timpul ovaţiilor, groaznicul adevăr. Ce înfiorătoare e pentru el postura de a fi singurul care ştie că tocmai în această zi cablul atlantic a încetat să funcţioneze, că, după ce încă în ultimele zile n-au mai parvenit decât semnale confuze, abia descifrabile, acum sârma şi-a dat definitiv sufletul, horcăind sinistru, în ultima răsuflare a morţii. În America încă nu se ştie, nu bănuieşte nimeni, cu excepţia câtorva oameni care controlează recepţia transmisiilor în New Foundland, despre această deteriorare tot mai accentuată, dar şi aceştia ezită, zile la rând, să transmită oamenilor fericiţi amara comunicare, mai ales că entuziasmul continuă să domnească pretutindeni. Curând bate însă la ochi că veştile care vin sunt atât de puţine. America se aşteaptă ca ceas de ceas ştirile să alerge peste ocean - iar în realitate nu parvine decât din când în când o informaţie vagă, necontrolabilă. Nu trece mult şi un zvon începe să circule în şoaptă din gură în gură: zelul excesiv şi nerăbdarea de a se obţine transmisiuni tot mai bune au dus la încărcări electrice excesive, care au deteriorat complet cablul, oricum necorespunzător. Se mai speră însă că defecţiunea va fi reparată. Dar curând nimeni nu mai poate contesta că semnalele sunt tot mai distorsionate, tot mai de neînţeles. La 1 septembrie, tocmai după dimineaţa aceea festivă, plină de mahmureală, nici un ton limpede, nici o vibraţie curată, nu mai trece oceanul.

Nimic nu li se pare oamenilor mai de neiertat decât să fie treziţi la realitate din euforie, să fie crunt dezamăgiţi de către un om de la care

aşteptaseră totul. Abia se adevereşte zvonul că vestitul telegraf nu mai funcţionează şi talazul furtunos al ovaţiei se prăbuşeşte, se întoarce cu o înverşunare cumplită, lovindu-l pe vinovatul nevinovat, pe Cyrus W. Field. El a înşelat un oraş, o ţară, o lume întreagă; de mult ştie că telegraful s-a defectat - se susţine în City - dar s-a lăsat idolatrizat în mod egoist şi între timp a vândut acţiunile ce-i aparţineau, cu un câştig fabulos. Apar şi calomnii mai grave, dintre care cea mai ciudată este aceea că pur şi simplu telegraful atlantic nu a funcţionat niciodată cu adevărat; toate comunicările ar fi fost doar înşelătorii şi trucuri, telegrama reginei Angliei dinainte confecţionată şi nicidecum transmisă peste ocean. Nici o singură informaţie, sună zvonul, n-ar fi străbătut cu adevărat inteligibil Atlanticul, iar şefii companiei ar fi compus depeşele imaginare doar din frânturi de semnale. Un adevărat scandal izbucneşte. Şi, tocmai cei care ieri au ovaţionat mai tare, sunt acum mai furioşi. Un întreg oraş, o întreagă ţară se ruşinează de delirul înfierbântat şi pripit. Destinul face ca victima acestei mânii să fie Cyrus W. Field; cel care încă ieri era eroul naţional, frate al lui Franklin şi urmaş al lui Columb, trebuie să se ascundă, ca un infractor, de prietenii şi admiratorii săi de altădată. O singură zi a înălţat tot acest edificiu, o singură zi l-a năruit. Înfrângerea este de neînchipuit, capitalul e pierdut, încrederea risipită şi, asemenea legendarului şarpe Midgard [60], cablul inutil zace în profunzimile colosale ale oceanului.

Şase ani de tăcere

Timp de şase ani cablul între cele două continente, care timp de o oră a lumii au bătut puls lângă puls, zace uitat, fără rost, în ocean, timp de şase ani s-a lăsat iar tăcerea îngheţată de altădată. America şi Europa, care s-au apropiat una de alta până la depărtarea unei răsuflări, timp de câteva sute de cuvinte, s-au îndepărtat acum iar la o distanţă imensă, aşa cum a fost cu mii de ani în urmă. Cel mai îndrăzneţ proiect al secolului al nouăsprezecelea, ieri aproape devenit realitate, este din nou o legendă, un mit. Bineînţeles că nimeni nu se gândeşte să înnoiască opera care pe jumătate izbândise; groaznica înfrângere a paralizat toate forţele, a sufocat toate elanurile. În America, războiul civil dintre Nord şi Sud abate interesul de la orice altceva, în Anglia mai se întrunesc din când în când comitete, dar acestea au nevoie de doi ani pentru a ajunge, cu chiu cu vai, la o concluzie laconică, şi anume că principial un cablu submarin poate funcţiona. Dar de la acest certificat academic şi până la fapta reală este o cale pe care nimeni nu se încumetă să o străbată; timp de şase ani orice lucrare stagnează, aşa cum cablul uitat, imobil zace pe fundul oceanului.

Dar chiar dacă şase ani nu sunt în spaţiul imens al istoriei decât un

moment efemer, ei reprezintă, într-o disciplină atât de tânără ca electricitatea, un mileniu. Fiecare an, fiecare lună aduc noi descoperiri în acest domeniu. Dinamurile devin tot mai puternice, tot mai precise, cu aplicaţii tot mai multilaterale, aparatele sunt tot mai exacte. Reţeaua telegrafică cuprinde acum zona interioară a tuturor continentelor. Mediterana a fost traversată, Africa şi Europa legate între ele; în felul acesta, an de an, planul de a stabili legătura prin Oceanul Atlantic pierde tot mai mult din caracterul utopic pe care l-a avut atâta vreme. Inevitabil trebuie să vină ceasul când încercarea să fie reînnoită; lipseşte doar omul care să insufle vechiului plan un nou avânt.

Şi deodată, acest om apare şi el este cel vechi, acelaşi, cu aceeaşi credinţă şi aceeaşi încredere, Cyrus W. Field, renăscut din exilul său tăcut şi din oprobiul răutăcios cărora le-a fost supus. Pentru a nu ştiu câta oară a traversat oceanul şi iarăşi apare la Londra, reuşind să asigure vechilor sale concesiuni un nou capital de şase sute de mii de lire sterline. Şi iată că se găseşte în sfârşit şi multvisatul vapor gigantic care poate să preia, singur uriaşa încărcătură; e celebrul "Great Eastern", cu douăzeci şi două de mii de tone şi patru coşuri, construit de Isambar Brunel. Şi, minune după minune: în anul acesta, 1865, e disponibil, fiindcă a fost de asemenea proiectat prea temerar, în avans faţă de vremea sa; în decurs de două zile e cumpărat şi pregătit pentru expediţie.

Acum, tot ceea ce mai înainte a fost neînchipuit de greu, devine lesne de realizat. La 23 iulie 1865, vasul mamut părăseşte Tamisa cu un nou cablu. Chiar dacă prima încercare eşuează, dacă printr-o rupere a cablului cu două zile înainte de ţintă operaţia este ratată, iar oceanul nesăţios înghite încă o dată de şase ori o sută de mii de lire sterline, tehnica este acum prea sigură de misiunea ei pentru a se lăsa descurajată. Şi când, la 13 iulie 1866 "Great Eastern" porneşte pentru a doua oară la drum, călătoria devine un triumf, iar cablul vorbeşte de astă dată limpede şi răspicat Europei. Câteva zile mai târziu, vechiul cablu pierdut este regăsit şi două linii leagă acum Lumea Veche şi Lumea Nouă, reunindu-le într-o singură lume. Minunea de ieri a devenit un lucru de la sine înţeles şi din acest moment inima omenirii bate la unison; umanitatea trăieşte ascultându-se, privindu-se, înţelegându-se în acelaşi timp, de la un capăt la altul al pământului, devine omniprezentă, asemenea lui Dumnezeu, prin propria-i forţă creatoare. Şi, mulţumită acestei victorii asupra spaţiului şi timpului, ea ar fi în chip minunat şi pentru totdeauna unită, dacă o himeră funestă n-ar împinge-o mereu să nimicească necontenit această unitate măreaţă şi să se autodistrugă cu aceleaşi mijloace care i-au conferit marea sa putere asupra elementelor.

LUPTA PENTRU POLUL SUD

Căpitanul Scott, 90 grade latitudine sudică

16 ianuarie 1912

Lupta pentru globul terestru

Veacul al douăzecilea contemplă o lume lipsită de taine. Toate ţările sunt explorate, cele mai îndepărtate mări au fost brăzdate în lung şi în lat de vapoare. Ţinuturi care, abia cu o viaţă de om în urmă, mai cunoşteau încă o libertate fericită, nu aveau încă nume, servesc supuse nevoilor Europei, iar vasele cu aburi urcă până la atât de îndelung căutatele izvoare ale Nilului; cascada Victoria, pe care abia acum o jumătate de veac a zărit-o cel dintâi european, produce docilă energie electrică; cea din urmă junglă, pădurile Amazonului, a fost străbătută, barierele singurei ţări virgine, Tibetul, au fost forţate. Acolo unde era *"Terra incognita"* [61] a vechilor hărţi şi globuri terestre, au apărut schiţe desenate de mâinile unor oameni învăţaţi, secolul al douăzecilea îşi cunoaşte steaua vieţii. Voinţa cercetătoare a omului îşi şi caută un nou drum, în profunzimi spre fauna fantastică din adâncul mărilor, sau în sus, în nesfârşitul ocean aerian. Căci o cale neumblată doar în cer se mai găseşte; de pe acum zvâcnesc spre înălţimi, întrecându-se una pe alta, rândunelele de metal, aeroplanele, spre a atinge noi înălţimi şi noi depărtări, căci pământul nu mai oferă nimic, nici un secret, curiozităţii pământeşti.

Dar o ultimă enigmă s-a ascuns cu pudoare privirii omeneşti până în veacul nostru, ferind două zone ale trupului disecat, martirizat, al Terrei, de lăcomia propriilor ei făpturi. Polul Sud şi Polul Nord, aceste două puncte aproape himerice, aproape absurde, în jurul cărora axa se roteşte de milenii, pe acestea pământul le-a păstrat pure, neprofanate. Bariere de gheaţă s-au aşezat în faţa acestui ultim mister, iarna veşnică a fost pusă să vegheze împotriva celor nesăţioşi. Gerul şi vijelia blochează despotic intrarea ca un zid, groaza şi primejdia intimidează prin ameninţări de moarte pe cel temerar. Abia dacă-i este îngăduit soarelui să arunce priviri fugare în această zonă zăvorâtă, unde nu ajunge niciodată o privire omenească.

Decenii la rând se succed expediţiile. Nici una nu îşi atinge însă ţinta. Undeva, abia acum descoperit, zace în sicriul sticlos al gheţii, de

treizeci şi trei de ani, leşul celui mai viteaz dintre viteji, al lui, Andrée [62], care a vrut să zboare în balon deasupra Polului, dar nu s-a mai întors niciodată. Toate asalturile s-au zdrobit de meterezele lucii ale gerului. De mii de ani şi până astăzi îşi ascunde aici pământul chipul, victorios pentru ultimă oară în faţa patimii făpturilor sale. Virginală, curată, pudoarea sfidează aici indiscreţia lumii.

Dar tânărul veac douăzeci îşi întinde nerăbdător braţele. Dispune de noi arme, făurite în laboratoare, de noi armuri împotriva primejdiei, iar toate împotrivirile nu fac decât să-i sporească lăcomia. Vrea să afle tot adevărul, primul său deceniu şi-a propus să cucerească ceea ce toate mileniile dinaintea sa nu au reuşit să atingă. Curajului individual i se adaugă rivalitatea naţiunilor. Nu se luptă numai pentru Pol, ci şi pentru steagul care va flutura cel dintâi deasupra noului tărâm: o adevărată cruciadă a raselor şi popoarelor se ridică, pornind spre locurile sfinţite de marea năzuinţă. Asaltul începe iar, venind din toate continentele. Omenirea aşteaptă cu nerăbdare; ştie prea bine că este vorba de cea din urmă taină a spaţiului în care se desfăşoară existenţa noastră. Din America, Peary şi Cook, se echipează pentru a porni spre Polul Nord, spre Polul Sud se îndreaptă două vapoare: unul este comandat de norvegianul Amundsen, celălalt de un englez, căpitanul Scott.

Scott

Scott: un căpitan oarecare al marinei engleze. Un oarecare. Biografia corespunde pe deplin succesiunii gradelor dobândite. I-a satisfăcut pe superiorii săi prin serviciul prestat, a luat apoi parte la expediţia lui Shackleton[63]. Nici o comportare deosebită nu îl pune în postura de erou. Chipul său, aşa cum îl arată fotografia, este acela a o mie, a zece mii de englezi, rece, energic, fără nici un joc al muşchilor, parcă împietrit de energia interioară. Ochii au culoarea oţelului, gura e rigidă. Nicăieri o trăsătură romantică, nicăieri o sclipire de veselie în această faţă care exprimă voinţa şi simţul realităţii. Scrisul său: un scris oarecare de englez, fără pete sau înflorituri, rapid şi sigur. Stilul său: limpede şi corect, mişcător în relatarea faptelor şi totuşi lipsit de fantezie, asemenea unui raport. Scott scrie englezeşte ca Tacit latineşte, în blocuri de piatră necizelate. Îl simţi pe omul care nu visează niciodată, un fanatic al obiectivităţii, un veritabil reprezentant al neamului englez, la care chiar şi geniul este comprimat în forma cristalină a datoriei împlinite cu prisosinţă. Acest Scott a figurat de sute de ori până acum în istoria Angliei, el a cucerit India şi insule anonime din arhipelag, a colonizat Africa şi a purtat bătălii împotriva lumii întregi, întotdeauna cu aceeaşi energie neclintită, cu aceeaşi conştiinţă colectivă, cu aceeaşi expresie rece, reţinută.

Dar voinţa sa e tare ca oţelul; acest lucru se simte chiar înainte de a trece la acţiune. Scott vrea să desăvârşească ceea ce Shackleton a început. El echipează o expediţie, dar mijloacele nu-i ajung. Acest lucru nu îl face să renunţe. Îşi sacrifică averea şi face datorii, având certitudinea reuşitei. Tânăra lui soţie îi dăruieşte un fiu - el nu ezită, ca un nou Hector, să o părăsească pe Andromaca. Găseşte curând prieteni şi tovarăşi de drum, nimic din ce este pământesc nu mai poate să-i frângă voinţa. "Terra Nova" este numele ciudatului vas care trebuie să-i ducă până la hotarul mării polare. Este ciudat, fiindcă în echiparea sa are două feţe atât de diferite: pe jumătate o arcă a lui Noe, cu animale vii, iar pe de altă parte un laborator, cu mii de instrumente şi de cărţi. Căci tot ce îi e necesar omului, pentru trup şi pentru suflet, trebuie luat, în această lume goală, nelocuită, şi ce curios se împerechează aci mijloacele de protecţie ale primitivului, piei, blănuri, animale vii, cu cele mai rafinate echipamente moderne. Şi fantastic ca şi acest vapor este şi dublul chip al întregii acţiuni: o aventură, dar o aventură care e calculată ca o afacere comercială, o mare cutezanţă, cu toate măsurile de prevedere luate - o nesfârşită înlănţuire de socoteli precise, detaliate, opusă unei infinităţi şi mai copleşitoare de hazarduri.

La 1 iunie 1910, părăsesc Anglia. În aceste zile, insulele anglo-saxone sunt inundate de lumină. Câmpurile sunt verzi şi pline de sevă, soarele s-a aşezat cald şi strălucitor peste o lume fără ceaţă. Cutremuraţi, văd cum ţărmul dispare, căci ştiu cu toţii că îşi iau rămas bun de la căldură şi de la soare, pentru ani de zile, unii poate pentru totdeauna. Dar pe vas flutură stindardul englez şi se consolează că un semn distinctiv cunoscut în lumea întreagă călătoreşte cu ei, spre unica fâşie încă fără stăpân a lumii subjugate de om.

Universitas antarctica

În luna ianuarie acostează, după o scurtă oprire în Noua Zeelandă, la Capul Evans, la hotarul gheţurilor veşnice. Aici amenajează o casă în care să ierneze. Decembrie şi ianuarie sunt acolo lunile de vară, fiindcă din tot cursul anului numai atunci soarele străluceşte câteva ceasuri pe cerul alb, metalic. Pereţii sunt construiţi din lemn, ca şi în expediţiile anterioare, dar în interior progresul este vizibil. Pe când predecesorii lor mai zăceau în semiîntuneric, luminaţi de lămpi cu ulei de balenă, arzând mocnit şi duhnind din greu, oameni obosiţi să-şi privească unul altuia feţele, istoviţi de monotonia zilelor lipsite de soare, noii emisari ai veacului al douăzecilea au toată lumea, toată ştiinţa în miniatură între cei patru pereţi ai lor. Lampa cu acetilenă răspândeşte o lumină caldă, aparate de proiecţie cinematografică îi farmecă adesea cu imagini din depărtări, de pildă scene de la tropice,

cu peisaje plăcute, o pianolă furnizează muzică, gramofonul răspândeşte vocea omenească, biblioteca le pune la îndemâna cunoştinţele vremii. Într-una din încăperile casei răsună bătăile maşinii de scris, o a doua serveşte drept cameră obscură unde se developează înregistrări cinematografice şi fotografii în culori. Geologul studiază radioactivitatea rocilor, zoologul descoperă la pinguinii prinşi paraziţi necunoscuţi, observaţiile meteorologice alternează cu experimentele fizice; fiecăruia i s-a repartizat o muncă pentru lunile când afară e întuneric şi un sistem inteligent transformă cercetarea individuală în studiu colectiv. Căci aceşti treizeci de oameni ţin seară de seară conferinţe, cursuri universitare în mijlocul banchizelor şi a gerului arctic, fiecare încearcă să transmită celuilalt cunoştinţele sale, şi în schimbul viu de păreri, li se conturează concepţia despre lume. Specializarea cercetării renunţă aci la trufia ei şi caută înţelegerea într-o colaborare strânsă. Într-o lume primitivă, elementară, absolut singuri în eternitate, treizeci de oameni schimbă între ei cele mai recente rezultate ale secolului al douăzecilea şi aici, în interiorul casei, simţi nu numai ora, ci şi secunda care bate în orologiul universului. E emoţionant să citeşti cum aceşti oameni sobri îşi găsesc timpul să se veselească cu prilejul sărbătorii Crăciunului sau să se amuze de glumele ziarului satiric pe care-l editează, *"South Polar Times"* [64]. Lucrurile mici - o balenă care iese la suprafaţă, un ponei care cade - devin adevărate evenimente, în timp ce, pe de altă parte, lucruri colosale - aurora polară incandescentă, frigul înfiorător, singurătatea nemaipomenită - devin curente.

Între timp, echipajul se aventurează în mici acţiuni de recunoaştere. Încearcă săniile-automobil, învaţă să schieze, dresează câinii. Amenajează un depozit pentru marea călătorie şi încet, foarte încet, filele calendarului cad şi iată că a venit vara (în decembrie), care le va aduce printre banchize, vaporul încărcat cu scrisori de acasă. Chiar şi mai înainte, în timpul iernii celei mai cumplite, mici grupuri cutează expediţii de călire, de câteva zile, corturile sunt încercate, experienţa este consolidată. Nu totul le reuşeşte, dar tocmai greutăţile le dau un nou curaj. Când se întorc din călătoriile lor, îngheţaţi şi obosiţi, sunt primiţi cu ovaţii; căldura vetrei şi această locuinţă mică, plăcută, aflată la latitudinea de şaptezeci şi şapte de grade, le pare, după încercările prin care au trecut, cel mai bun adăpost din lume.

Dar, într-un rând, o expediţie ce se întorcea din apus aduce o veste care face ca tăcerea să coboare sumbră în casă. În cursul peregrinărilor lor, oamenii au descoperit tabăra de iarnă a lui Amundsen; dintr-o dată, Scott ştie că, în afara gerului şi primejdiei, mai există ceva care îi pune sub semnul întrebării gloria de a smulge primul taina acestui pământ îndărătnic: Amundsen, norvegianul. Face

măsurători pe hărţi. Şi printre rândurile jurnalului său, se simte disperarea lui când îşi dă seama că tabăra de iarnă a lui Amundsen este cu o sută şi zece kilometri mai aproape de Pol decât a sa. E consternat, fără să-şi piardă însă nădejdea. "Înainte, pentru gloria patriei mele!" notează el mândru.

O singură dată apare numele lui Amundsen în filele jurnalului lui Scott. Pe urmă nu mai revine. Dar simţi că din acea zi o umbră a spaimei a coborât asupra barăcii singuratice, împrejmuite de gheţuri. Şi de atunci nu mai există nici un ceas în care numele acesta să nu-i înfricoşeze somnul şi veghea.

Plecarea spre Pol

La o milă de casă, pe un deal, de unde se fac observaţii, cineva e mereu de veghe. Acolo, pe înălţimea abruptă, a fost instalat un aparat singuratic. Seamănă cu un tun îndreptat spre un inamic nevăzut: aparatul este menit să măsoare primele semne de încălzire, datorate soarelui care se trezeşte. Zile întregi pândesc apariţia astrului. Pe cerul cu aspect matinal, aleargă reflexe magice, adevărate minuni coloristice, dar discul rotund nu se ridică încă până la orizont. Dar chiar şi acest cer, care a fost invadat de lumina vrăjită a apropierii lui, această răsfrângere a razelor, îi stimulează pe cei nerăbdători. În sfârşit, de pe vârful dealului răsună telefonul, vestindu-i pe cei fericiţi: soarele a răsărit pentru întâia oară, după luni şi luni şi-a ridicat timp de o oră capul în noaptea iernatică. Lumina e slabă, palidă, abia izbuteşte să dea viaţă aerului îngheţat, oscilaţiile aparatului abia dacă sunt ceva mai vii, dar simpla lor observare aduce o bucurie fără margini. Expediţia este pregătită febril, pentru a se utiliza integral perioada scurtă de lumină pe care primăvara, vara şi toamna o alcătuiesc aci împreună şi care, după măsura călduţă a existenţei noastre, ar mai reprezenta o iarnă aspră. În faţă trec vâjâind săniile-automobil. După ele, vin sănii cu ponei siberieni şi câini. Drumul este împărţit, din prevedere, în etape separate, după fiecare două zile de călătorie se construieşte un depozit, pentru a păstra în folosul celor ce se întorc, îmbrăcăminte nouă, hrană şi, ceea ce este mai important, petrol, căldură concentrată pentru înfruntarea cumplitului ger. Toată ceata porneşte deodată, pentru ca apoi revenirea să se facă treptat, în grupuri izolate. În felul acesta, ultimul grup restrâns, cei aleşi pentru cucerirea Polului, va avea la dispoziţie încărcătura cea mai mare, cele mai odihnite animale de tracţiune şi cele mai bune sănii.

Planul a fost conceput magistral, chiar şi eventualele accidente au fost fiecare în parte prevăzute. Şi acestea nu întârzie să se producă. După două zile de călătorie, săniile cu motor se defectează iremediabil şi

rămân înţepenite - un balast inutil. Nici poneii nu rezistă atât de bine pe cât era de aşteptat, totuşi unealta organică îşi arată superioritatea faţă de cea tehnică, iar animalele epuizate, care trebuie împuşcate pe drum, oferă câinilor o hrană binevenită, bogată în sânge, sporindu-le energia.

La 1 noiembrie 1911, începe despărţirea în grupuri separate. Pe fotografii se poate vedea mai întâi miraculoasa caravană a celor treizeci, apoi sunt douăzeci, zece, în sfârşit doar cinci oameni străbătând pustiul alb, această lume sălbatică, lipsită de viaţă. În faţă e întotdeauna un bărbat înfofolit în blănuiri şi postav, o făptură cu aspect sălbatic, barbar, căruia nu i se văd, de sub îmbrăcăminte, decât barba şi ochii. Mâna îmblănită ţine de căpăstru un ponei, care îşi trage sania, încărcată din greu. Apoi vine un alt om, la fel de îmbrăcat şi în aceeaşi ţinută, după aceea un altul şi pe urmă încă unul, douăzeci de puncte negre alcătuind o linie şerpuitoare în albul infinit şi orbitor. În timpul nopţii, îşi găsesc adăpost în corturi, după ce au ridicat bariere de zăpadă în direcţia vântului, pentru a proteja poneii, iar dimineaţa marşul începe iar, monoton şi dezolant, prin aerul îngheţat, care de mii de ani cunoaşte pentru întâia oară respiraţia omenească.

Dar grijile sporesc. Vremea rămâne potrivnică, în loc de patruzeci de kilometri nu pot să înainteze, în unele zile, decât treizeci. Şi fiecare zi devine pentru ei de nepreţuit de când ştiu că nevăzut, în aceeaşi singurătate, dintr-altă parte, un altul înaintează spre aceeaşi ţintă. Orice fleac devine în aceste locuri o primejdie. Un câine a fugit, un ponei nu vrea să mănânce - toate acestea sunt neliniştitoare, căci aici, în pustietate, valorile se modifică atât de înspăimântător! Tot ce e viu îşi înmieşte aci preţul, devine de neînlocuit. Poate că nemurirea atârnă de cele patru potcoave ale unui ponei, un cer înnorat şi furtunos e în stare să împiedice iremediabil o acţiune. Totodată, starea sănătăţii echipei începe să se şubrezească, câţiva sunt orbiţi de zăpadă, alţii au membre degerate, poneii sunt tot mai lipsiţi de vlagă, mai ales că raţia trebuie să le fie redusă, iar până la urmă, puţin înaintea gheţarului Beardmore, se prăbuşesc complet. Trista datorie trebuie împlinită, aceste animale de nădejde, care, în singurătatea de aici şi prin urmare în comunitatea ce durează de doi ani, le-au devenit prietene, pe care fiecare le cunoaşte după nume, şi le-a tratat de nenumărate ori cu afecţiune, trebuie ucise. "Abatorul", aşa numesc ei acest loc trist. O parte din expediţie se separă, în punctul acesta însângerat, de restul plutonului şi se întoarce înapoi, ceilalţi se pregătesc pentru ultimul efort, pentru drumul înspăimântător peste gheţar, primejdioasa centură de gheaţă care înconjoară Polul şi pe care o poate forţa numai ardoarea pătimaşă a unei voinţe omeneşti.

Performanţele de marş sunt tot mai modeste, căci zăpada devine grăunţoasă şi scorţoasă totodată, săniile nu mai pot fi trase, ci trebuie literalmente târâte. Gheaţa dură taie tălpile săniilor, în marş picioarele oamenilor se freacă de zăpada nisipoasă până ce se rănesc. Dar exploratorii nu cedează. La 30 decembrie ating latitudinea de şaptezeci şi opt de grade, punctul cel mai înaintat unde a ajuns Shackleton. Aici se desparte cel din urmă grup: doar cinci aleşi au dreptul să continue drumul până la Pol. Scott îşi alege atent oamenii. Nu îndrăznesc să i se împotrivească, dar inima le este grea; au ajuns atât de aproape de ţel şi trebuie să facă acum cale-ntoarsă, lăsând tovarăşilor lor de drum gloria de a fi zărit primii Polul. Dar zarul alegerii a căzut. Îşi mai strâng o dată mâinile, încercând să-şi tăinuiască emoţia printr-un efort bărbătesc, pe urmă grupul se desparte. Sunt două procesiuni mici, una o apucă spre sud, spre necunoscut, cealaltă spre nord, spre patrie. Privirile se mai întâlnesc o dată, pentru a mai simţi prezenţa prieteniei şi a vieţii. Curând dispare însă şi ultima siluetă. Rămaşi singuri, cei cinci aleşi ai faptei o pornesc mai departe, în necunoscut. Sunt Scott, Bowers, Oates, Wilson şi Evans.

Polul Sud

Însemnările trădează în aceste ultime zile o îngrijorare tot mai mare: ca acul busolei încep trăsăturile să tremure aici, în apropierea Polului. "Ce nesfârşit de mult durează până când umbra se furişează în jurul nostru, dinspre partea dreaptă, în faţă, apoi din faţă spre stânga!" Dar din când în când se aprinde o licărire de speranţă. Tot mai aprig notează Scott distanţele învinse: "Doar o sută cincizeci de kilometri până la Pol, dar dacă lucrurile vor merge tot aşa, nu vom mai putea rezista", îl face să scrie oboseala. Iar două zile mai târziu: "Încă o sută treizeci şi şapte de kilometri până la Pol, dar numai cu greu o să-i străbatem". Şi pe urmă, deodată, un alt ton, de astă dată al biruinţei: "Doar nouăzeci şi patru de kilometri până la Pol! Chiar dacă ar fi să nu-l atingem, cel puţin ajungem al naibii de aproape." La 14 ianuarie, nădejdea se preface în certitudine: "Acum numai şaptezeci de kilometri, ţinta e în faţa noastră". Iar a doua zi, flacăra entuziasmului se ridică luminoasă din însemnări, cu o voioşie fără margini: "Mai sunt doar cincizeci de kilometri păcătoşi, trebuie să ajungem acolo, fie ce o fi!" Până în inimă simţi, citind rândurile acestea înaripate, sub ce tensiune se află coardele speranţei, cum le vibrează nervii de aşteptare şi nerăbdare. Prada e aproape; întind mâinile spre cea din urmă taină a Pământului. Încă o ultimă smucitură, şi ţelul este atins.

16 ianuarie

"Stare de spirit excelentă", consemnează jurnalul. Dimineaţa au pornit mai devreme ca de obicei, nerăbdarea i-a smuls din sacii lor de dormit, ca să vadă mai curând locul tainic şi minunat. Paisprezece kilometri parcurg cei cinci neînfricaţi până după-amiază, veseli mărşăluiesc prin pustiul alb, fără viaţă; acum ţelul nu le mai poate scăpa, fapta hotărâtoare pentru omenire aproape că a fost săvârşită. Deodată, unul dintre tovarăşii de drum, Bowers, se nelinişteşte. Ochiul lui se fixează aprig asupra unui mic punct întunecat, care se zăreşte pe nesfârşitul câmp de zăpadă. Nu îndrăzneşte să îşi formuleze presupunerea, dar tuturor le tremură acum în inimă acelaşi gând îngrozitor, anume că o mână omenească a pus aici un semn de orientare de-a lungul unui drum. Încearcă să se amăgească şi să se liniştească reciproc. Aşa cum Robinson încerca zadarnic să ia urma străină de paşi ca fiind a sa, îşi spun că trebuie să fie o crăpătură în gheaţă sau, poate, un reflex înşelător. Cu nervii încordaţi, se apropie tot mai mult şi încă mai încearcă să se înşele unul pe altul, deşi ştiu acum cu toţii adevărul: norvegienii, Amundsen, le-au luat-o înainte!

Curând ultima îndoială este risipită de realitatea neînduplecată a unui steag negru, care a fost fixat pe un stâlp. Flutură deasupra urmelor unei tabere străine, părăsite - se văd urme de tălpi de sănii şi semnale a numeroase labe de câini: aici s-a oprit Amundsen. În viaţa omenirii s-a întâmplat ceva fantastic, de neînchipuit: Polul Pământului, de milenii fără viaţă, de mii de ani şi poate de la începutul începuturilor ascuns oricărei priviri omeneşti, a fost descoperit, într-o moleculă de timp, în cursul a cincisprezece zile, de două ori. Şi ei se află pe locul al doilea - cu o singură lună, din milioane de luni, prea târziu -, pe locul secund într-o lume în care cel dintâi înseamnă totul, iar cel de al doilea nimic. Zadarnice au fost deci toate eforturile, ridicule lipsurile îndurate, demente speranţele de săptămâni, luni şi ani. "Toată truda, toate privaţiunile, tot chinul, pentru ce?" scrie Scott în jurnalul său. "Pentru nimic altceva decât pentru vise, care acum s-au năruit". Simt lacrimi în ochi şi cu toate că sunt copleşiţi de oboseală, nu pot să doarmă toată noaptea. Descurajaţi, cu speranţele spulberate, încep, ca nişte osândiţi, ultimul marş spre Pol, spre locul pe care au crezut că îl vor cuceri într-un asalt triumfal. Nici unul nu încearcă să-l consoleze pe celălalt, în tăcere se târăsc tot mai departe. La 18 ianuarie, căpitanul Scott şi cei patru tovarăşi ai săi ajung la Pol. Deoarece privirea nu-i mai este înşelată de mirajul de a fi primul, contemplă cu ochi insensibili tristeţea peisajului. "Nimic nu-i aici de văzut, nimic care să se deosebească de monotonia înfiorătoare a ultimelor zile" - acesta este toată descrierea pe care Robert F. Scott o face Polului Sud. Singurul lucru deosebit pe care îl descoperă acolo nu este o creaţie a naturii, ci a unor mâini omeneşti potrivnice: cortul lui Amundsen, cu

steagul norvegian, care flutură obraznic şi victorios, pe meterezul cucerit de omenire. O scrisoare a conchistadorului îl aşteaptă aici pe necunoscutul care va fi al doilea şi îl roagă să i-o ducă regelui Haakon al Norvegiei. Scott ia asupră-şi să îndeplinească cu conştiinciozitate această misiune dură: să fie martor, în faţa lumii, pentru o faptă străină, pe care a dorit-o arzător să fie a sa.

Abătuţi înfig steagul englez, acel "Union Jack, cel prea târziu venit", alături de semnalul victorios al lui Amundsen. Apoi părăsesc "acest loc care le-a înşelat ambiţiile". Un vânt rece îi goneşte din urmă. Cu o bănuială profetică, Scott scrie în jurnal: "Mi-e groază de drumul întoarcerii".

Prăbuşirea

Înapoierea înzeceşte primejdiile. În drum spre Pol i-a călăuzit busola. Acum, la întoarcere, mai trebuie să aibă grijă să nu-şi piardă propriile urme, să nu le piardă niciodată în decursul multor săptămâni, pentru a putea întâlni depozitele, unde se află hrana lor, îmbrăcămintea lor, căldura conservată în câteva galoane [65] de petrol. Fiecare pas îi îngrijorează, mai ales când viscolul îi orbeşte, căci pierderea drumului înseamnă moartea sigură. Pe lângă acestea, trupurile lor nu mai au prospeţimea primului marş, când mai erau stimulaţi de energiile chimice acumulate prin hrana bogată din tabăra bine încălzită a reşedinţei lor antarctice.

Şi apoi: arcul de oţel al voinţei a slăbit în pieptul lor. La ducere, credinţa sublimă de a întruchipa curiozitatea şi nădejdea întregii omeniri le încordase în mod eroic forţele, o putere supraomenească le era conferită de conştiinţa împlinirii unei fapte nemuritoare. Acum nu se mai luptă decât pentru a scăpa teferi, pentru existenţa lor de muritori, pentru o întoarcere lipsită de glorie, de care voinţa lor profundă poate mai mult se teme decât o doreşte.

Ce tragic sună însemnările din zilele acestea. Vremea devine din ce în ce mai potrivnică, iarna s-a instalat mai devreme decât în alte dăţi. Zăpada moale se aglomerează în cruste groase sub încălţămintea lor, devine un soi de undiţă pentru picioare şi paşii se prind în ea, iar gerul macină rezistenţa trupurilor obosite. Au mici bucurii atunci când ajung la câte un depozit, după zile întregi de rătăciri şi spaime. În cuvintele lor mai pâlpâie atunci o flacără efemeră de încredere. Şi nimic nu dovedeşte mai impresionant simţul eroic al acestor câţiva oameni, în această singurătate colosală, decât faptul că aici chiar, la doi paşi de moarte, Wilson, cercetătorul, îşi continuă observaţiile ştiinţifice; pe sania lui, el târăşte, pe lângă toată încărcătura strict

necesară, şi şaisprezece kilograme de pietre.

Dar cu vremea curajul omenesc, este învins de forţa covârşitoare a naturii: necruţătoare, aceasta ridică împotriva temerarilor exploratori, cu o putere oţelită de-a lungul mileniilor, toate forţele pieirii: frig, ger năprasnic, zăpadă şi vânt. De mult picioarele le sunt sfâşiate, iar corpul, care nu primeşte destulă energie de la singura masă caldă pe care şi-o pot permite, slăbit de raţiile tot mai mici, începe să cedeze. Într-o bună zi, tovarăşii de drum îşi dau seama cu spaimă că Evans, cel mai puternic dintre ei, se apucă să facă lucruri incoherente. Rămâne în urmă pe drum, se plânge necontenit de suferinţe adevărate şi închipuite; îngroziţi, înţeleg, din vorbele lui stranii, că nefericitul şi-a pierdut minţile, datorită unei căderi sau a chinurilor teribile prin care a trecut. Ce e de făcut? Să-l părăsească în pustiul de gheaţă? Pe de altă parte, trebuie să ajungă fără întârziere la depozit, altfel - Scot însuşi mai ezită încă să aştearnă pe hârtie cuvântul fatal. La orele unu noaptea, la 17 februarie, nefericitul ofiţer se stinge, la mai puţin de o zi de mers până la "Abator", unde pentru prima dată îşi pot permite o masă mai bogată, provenită de la masacrul poneilor întâmplat cu o lună în urmă.

Pornesc mai departe în patru, dar, fatalitate! Depozitul următor înseamnă o decepţie cruntă. Nu găsesc aici decât prea puţin petrol şi acesta înseamnă că trebuie să facă economie la materia cea mai preţioasă, la combustibil, singura armă eficientă împotriva gerului. O noapte rece ca gheaţa, zguduită de furtună. Se trezesc fără vlagă şi abia mai au puterea să-şi tragă pâslarii în picioare. Dar se târăsc mai departe, deşi unul dintre ei, Oates, are degetele de la picioare degerate. Vântul e mai tăios ca oricând, iar la 2 martie, la depozitul următor, aceeaşi decepţie: din nou găsesc prea puţin combustibil.

Teama începe să se furişeze şi în cuvinte. Se simte cum Scott se străduie să stăvilească spaima, dar iar şi iar un strigăt al disperării după altul izbucneşte strident; sfâşiind calmul pe care îl simulează. "Aşa nu mai poate să meargă", sau "Domnul cu noi! Nu mai suntem în stare de asemenea eforturi", sau "De ne-ar veni providenţa în ajutor! De la oameni nu mai putem aştepta acum nici un sprijin." Şi se târăsc mai departe, tot mai departe, fără speranţe, cu dinţii încleştaţi. Lui Oates îi vine din ce în ce mai greu să se ţină după ceilalţi, pentru prietenii săi el a ajuns mai mult o povară decât un ajutor. La o temperatură care ajunge la amiază la patruzeci şi două de grade sub zero, sunt nevoiţi să-şi încetinească înaintarea şi nefericitul simte şi ştie că aduce nenorocire prietenilor săi. De pe acum se pregătesc pentru moarte. Wilson, cercetătorul, dă fiecăruia, câte zece tablete de morfină, care să le accelereze, la nevoie, sfârşitul. Mai încearcă o zi de

marş împreună cu bolnavul. Pe urmă, el însuşi le cere să-l lase în sacul său de dormit şi să-şi separe destinul de al său. Resping cu toţii hotărât propunerea, deşi ştiu că pentru ei ar însemna o mare uşurare. Câţiva kilometri bolnavul se mai bălăbăneşte pe picioarele sale degerate, târându-se alături de ei până la tabăra de noapte. Doarme cu ei până dimineaţa. Atunci privesc cu toţii afară. S-a dezlănţuit uraganul.

Deodată, Oates se ridică: "Vreau să ies puţin", le spune el prietenilor săi. "Poate că rămân niţel afară." Ceilalţi se cutremură. Fiecare ştie ce înseamnă rondul acesta. Dar nici unul nu îndrăzneşte să rostească un cuvânt pentru a-l reţine. Nici unul nu se încumetă să-i întindă mâna în semn de rămas bun, căci cu toţii simt cu emoţie că Lawrence J. E. Oates, căpitan de cavalerie în regimentul de dragoni Inniskilling, se îndreaptă ca un erou spre moarte.

Trei oameni slăbiţi, epuizaţi se târăsc prin nesfârşitul pustiu, îngheţat şi metalic, istoviţi, fără speranţe. Doar instinctul elementar al conservării mai încordează tendoanele într-un mers şovăielnic. Tot mai înspăimântătoare devine vremea, la fiecare depozit îi întâmpină batjocoritoare o nouă dezamăgire: prea puţin petrol, prea puţină căldură. La 21 martie, sunt la numai douăzeci de kilometri de un depozit, dar vântul bate cu o forţă ucigaşă, care nu le mai îngăduie să iasă din cort. În fiecare seară îşi pun speranţa în dimineaţa următoare pentru a-şi atinge ţelul, între timp însă proviziile se isprăvesc şi odată cu ele ultima speranţă. Combustibilul li s-a terminat, iar termometrul arată patruzeci de grade sub zero. Orice nădejde se stinge: mai au doar de ales între moarte prin foame sau prin frig. Timp de opt zile aceşti trei oameni se luptă, într-un cort mic, cufundat în stihia albă, împotriva sfârşitului inevitabil. Ia 29 martie, înţeleg că nici o minune nu îi mai poate salva. Dar se hotărăsc să nu facă nici un pas în întâmpinarea sfârşitului să îndure cu capul sus venirea morţii, ca a oricărei alte nenorociri. Se vâră în sacii lor de dormit şi din ultimele lor suferinţe în lume nu a răzbit niciodată vreun suspin.

Scrisorile muribundului

În aceste clipe, singur faţă în faţă cu moartea nevăzută şi totuşi atât de apropiată, în timp ce afară viforul se năpusteşte turbat asupra pânzei fragile a cortului, căpitanul Scott cugetă la întreaga comunitate căreia îi aparţine. Singur în tăcerea de gheaţă, unde nicicând glasul unui om n-a mai pătruns, dobândeşte o conştiinţă eroică a frăţiei sale cu naţiunea din care face parte, cu omenirea întreagă. O Fata Morgana lăuntrică a spiritului face să apară în acest pustiu alb chipurile tuturor acelora care au fost vreodată legaţi de el prin dragoste, devotament şi

prietenie şi Scott le adresează cuvântul. Cu degetele tot mai ţepene, căpitanul Scott scrie în ceasul morţii scrisori către toţi cei pe care îi iubeşte şi care nu mai sunt vii.

Minunate sunt aceste scrisori. Tot ceea ce este meschin a fost izgonit din ele de apropierea, cutremurătoare, a morţii, aerul cristalin al acestui cer fără viaţă a pătruns parcă într-însele. Se adresează unor oameni şi totuşi vorbesc întregii omeniri. Sunt scrise către o anumită epocă şi totuşi vorbesc eternităţii.

Îi scrie soţiei sale. O îndeamnă să păzească straşnic, ca lumina ochilor, cea mai de preţ dintre moşteniri, pe fiul său, o sfătuieşte ca, înainte de toate, să-l ferească de moliciune şi mărturiseşte despre el însuşi, acum, la capătul uneia dintre cele mai măreţe înfăptuiri din istoria omenirii: "După cum ştii, eu a trebuit să-mi impun să fiu perseverent - aveam întotdeauna o înclinaţie spre indolenţă". La un pas de pieire, se laudă cu hotărârea pe care a luat-o, în loc să o deplângă. "Ce multe aş vrea să-ţi povestesc despre această călătorie. Şi cu cât a fost mai bine decât dacă aş fi rămas acasă, într-o tihnă prea mare!"

În spiritul cele mai sincere camaraderii, scrie soţiilor şi mamelor tovarăşilor săi de suferinţă, care au înfruntat împreună cu el moartea, pentru a depune mărturie despre eroismul lor. El, un muribund, consolează rudele rămase în viaţă ale celorlalţi, dând expresie sentimentului său puternic, chiar supraomenesc, privitor la măreţia momentului şi la caracterul memorabil al acestei pieiri.

Le scrie prietenilor. Modest în ceea ce îl priveşte, dar plin de o mare mândrie pentru întreaga naţiune al cărei fiu demn se simte în această clipă de înflăcărare: "Nu pot spune dacă am fost un mare descoperitor", recunoaşte el, "dar sfârşitul nostru va fi o dovadă că spiritul de vitejie şi forţa de rezistenţă n-au pierit încă din neamul nostru." Şi ceea ce o viaţă întreagă rigiditatea bărbătească şi pudoarea sufletească l-au oprit să spună, această mărturie a prieteniei, i-o smulge acum moartea. "Niciodată în viaţă nu am întâlnit un om", îi scrie el celui mai bun prieten, "pe care să-l fi admirat şi iubit atât de mult ca pe dumneata, dar n-am putut niciodată să-ţi arăt ce a reprezentat prietenia dumitale pentru mine, căci aveai atât de mult de dat, iar eu nu aveam nimic să-ţi ofer."

În sfârşit, scrie o ultimă scrisoare, cea mai frumoasă dintre toate, către naţiunea engleză. Se simte obligat să dea socoteală de faptul că, în această luptă pentru gloria britanică, a fost înfrânt fără vreo vină a sa. Enumeră toate întâmplările care s-au coalizat împotrivă-i şi cheamă, cu un glas, căruia ecoul morţii îi conferă un patos extraordinar, pe toţi

englezii să nu-i părăsească pe cei care rămân în urma sa. Ultimul gând al lui Scott depăşeşte cu mult propriul său destin. Ultimul său cuvânt nu se referă la propria-i moarte, ci la viaţa altora: "Pentru numele lui Dumnezeu, îngrijiţi-vă de cei rămaşi în urma noastră!" Pe urmă, filele sunt albe.

Căpitanul Scott şi-a ţinut jurnalul până în ultima clipă, până ce degetele i-au îngheţat, iar condeiul i-a alunecat din mână. Ceea ce l-a făcut capabil de o asemenea încordare supraomenească, a fost nădejdea că filele acestea vor fi găsite lângă leşul său, servind ca mărturie pentru el şi pentru curajul poporului englez. Ca ultim gând, degetele tremurânde, gata îngheţate, au mai exprimat o dorinţă: "Trimiteţi acest jurnal soţiei mele!" Dar pe urmă şterge, cu o groaznică certitudine, cuvintele "soţiei mele" şi scrie deasupra cuvintele care astăzi înfioară "văduvei mele".

Răspunsul

Săptămâni la rând l-au aşteptat tovarăşii săi în cabană. Mai întâi plini de încredere, apoi puţin neliniştiţi, până la urmă cu o îngrijorare crescândă. În două rânduri au fost trimise în ajutor expediţii, dar vremea rea le-a gonit înapoi. În tot timpul lungii ierni, rămân fără nici un rost, lipsiţi de conducător, în cabană. Umbra catastrofei se conturează întunecată în inima lor. În aceste luni, fapta căpitanului Robert Scott e prizonieră zăpezii şi a tăcerii. Gheaţa îi ţine pecetluiţi în sicriu de sticlă; abia la 29 octombrie, odată cu primăvara polară, se organizează o expediţie, pentru a găsi măcar trupurile eroilor şi mesajul lor. Iar la 12 noiembrie, ajung la cort; cadavrele eroilor zac îngheţate în sacii de dormit; Scott îl îmbrăţişează, frăţeşte, în moarte, pe Wilson. Găsesc scrisorile, documentele, ridică vitejilor un mormânt. O cruce simplă, neagră, deasupra unei movile de zăpadă, se înalţă acum singuratică în lumea albă, ascunzând sub ea pentru totdeauna dovada unei înfăptuiri eroice a omenirii.

Ei bine, nu! Faptele lor renasc neaşteptat şi miraculos o minune grandioasă a lumii noastre tehnice contemporane! Prietenii aduc plăcile şi filmele acasă, în baia chimică imaginile apar; încă o dată poate fi văzut Scott cu tovarăşii săi în călătoria sa prin peisajul polar, pe care în afară de el nu l-a văzut decât celălalt, decât Amundsen. Sârma electrică poartă mesajul cuvintelor şi scrisorilor sale într-o lume uimită, în catedrala imperiului regele îngenunchează în amintirea eroului. Şi astfel ceea ce părea căzut în zădărnicie, rodeşte încă o dată, ceea ce era pierdut se preface într-o chemare înfocată către omenire de a-şi încorda toate energiile pentru a atinge ceea ce pare de neatins; printr-un contrast măreţ, dintr-o moarte eroică se naşte o viaţă mai

intensă, dintr-o prăbuşire, o voinţă de înălţare în infinit. Căci din succesul întâmplător şi din izbânda uşoară se naşte numai ambiţia, dar nimic nu înflăcărează mai puternic inima ca pieirea unui om în bătălia cu superioritatea invincibilă a destinului, această supremă tragedie a tuturor timpurilor, pe care uneori o creează un poet şi de o mie de ori o plămădeşte viaţa.

POSTFAŢĂ

Ştefan Zweig, unul dintre cei mai iubiţi scriitori ai veacului nostru, nu mai trebuie prezentat cititorilor români, care i-au cunoscut opera din nenumărate traduceri, publicate atât după Eliberare, cât şi în perioada dintre cele două războaie mondiale. Nici faptul că literatura de inspiraţie istorică a constituit una dintre direcţiile de predilecţie spre care s-a îndreptat geniul său nu reprezintă o noutate, căci opere ca *Joseph Fouché* sau *Maria Stuart* au văzut lumina tiparului şi în ţara noastră. Mai puţin cunoscut este însă faptul că, asemenea altor mari scriitori, printre care August Strindberg, Zweig a scris şi un volum de "miniaturi istorice" - cel de faţă - în care a încercat să surprindă o seamă de momente de răspântie din istoria omenirii, de la cucerirea Bizanţului şi până la bătălia de la Waterloo, de la descoperirea Oceanului Pacific şi până la dureroasa competiţie care, cu preţul vieţii căpitanului Scott, a dus la cucerirea Polului Sud. Şi, din această diademă de "ore astrale" ale omenirii, nu lipsesc câteva magistrale evocări din viaţa unor mari artişti - Händel, Goethe, Dostoievski - alături de care Rouget de Lisle, "geniul unei nopţi", îşi deapănă existenţa monotonă, luminată doar de o singură fulgerare meteorică, în mijlocul unor vremi de mari prefaceri.

Orele astrale ale omenirii constituie azi un *best-seller* al literaturii istorice. Lucrarea a fost tradusă în numeroase limbi ale lumii, printre care franceză, engleză, rusă, cehă, spaniolă etc. În limba română, s-au publicat, înainte de război, într-o broşură a colecţiei "Lectura" (nr. 169), două dintre "miniaturi", al căror text nu l-am putut însă folosi drept bază pentru versiunea traducerii noastre.

În ceea ce priveşte textul original german, ediţiile succesive arată că autorul nu a scris dintr-o dată toate "miniaturile", întregindu-le treptat buchetul; prima ediţie completă a apărut abia în 1943 la Editura Bermann-Fischer din Stockholm, la un an după sinuciderea scriitorului, şi apoi, după război, a cunoscut, între 1964 şi 1970, ediţii succesive în Republica Federală Germania.

Intenţia scriitorului nu a fost să recurgă la ficţiuni, el considerând că istoria însăşi este "cea mai mare poetă, cea mai mare artistă a tuturor timpurilor". De aceea, în prefaţă el declară explicit: "Nicăieri nu am încercat să schimb, prin vreo născocire proprie, nuanţele sau să accentuez cumva adevărurile sufleteşti [...] Căci în acele momente sublime când creează în mod desăvârşit, istoria nu are nevoie de o

mână care să o ajute". Şi, întradevăr, descrierile sale reînvie cu o mare putere de sugestie şi cu un realism fără egal, marile încleştări ale umanităţii, întipărindu-le în mintea noastră mai puternic decât relatarea istorică brută. Arta scriitorului le transfigurează în veritabile episoade de epopee umană.

Nu este însă mai puţin adevărat că, în interpretarea fenomenului istoric, scriitorul se lasă uneori înşelat de aparenţe, de elemente subiective, chiar dacă punctul de pornire al raţionamentului său este pe deplin întemeiat. Astfel, numeroşi istorici au ajuns, ca şi Zweig, la concluzia că deznodământul bătăliei de la Waterloo i-ar fi putut fi favorabil nu lui Wellington, aşa cum s-a întâmplat, ci lui Napoleon; sunt cunoscuţi de pildă o serie de factori, strict militari, a căror modificare ar fi putut configura cu totul altfel desfăşurarea celebrei lupte. Printre aceştia se numără, pare-se, întârzierea cu două ore în adunarea armatei napoleoniene pentru atac, ca şi faptul că împăratul a încredinţat unui comandant lipsit de iniţiativă - mareşalului Grouchy - o manevră de importanţă hotărâtoare. Până aci deci, nimic exagerat în poziţia lui Zweig. Scriitorul se abate însă evident de la o interpretare verosimilă, când presupune că o schimbare a rezultatului bătăliei ar fi putut salva imperiul lui Bonaparte, modificând, pentru tot secolul al XIX-lea, destinul Europei. În anul 1815, destinul statului napoleonian era în realitate pecetluit, prăbuşirea sa iminentă, datorită unor cauze economice, sociale şi militare obiective, printre care însăşi pretenţia edificării unui mare imperiu european, în contratimp cu mişcarea generală a istoriei şi cu aspiraţiile fireşti de libertate ale popoarelor.

Acelaşi lucru în ce priveşte căderea Bizanţului. Deşi descrie, cu o logică şi o exactitate remarcabile, creşterea continuă a puterii otomane, odată cu slăbirea continuă a celei bizantine, subliniind că la mijlocul secolului al XV-lea "din vechiul Imperiu bizantin n-a mai supravieţuit decât un cap fără trup, o capitală fără ţară", scriitorul atribuie finalmente cucerirea Constantinopolului faptului că o mică poartă a oraşului, Kerkaporta, a fost uitată deschisă de către apărători; această concluzie apare cu atât mai ciudată, cu cât Zweig arată că apărătorii nu erau decât opt mii de oameni şi că o sută cincizeci de mii de turci îi asediau. Desigur, dacă poarta amintită n-ar fi rămas deschisă, Bizanţul ar mai fi putut rezista câteva zile sau câteva luni asaltului. Dar soarta Imperiului de Răsărit, aflat în plină dezagregare, era în orişice caz compromisă. E greu de crezut deci că "o întâmplare, măruntă ca un grăunte de praf, Kerkaporta, poarta uitată, a hotărât asupra istoriei omenirii". Prea inegale erau cele două imperii aflate faţă în faţă, primul într-o etapă de puternică ascensiune, celălalt în plină degringoladă şi strălucind doar cu urmele gloriei de altădată.

Luciditatea lui Ştefan Zweig însuşi, în descrierea şi aprecierea epocii şi a raportului de forţe dintre adversari, vine în contradicţie cu semnificaţia mult exagerată atribuită unei întâmplări cu efect desigur limitat.

Ai uneori impresia că poetul Zweig se lasă furat de frumuseţea, de rotunjimea unei expresii, care este apoi lansată fără o suficientă acoperire, ca atunci când se spune că punerea cablului telegrafic peste ocean va făuri o grandioasă conexiune, "creându-se o conştiinţă comună a întregii omeniri". Nu înseamnă aceasta prea mult? Sau nu este de asemenea cu mult prea mult să afirmi: "Pentru ca să se întâmple o minune, ceva miraculos, cea dintâi condiţie este întotdeauna credinţa unui individ izolat în această minune. Curajul naiv al unui om cu convingeri de nezdruncinat izbuteşte tocmai acolo unde savanţii şovăie să dea impulsul creator, şi ca mai totdeauna, o simplă întâmplare pune în mişcare întreaga acţiune."

E greu să crezi în elogiul suferinţei, aşa cum este făcut în poemul închinat de Zweig cu pasiune lui Dostoievski - dar cât de admirabil, cu ce profund simţ al realităţii, în ce elevat spirit umanitar este descrisă această suferinţă, în toate ipostazele pe care viaţa le cunoştea într-o lume nedreaptă şi crudă.

Eroii unora dintre "miniaturile" sale - Händel, Dostoievski, Vasco Nuñez de Balboa - evocă adesea religia, pe Dumnezeu. Sensul este însă de cele mai multe ori metaforic, credinţa, sinceră sau simulată, îi ajută să-şi atingă ţelurile, spirituale sau materiale, care sunt pentru Händel perfecţiunea creaţiei artistice, pentru Dostoievski înaltele idealuri ale umanismului celui mai pur, pentru Balboa puterea şi bogăţia. "Nu fusese niciodată prea pios - citim în miniatură despre genialul compozitor - dar când urcă scara ce ducea la galeria orgii, cu pasul sigur al celui vindecat în mod miraculos, simţi din plin fiorul infinitului." Chiar faimosul "Amin" din finalul oratoriului *Messia* nu-i conceput decât ca un suprem mesaj "menit să cuprindă lumea întreagă, în toată imensitatea şi plenitudinea ei". Predicile pontifilor şi preoţilor, care conjură primejdiile sau proslăvesc izbânzile în *Evadare în nemurire* sau în *Primul cuvânt peste ocean* au un pronunţat caracter decorativ, nu fac decât să întregească şi urmăresc să dea mai multă măreţie unui tablou sau altuia.

În ciuda unui rol excesiv atribuit întâmplării, momentului, omului izolat, în ciuda faptului că unele pasaje, ca acel despre explorarea globului terestru (cu care începe *Lupta pentru Polul Sud*) sunt astăzi, la trei decenii după ce au fost aşternute, parţial depăşite, cât de autentică rămâne însă ansamblu viziunea lui Stefan Zweig! Cât de *adevărate*

sunt, în esenţa lor, evocările acestea istorice! Cu câtă forţă, cu câtă veracitate, trezesc ele în faţa noastră umbrele unui trecut îndepărtat!

Şi cât de desăvârşite sunt portretele oamenilor! Cât de profundă şi de palpabilă e analiza mareşalului Grouchy, a omului care i-a furat fără să vrea lui Napoleon victoria la Waterloo, cât de precis sunt definite mediocritatea, drama, apoi revirimentul său final, tardivul său reviriment! Şi cât de riguros motivată este soarta căpitanului Scott, cel care a ajuns doar al doilea la Polul Sud şi a pierit într-o adevărată apoteoză a datoriei împlinite.

Deşi Zweig nu vorbeşte despre legile istoriei, întregul eşafodaj al "miniaturilor", tot ceea ce descrie şi pune faţă în faţă, întreaga dinamică a realităţii pe care o schiţează - îndeamnă pe cititor să se gândească la acţiunea acestor legi. Îţi aminteşti fără să vrei de aprecierile pe care Marx şi Engels le exprimau în legătură cu Balzac şi cu adevărul profund al scrierilor sale, cu portretele neîntrecute pe care le conturează epocii sale, relaţiilor dintre oameni şi tipurilor de oameni, în ciuda unor concepţii adesea greşite. Artistul desăvârşit nu poate ocoli adevărul decât abdicând de la artă sa. Nici Balzac, nici Zweig nu au făcut-o vreodată.

I. M. ŞTEFAN

NOTE

[1] pseudonimul literar al lui Alexandru Sergiu Sragher (1 februarie 1922, Bucureşti - 22 octombrie 1992, Bucureşti), prozator şi traducător.

[2] Nobili (span.).

[3] Licenţiat (span.).

[4] Continent (lat.).

[5] Primar, demnitar cu funcţii de magistrat (span). Notele aparţin traducătorului.

[6] Francisco Pizarro (aprox. 1475-1541), conchistador spaniol ; pornind din Panama, a cucerit, între 1531-1534, Imperiul incaşilor.

[7] Căpetenii la unele triburi de indieni americani (de la *cacique* - span.).

[8] Giovanni Cabot (1450-1498), navigator veneţian de origină genoveză ; a ajuns în 1946 pînă la Labrador.

[9] Cortereal - familie de navigatori portughezi celebri din secolul al XVI-lea (Gaspar, Miguel).

[10] Cavalerii, nobilii şi oamenii de bunăvoinţă (span.).

[11] Guvernator, în acest caz, coguvernator (span.).

[12] Sfânta (gr.).

[13] În realitate nu ungur, ci român. Cronicarul turc Laonic Chalcocondil subliniază că "avea Împăratul un tunar, cu numele Orban, dac de neam". (Laonic Chalcocondil - *Expuneri istorice*, în româneşte de Vasile Grecu. Bucureşti, 1958, p. 225.)

Iar Gh. Şincai, in voi. II al Istoriei românilor, scrie că "totuşi rău îmi pare că bombardariul carele au făcut armele pe sama turcilor, când au luat Ţarigradul, au fost român, precum au fost".

[14] De la "La ilah illa Allah" (arabă) = nu există altă divinitate decît Allah.

[15] *Kyrie eleison* , o transliterare a termenilor greceşti Κύριε, ἐλέησον, este denumirea comună a unei importante rugăciuni din liturghia creştină, fiind tradusă în limba română **Doamne miluieşte!** Termenul grecesc *kyrie* (în greacă κύριε) este cazul vocativ al substantivului *kyrios* (în greacă κύριος), însemnând "Domn", iar *eléison* (în greacă ἐλέησον) se traduce în limba română prin "Fie-ți milă".

[16] Georg Friedrich Händel (1685-1759), compozitor german, care şi-a petrecut o mare parte a vieţii la Londra. Operele sale, inspirate în general din teme biblice, oglindesc tendinţele epocii iluminismului şi marchează trecerea de la preclasicism la clasicism. Desigur că Ştefan Zweig potenţează latura mistică pentru a impresiona.

[17] Titlul complet este *L'Allegro, il Pensieroso ed il Moderato* (*Veselul, îngânduratul şi cumpătatul*). Partea I şi a II-a sunt pe un libret adaptat după Milton, iar partea a III-a pe un libret de Jennens.

[18] "Eli, Eli, lama sabahtani ?!"

[19] Charles Jennens (?-1773) prieten apropiat şi libretist al lui Händel.

[20] O pasăre Phoennix a muzicii (lat.), în sensul de cel care a dus la renaşterea muzicii.

[21] O să meargă (franc.).

[22] La arme, cetăţeni ! Stindardul luptei a fost desfăşurat ! Semnalul a fost dat ! (franc.)

[23] La arme, cetăţeni l Să tremure deci, despoţii încoronaţi ! Să pornim, copii ai libertăţii ! (franc.)

[24] Înainte, fii ai patriei / Ziua izbînzii a sosit ! (franc.).

[25] Sfântă dragoste de patrie/ Îndrumă, sprijină braţele noastre răzbunătoare!/ Libertate, libertate scumpă,/ Luptă alături de apărătorii tăi ! (franc.)

[26] Christoph Willibald Gluck (1714-1787) a compus numeroase opere, pe librete ale căror teme erau luate îndeosebi din antichitatea greacă.

[27] La arme cetăţeni! Constituiţi-vă batalioanele! (franc.)

[28] Localitate în Belgia, unde în 1792 armatele revoluţionare franceze au obţinut prima mare victorie.

[29] Sat în apropiere de Liège (Belgia), unde în 1793 armatele revoluţionare franceze au suferit o înfrîngere.

[30] Lazare Carnot (1753 1823), matematician francez, unul dintre creatorii geometriei moderne, membru al Convenţiei naţionale, membru al Comitetului Salvării Publice, organizator de seamă al armatelor republicane franceze.

[31] E vorba de primul război mondial.

[32] Emmanuel de Grouchy (1766-1847), mareşal al Franţei.

[33] A avut loc între septembrie 1814 şi iunie 1815, în urma terminării victorioase a războaielor purtate de armatele statelor europene împotriva armatelor Franţei napoleoneene. Monarhii l-au folosit pentru a reorganiza continentul şi a înăbuşi mişcările revoluţionare şi de eliberare naţională. A fost urmat, în septembrie 1815, de constituirea "Sfintei Alianţe" la Paris.

[34] Denumită şi bătălia naţiunilor, a avut loc în 1813. Învinsă de armatele Prusiei, Rusiei şi Austriei, armata napoleoneană a fost nevoită să se retragă dincolo de Rin.

[35] Bătălia de la Austerlitz a avut loc în 1805; Napoleon a învins coaliţia ruso-austriacă.

[36] Trăiască Împăratul ! (fr.)

[37] Viteaz între viteji (fr.)

[38] În "*Viaţa lui Napoleon*".

[39] În romanul "*Mânăstirea din Parma*".

[40] Scape cine poate! (fr.)

[41] Karlovy Vary, azi în Cehoslovacia.

[42] Johann Peter Eckermann (n. 21 septembrie 1792 - d. 3 decembrie 1854) a fost un poet și memorialist german, secretarul particular al lui Goethe.

[43] Maria Szymanowska (1795-1831), pianistă poloneză, preţuită de Goethe.

[44] Elisabeth (Lili) Schönemann (1758-1817), căsătorită din 1778 cu bancherul frankfurtez von Türckheim, a fost logodită cu Goethe,

înainte de plecarea acestuia la Weimar.

[45] Ulrike von Levetzow (1804-1899); Goethe a cunoscut-o în 1821 la Marienbad.

[46] Dramă în versuri de Goethe, terminată în 1790.

[47] Traducere de Ion Marin Sadoveanu, apărută în volumul Goethe - *Versuri*, Editura Dacia - Bucureşti, 1932.

[48] Karl Friedrich Zelter (1758-1832), muzician şi compozitor berlinez; a compus muzica pentru numeroase lieduri pe versuri de Goethe, cu care avea strânse legături de prietenie.

[49] Locuitori ai Insulelor polineziene şi melaneziene.

[50] În mitologia elină, rege frigian; Dionysos i-ar fi făgăduit să-i împlinească orice dorinţă. Lacom de bogăţii, Midas a cerut ca tot ce va atinge să se transforme în aur. Când a vrut să se ospăteze n-a putut pune însă nimic în gură, fiindcă totul se prefăcuse în acest metal preţios.

[51] Blaise Cendrars (1887-1961), scriitor francez de origine elveţiană, mare iubitor de călătorii, a descris cu vervă figura aventurierului modern.

[52] La 22 decembrie 1849, scriitorul rus Fiodor Mihailovici Dostoïevski urma să fie executat, împreună cu alţi tovarăşi de idei ai săi, pentru activitate revoluţionară, ca adepţi ai socialismului utopic. Pedeapsa cu moartea i-a fost comutată, în ultimul moment, în patru ani de muncă silnică.

[53] Compania pentru construirea şi întreţinerea telegrafului (engl.).

[54] Isambard Kingdom Brunel (1806 1859), constructorul unor vapoare colosale pentru vremea aceea.

[55] Cu temeiuri vagi (fr.).

[56] În războiul Crimeii (1853-1856), susţinut de Rusia, împotriva coaliţiei turco-franco-engleze.

[57] Numele portughez al Iul Fernando de Magellan (1480-1521), navigator portughez, care a întreprins prima călătorie în jurul lumii.

[58] Băieţii care vând ziare (engl.).

[59] "*Cablul funcţionează perfect*", "*Toată lumea nebună de fericire*", "*Senzaţie colosală în City*", " *Acum este vremea pentru un triumf universal*" (engl.).

[60] În mitologia germanică, Midgard reprezenta pământul locuit, care a fost împresurat de un monstru marin, şarpele Midgard, simbolul mărilor.

[61] Pământul necunoscut (lat.).

[62] Salomon August Andrée (1854-1897), explorator suedez, mort în timpul unei expediţii în balon la Polul Nord.

[63] Ernest Shackleton (1874-1922), explorator englez al regiunilor antarctice, mort în timpul unei expediţii.

[64] "Times de la Polul Sud" (engl.).

[65] Măsură engleză echivalentă cu patru litri şi jumătate.

Redactor: VASILE ŞIRLI

Tehnoredactor: BEATRICE MANOLIU

Bun de tipar: 26.01.1976. Tirajul:

93 090 exemplare. Coli de tipar; 11,50.

Tiparul executat sub comanda nr. 60 096 la

Combinatul Poligrafic "Casa Scânteii",

Piaţa Scânteii nr. 1

Bucureşti

Republica Socialistă România